

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PONTUSLU EVAGRİUS VE ASKETİZM ANLAYIŞI

MERVE EKİCİ

2501170162

Tez Danışmanı

DR. ÖĞR. ÜYESİ MAHMUT SALİHOĞLU

İSTANBUL 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MERVE EKİCİ Numarası : 2501170162
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜYESİ MAHMUT SALİHOĞLU
Tez Savunma Tarihi : 22.08.2019 Saati : 17:00
Tez Başlığı : "PONTUSLU EVAGRIUS VE ASKETİZM ANLAYIŞI"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HAKAN OLGUN		Kabul
2- PROF. DR. FUAT AYDIN		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ MAHMUT SALİHOĞLU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. EKREM DEMİRLİ		
2- PROF. DR. MUHAMMET TARAKÇI		

ÖZ

PONTUSLU EVAGRIUS VE ASKETİZM ANLAYIŞI

Merve Ekici

Pontuslu Evagrius dördüncü yüzyılda yaşamış olan bir asketiktir. Bir asketik olmasının yanı sıra teorisyen ve üretken bir yazardır. Platonculuk ile Origen'in öğretilerini mecz etmesiyle Hıristiyan asketizminin zemini hazırlamıştır.

Evagrius Kudüs'te tanıştığı Melania'nın teşvikiyle asketik hayata adım atmıştır. Mısır çölüne giderek burada acemi münzevilere rehberlik edip asketizmin önde gelen isimlerinden olmuştur. Her ne kadar Origen'i göremese de öğretilerini en iyi anlayan ve öğretilerine işleyen kişi Evagrius olmuştur. Evagrius Origen öğretileri doğrultusunda doktrinlerini geliştirmiş. Bundan dolayı da kınanmış ve eserleri yok edilmiş ya da başka isimler altında tanınmıştır.

Eserlerinde *logismoi*'ye (düşünceler) karşı verilmesi gereken mücadele ön plandadır. Evagrius ilerleyen zamanlarda yedi büyük günah olarak tanınacak olan bu düşüncelerin teorisyenidir. Bunun yanında Evagrius münzevi psikolojisi, kozmoloji ve eskatolojiye dair eserleri olan çok yönlü bir yazardır.

Çalışmamızın amacı Pontuslu Evagrius'un asketizm anlayışını ortaya koymaktır. Evagrius'un asketizm anlayışı pratike ve gnostike olarak iki yönlüdür ve konu oldukça geniştir. Bu yüzden tezde pratike kısmı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Asketizm, Hıristiyanlık, Origenizm, nous, apatheia, logismoi, thymos, epithymia, imgesiz dua, nefis, beden.

ABSTRACT

EVAGRIUS PONTICUS AND HIS VIEW OF ASCETISM

Merve Ekici

Evagrius of Pontus is an ascetic who has lived in the fourth century. Besides being an ascetic, he is a theoretician and a prolific writer. By integration of the teachings of Origen with Platonism, he laid the groundwork for Christian asceticism.

Evagrius stepped into the ascetic life with the encouragement of Melania whom he met in Jerusalem. He went to the Egyptian desert to guide the novice hermit and became one of the leading names of asceticism. Although he did not meet Origen in person, Evagrius is the person who understood and taught his teachings the best. Evagrius developed his doctrines in accordance with the teachings of Origen. Therefore he was condemned and his work destroyed or recognized under other names.

In his works, the struggle against *logismoi* (thought) is at the central. Evagrius is the theoretician of these thoughts, which will be later known as the “Seven Great Sins”. In addition, Evagrius is a versatile writer with works on hermit psychology, cosmology and eschatology.

The purpose of this study is to reveal doctrine of asceticism of Evagrius of Ponticus. Evagrius’s doctrine of asceticism is divided into two parts as practice and gnosis and the subject is quite extensive. Therefore in the thesis the practical part is discussed.

Keywords: Ascetism, Christianity, Origenism, nous, apatheia, logismoi, thymos, epithymia, imageless prayer, soul, body.

ÖNSÖZ

Erken dönem Hristiyanlık tarihinde Doğu manastırcılığını kurumsallaştıran isim olarak Kayzerialı Basil kabul edilirken Pontuslu Evagrius Hristiyan asketizmini sistematikleştiren isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Evagrius sadece Hristiyan asketizmini sistematikleştiren isim değil yedi büyük günahın teorisyendir. Bu tez çalışmasında Pontuslu Evagrius'un asketizm anlayışını hangi temeller üzerine kurduğu bilhassa kendi eserleri çerçevesinde ele almak amaçlanmaktadır.

Çalışmamda bana yardımcı olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mahmut SALİHOĞLU'na; ikinci danışmanım olan, tez konusunun belirlenmesi, kaynakların temini ve tez başlıklarının belirlenmesine kadar desteğini esirgemeyen ve beni her daim destekleyen Doç. Dr. Bilal BAŞ'a; yaşamımın her alanında beni ilmiyle aydınlatan Prof. Dr. Ekrem DEMİRLİ'ye; bu çalışmamda çok fazla yardımı dokunan Mustafa ÜNGÖR'E; ilim hayatım her zaman arkamda durarak beni destekleyen annem Hacer EKİCİ ve babam Yılmaz EKİCİ'ye; öğrencilere güzel bir çalışma ortamı sağlayan İSAM kütüphanesine teşekkür ederim.

Merve EKİCİ

İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PONTUSLU EVAGRİUS

1.1. Doğumu ve Kapadokya (345-379).....	11
1.2. Konstantinopolis (379-382).....	12
1.3. Evagrius Filistin’de (382-383).....	13
1.4. Filistin’den Sonraki Rota: Mısır (383) ve Ölümü (399)	15
1.2. Origenizm Tartışması Bağlamında Evagrius’un Görüşleri.....	19
1.2.1. Kristoloji.....	22
1.2.2. Eskatoloji	28
1.3. Pontuslu Evagrius’un Eserleri.....	29
1.3.1. Üçleme.....	32
1.3.2. Asketik Eserler.....	34
1.3.3. Teolojik Eserler	39
1.3.4. Kutsal Metin Yorumları.....	40
1.3.5. Mektuplar.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

EVAGRİUS’UN ASKETİZM DİSİPLİNİ ve TEMEL KAVRAMLARI

2.1. Asketizm Nedir ve Evagrius Asketizmi	44
2.1.2. Hristiyan Asketizmi	45
2.1.3. Evagrius'un Asketizm Anlayışı	48
2.2. Evagrius'un Kullandığı Kavramlar	53
2.2.1. Nous (Mantıklı Yeti).....	58
2.2.2. Thymos (Öfkeli Yeti)	60
2.2.3. Epithymia (Şehvetli-Atılgan Yeti).....	63
2.2.4. Apatheia (Durgunluk- Sükûnet).....	66
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
PONTUSLU EVAGRIUS'UN ASEKTİZM ÖĞRETİSİ	
3.1. Evagrius'un Asketizm Anlayışı: Teorik Öğretisi.....	71
3.1.1 Gastrimargia (Oburluk)	77
3.1.2. Porneia (Zina)	79
3.1.3. Philarguria (Para Hırsı- Aç Gözlülük)	82
3.1.4. Lupe (Üzüntü).....	84
3.1.5. Orge (Öfke).....	87
3.1.6. Acedia (Umursamazlık)	89
3.1.7. Kenodoxia (Kendini Beğenmişlik)	92
3.1.8 Hyperephania (Gurur).....	94
3.2. Evagrius'un Asketizm Anlayışı: Pratik Öğretisi	98
3.2.1. Uzlet Hayatı	99
3.2.2. Oruç-Diyet	102
3.2.3. Dünya Malı	105
3.2.4. El Emeği	106
3.2.6. Uyku	106
3.2.7. Dua	109
SONUÇ.....	117
KAYNAKÇA	121
EKLER.....	132

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

ö. : Ölüm

s. : Sayfa

vb. : ve benzeri

yay. : yayın

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Asketizm Anlayışı.....	49
Tablo 2. Sekiz Logismoï	56
Tablo 3. Evagrius'un Ruhsal Gelişim Tablosu	75

GİRİŞ

Her din ve kültürde riyazet uygulamalarının olduğu bilinmektedir. Asketik uygulamalar, nefse gem vurma, manastır hayatı, dağlar ya da çöllerde mağaralara çekilen münzeviler bütün dinlerde mevcuttur. Asketizm Hristiyanlıkta da kendine yer bulmuştur. Hristiyanlık tarihinin ilk üç yüzyılı kaos içinde geçerken resmi din ilan edilmesi üzerine asketizm için refah ortamı oluştu. Hristiyan asketizmi oluşurken diğer dinlerden ve felsefelerden etkilenmiştir. Özellikle Hristiyan asketizminin başat isimlerinden olan Origen, Grek felsefesi ile Kutsal yazıları harmanlamaya çalışmıştır. Evagrius ise Origen'in izinden giden, dördüncü yüzyılın son on yılında Mısır'da yaşamış manastır tarihi açısından önemli bir teolog ve çöl babasıdır. O iyi bir düşünür, parlak bir retorikçi ve yetenekli bir yazardır. Evagrius ismine aşina olmayanlar onun adını Origenizm tartışmalarında ve yedi büyük günahın teorisyei olarak duyacaklardır.

Kaynak taraması yaparken Türkiye'de Evagrius hakkında yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlamadık. Yedi büyük günah teorisini ortaya atma ve yazılarıyla Hristiyan asketizminin temelini oluşturmada önemli bir role sahip olan Evagrius gibi bir şahsın Türkiye'deki akademik çevrede hiç bilinmemesi bu çalışmayı yapmamıza sebep olan nedendir. Anadolu topraklarında yaşamış ve Origen gibi bir hocanın izinden giden Evagrius konusunda hiçbir bilginin olmaması bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir.

Evagrius'un ismi İstanbul Konsili'nden sonra her yerden silinse de son yıllarda yapılan çalışmalar sayesinde kaybettiği itibarını yeniden kazanabilmiştir. Yakın zamanda yapılan çalışmalar Evagrius'un teoloji, asketizm ve Hristiyan riyazetinin teşekkülü alanında ne kadar önemli bir isim olduğunu açığa çıkardı. Bunda Robert Sinkewicz'in tercümeleri ve Luke Dysinger ile David Brakke'nin önemli katkısı olmuştur. Evagrius hakkında araştırma yapan modern isimler denildiğinde akla ilk olarak gelenler Monica Tobon, Columba Stewart, Joel

Kalvesmaki, Augustine Casiday, Ilaria Ramelli, Jeremy Driscoll, Hillary Casedir. Bununla beraber Evagrius'u ele alıp onun eserlerini ve kullandığı kavramları değerlendiren her araştırmacı onunla ilgili farklı görüşler ortaya atmıştır. Origen'den etkilendiğini söyleyerek onu kınanan isimler arasında konumlandırmak isteyenlerin olduğu gibi Origen'den etkilenmediğini söyleyen araştırmacılar da olmuştur.

Biz çalışmamızda Pontuslu Evagrius'a ait olan eserlerin çoğunu Robert Sinkewicz'in Grekçe'den İngilizce'ye tercüme ettiği *Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus*'dan aldık. Modern çalışmaları olan Monica Tobon'un tez ve makalelerini kullandık. Bilhassa Monica Tobon'un Evagrius'un antropolojisini anlattığı *Apatheia in Theacing of Evagrius Ponticus* tezi sayesinde Evagrius'un asketizm öğretisindeki temel taşları öğrenmiş olduk. William Harmless'ın *Desert Christian: An Introduction Literature of Early Monasticism* adlı eseri Evagrius'un hayatı, eserleri, düşünceleri, teolojisi, kristolojisi, eskatolojisi ve asketizmi hususunda bu eser en çok istifade ettiğimiz oldu. Vincent L. Wimbush ile Richard Valantasis'in editörlüğünü yaptığı *Asceticism* isimli eser asketizmin Hristiyanlığın erken dönemdeki kökeni ve tarihsel, sosyolojik, hermenötik ve politik boyutları ile ele alarak bize farklı bir perspektif sunmuştur.

Pontuslu Evagrius'un asketizmle ilgili teorilerini ve öğretilerini ele aldığımız birinci bölümü Evagrius'un hayatına, eserlerine ve öğretilerine ayırdık. Evagrius'un yazdığı eserlerine değindik ve modern dillerdeki çevirilerini dipnot olarak verdik. Teolojisini, kristolojisini ve eskatolojisini kısaca değerlendirdik. Evagrius'un bu doktrinlerinin şekillenmesinde büyük etkisi olan Origen'den ve fikirlerinden nasıl etkilendiği hakkında bilgi verdik.

İkinci bölümde Evagrius'un felsefi zeminini ele alarak asketik düşüncesinde öne çıkan kavramları ana hatlarıyla değerlendirdik. Evagriusçu asketizminin mihenk

taşı olan logismoi'yi Platoncu üçlü ruh anlayışına göre ele aldığını ve ele alırken kullandığı kavramları bu bölümde açıkladık. Özellikle bu kavramları açıklarken Yeni Platoncu akım ve Origenci geleneğin izinden nasıl ilerlediğinin bilgisini verdik.

Üçüncü bölümün konusu tezimizin asıl konusunu teşkil eden Evagrius'un asketik düşünceleridir. Bu bölümün ilk kısmında asketizm anlayışını teorik ve pratik diye iki kısma ayırdık. Teorik kısmında sekiz logismonin zihinsel olarak insanda nasıl bir kargaşaya sebep olabileceğini Evagrius'un eserleri üzerinden anlatmaya çalıştık. Evagrius'un asketizm anlayışını şekillendiren bu logismoi üzerinde durduktan sonra logismoi'ye karşı erdemlerin geliştirilebileceğini söyledik. Bu düşünceler ışığında Evagrius'un asketik yaşama dair prensiplerini ele aldık. Bunu yaparken Evagrius'un risalelerinden yararlandık. Bu bölümde Evagrius'un asketizminin bel kemiğini oluşturan ilkelerini yine Evagrius'un kendi açıklamaları ışığında değerlendirdik.

Üçüncü bölümün ikinci kısmında Evagrius'un asketik anlayışının pratik uygulamalar olarak neye tekabül ettiğini bulmaya çalıştık. Evagrius'un asketik uygulamalarını uzlet hayatı, oruç, fazla mala sahip olmama, uyku ve dua başlıkları altında inceledik. Özellikle asketik mücadeleler sonucunda elde edilmesi amaçlanan apatheia (sükûnet-durgunluk) seviyesine ulaşmak için yapılan asketik uygulamaların nasıl yapılması gerektiğini bu bölümde ele aldık. Onun asketizm anlayışının hangi amaç uğruna yaptığını değerlendirdik.

LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Bu başlık altında Pontuslu Evagrius'un asketizm anlayışı ve öğretileri hakkında yazılmış eserleri incelemeyi ve bu eserlerin teze nasıl fayda sağladıklarını açıklamak amaçlamaktadır.

1. Evagrius Ponticus: The Greek Ascetic Corpus

Evagrius'un Yunanca asketik yazılarının İngilizce tercümesidir. Çeviriye ek olarak metinler ile ilgili açıklayıcı yorumlar ve referanslar sunar. Evagriusçu düşüncenin inceliklerini daha iyi anlaşılması için yorumları önem arz eder.

Bu eser yirminci yüzyıl alimlerinin büyük başarılarından biridir. Wilhelm Frankenberg, Irénée Hausherr, Joseph Muyldermans, Antoine ve Clarie Guillaumont, Gabriel Bunge ve Paul Géhin Evagrius yazılarını yeniden ortaya koyan isimlerdir.¹ Evagrius bu külliyyatı oluştururken zikredilen yazarlardan yararlanmıştır. Evagrius'un Yunanca ve Süryanice olarak günümüze ulaşan metinleri müstakil olarak bu isimler tarafından düzeltilip ve tercüme edilmiştir.

Robert Sinckewicz, Evagrius'un asketik eserlerini çevirmekle kalmamış yorumlarıyla da zenginleştirmiştir. Kitabın içinde bulunan eserler: *The Foundations of the Monastic Life: A Presentation of the Practice of Stillness (Hypotyposis)*, *To Eulogios On the Confession of Thoughts and Counsel in their Regar (Tractatus ad Eulogium)*, *On the Vices Opposed to the Virtues (De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus)*, *On the Eight Thoughts (Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias)*, *The Monk: A Treatise on the Practical Life (Praktikos)*, *To Monks in Monasteries and Communities*

¹ David Brakke, "The Greek Ascetic Corpus Review", **Journal of Early Christian Studies**, C. 12, Sy. 4, 2004, ss. 541-543.

and Exhortation to a Virgin (Ad Virginem), On Thoughts (De Malignis Cogitationibus), Chapters on Prayer (De Oratione), Reflections (Skemmata), Exhortations 1–2 to Monks (Parainesis Pros Monachos), Thirty- Three Ordered Chapters ve Maxims 1–3. Evagrius’un eserleri bölümünde bu kitapları ele aldığımız için burada onlarla ilgili açıklama yapmayacağız. Bu eserde bulunup dipnotta geçen risaleleri bu kitaptan aldık ve risaleden sonra gelen numaralar orijinal pasaj numaralarını belirtmektedir.

Evagrius’u yorumlamak için yine Evagrius’u kullanan yazar ondan referanslar getirerek yorumlarını oluşturmuştur. Amacı bütün eserleri tek bir cilt halinde vermiştir. Ancak tartışmalı konuları ele almamıştır. Sonuç itibariyle Evagrius’un risalelerini bazı eksikleri olsa da içerdiği için eser çok değerlidir. Evagrius hakkında araştırma yapacak herkesin başucu kitabı olacaktır.

2. Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus: Beyond Heresy

Evagrius Ponticus son yıllarda çarpıcı bir biçimde artan bilimsel bir ilginin odağı haline gelmiştir. 2. İstanbul Konsili’nde görüşleri mahkum edilmiş bir isim olan Evagrius’un teorisini ortaya koyup yorumlarını da eklemiştir. Eğer bir kişi ideolojik veya mezhepsel eğilimlerden dolayı eleştirilip bir kenara atılıyorsa düşüncelerinin kapsam ve içeriğinin ne olduğunu tanımlama imkânı verilmesi gerekir. Casiday burada Evagrius’a bu hakkı tanımıştır. Zaten kitabın başlığından da bu hakkı tanıdığı açıkça görülmektedir. Beyond Heresy ikinci başlığının amacı ise Evagrius’un Ortodoks çizgide olduğunu belirtmek ve heterodoks olduğuna dair yorumlama hatalarını gidermektir.²

Casiday’ın argümanı iki kısımda ilerlemektedir: “İlki sadece Evagrius’un yaşam ve yazılarının değil aynı zamanda aktarımlarının ve şüphe altına düştüğü sürecin yeniden uygun bağlamını yerleştirilmesidir. İkincisi, Evagrius’un öğretisini inceleyerek

² Aaron Hollander, “Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus: Beyond Heresy Book Review”, **The Journal of Religion**, C. 95, Sy. 1, ss.136-138.

teolojisinin yeni bir özeti mahiyetindedir.”³ Evagrius’un aleyhindeki suçları zamanın şartlarında ele alır.

Sonuç olarak eser Evagrius’un teolojik görüşleri hakkında bilgi vermektedir. Bunun yanında Evagrius’un önem verdiği duaya da bir bölüm ayrılmıştır. Konuya katkısı nedeniyle dikkate alınması gereken yararlı bir çalışmadır.

3. Evagrius and Gregory: Mind, Soul and Body in the 4th Centruy

Evagrius ve Gregory; Platon, Aristoteles, Stoacılar, Klement ve Erken Orta Çağ döneminden Cassian ve Augustine ile antik düşünürlerin arasında önemli bir bağlantı sağlar. Bu kitap genellikle eski felsefe/teoloji ve Kapadokyalılar bağlamında geniş bir kitleyi Evagrius ve Gregory’nin ruh üzerindeki düşüncesine erişilebilir hale getirir. Birbirleri ile bir şekilde tanışmış olabilecek iki adamın düşüncelerini karşılaştırmalı olarak bize sunar. Bunlar arasında mistisizm, asketizm, bilişsel bilim felsefesi ve teoloji temaları sayılabilir. Corrigan genel olarak eski Platon felsefesi konusunda uzmandır ve Evagrius ve Gregory’nin bazı düşüncelerinin özellikle Platonist geleneğe borçlu olduğu ve bu gelenek sayesinde geliştiklerini iddia eder. Corrigan özellikle Plato ve Aristoteles’in felsefelerini uyumlu hale getirmek isteyen ve Plotinus, Porphyry ve Iamblichus gibi üçüncü yüzyıl sonu ve dördüncü yüzyıl başlarındaki filozofların Evagrius ve Gregory üzerindeki etkisini tespit etmiştir. Böylece Corrigan, Evagrius ve Gregory’nin Platonist düşünceye tamamen aşina olan çağdaşlar olduklarını söyler.⁴

Eserin ilk iki bölümü Evagrius ve Gregory’nin arkasında kadınların gücünün olduğunu ileri sürmektedir. Melania, Evagrius’u Kudüs’teki manastıra almıştır ve Corrigan’a göre Mısır Çölüne gitmeden önce Evagrius’a manastır alışkanlıklarını veren Aquileialı Rufinus -Tyrannius Rufinus- (ö. 411) değil Aziz Melania’dır (ö. 417).

³ Hollander, “Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus: Beyond Heresy Book Review”, ss.136-137.

⁴ Mark DelCogliano, “Evagrius and Gregory; Mind, Soul and Body in the 4th Centruy Book Review”, **American Benedictine Review**, 63, Mart 2012, ss. 107-109.

Gregory'nin biyografisinde ise kız kardeşi Makrina'nın etkisi yadsınamaz bir gerçektir.⁵ Bu bölümde ayrıca yazar, çağlarının teolojik tartışmalarını özellikle Aryüsçülük, Origenizm, Adoptionizm, Sabellanizm'i okuyucuya sunmaktadır.

Üçüncü bölümde Evagrius'un ve Gregory'nin zihin, ruh ve beden hakkındaki öğretilerine dair kısa bir bakış sunar. Evagrius ve Gregory'nin düşüncelerini her bölümü birine ayırarak tartışır. Dördüncü bölümden itibaren üzerinde durduğu konu Evagrius ve Gregory'nin apatheia⁶ veya kalp saflığıdır.⁷

Dördüncü bölümde herhangi bir şekilde Hristiyan manastırcılığıyla sınırlı olmayan apatheia konusunun Evagrius için dünyanın hoşgörüsüz, vazgeçilmesi gereken bir şey olduğunu bunun yerine ruhun sağlığına hitap ettiği anlamına gelmediği konusundaki ısrarını dile getirir. Beşinci bölüm özellikle de Evagrius'un sekiz logismoisi ve ruh içindeki zihinsel temsillerinden ayrılması tarzındaki tartışmasına değinmiştir.⁸

Evagrius da Gregory de dördüncü yüzyılın sonlarında bilişsel psikoloji ve teolojik antropolojideki önemli gelişmelerin şahitleridir. Böylece bu kitap Yeni Platonculuk ile Hristiyanlığın iki önemli geç dördüncü yüzyıl teologlarının etkileşim analizini sunar. Evagrius ve Gregory'nin herhangi bir Platon okuluna bağlı bulunmadığı bilinmekle beraber konuları Hristiyanlık bağlamında ele alınmasına ek olarak temelde Platonik öğretileri mevcuttur. Evagrius ve Gregory'nin senkretik

⁵ Martin Laird, "Corrigan Kevin. Evagrius and Gregory: Mind, Soul and Body in the 4th Centruy" **The International Journal of the Platonic Tradation**, C. 4/2, 2010, ss. 190-191.

⁶ Bütün duygu ve hazzardan arınıp artık dünyalık ve maddi şeylere karşı hiçbir şey hissetmeme, hissizleşme durumudur. Bu seviyeye ulaşan kişi huzura ve dinginliğe ulaşır. Corrigan burada bu kavrama şefkat ve duygudan yoksun olumsuz bir durum olarak tasarlanmadığını daha ziyade "saflaştırılmış kalbin geniş bir faaliyeti" olduğuna dikkat çekiyor. Bkz. Bkz. Kevin Corrigan, **Evagrius and Gregory: Mind, Soul and Body in the Fourth Century**, Burlington, vt.: ashgate, 2009, s. 71.

⁷ DelCogliano, "Evagrius and Gregory; Mind, Soul and Body in the 4th Centruy Book Review", ss. 107-108.

⁸ DelCogliano, "Evagrius and Gregory; Mind, Soul and Body in the 4th Centruy Book Review", s.108.

teologlar olduğunu söyleyen Corrigan'ın bu kitaptaki ana iddiası bu iki bilginin görüşlerinin Helenizm arka planlı olduğudur.⁹

Sonuç itibariyle bu eser sayesinde Evagrius'un görüşlerini ve öğretilerini oluştururken Yeni Platonculuktan etkilendiğini net şekilde söylemektedir. Evagrius'un arka planını bize vermesi bakımından tez için oldukça önemli bir eserdir.

4. Evagrius and His Legacy

Son yıllarda bilim adamlarının Pontuslu Evagrius'un Doğu ve Batı'daki Hristiyan düşüncesi üzerindeki etkisine dair ilgisi giderek büyümüştür. Öğretisinin özgünlüğü ve karmaşıklığı manevi hayat anlayışı ve teolojisini doğru bir şekilde şiar edinmişlerdir. Evagrius'un görüşlerinin mahkum edilmesine dair nedenleri araştırmışlardır. Bu eser Dumbarton, Oaks ve Notre Dame Üniversitesi tarafından düzenlenen iki yıllık bir çalıştayın ürünüdür. Hepsisi de Evagriusçu düşünce ve tarihini araştıran Patristik ve Orta Çağ çalışmalarından uzmanlaşan akademisyenlerdir.

Eserin üç alanda modern Hristiyan diyalogu içinde bir değeri vardır. İlk olarak eser “Origenizm” tartışmasını sunar ve “*apokatastasis*”in¹⁰ bir zamanlar Justinian himayesinde sapkınlık olarak kınandığını ancak şimdi modern teologların geleneksel eskatolojiyi yeniden düşündükleri için bir bakış açısı sunabileceğini açıklar. İkinci olarak eser Batı okurlarını Antik Orta Doğu Hristiyan maneviyatına özellikle de Evagrius tarafından çok derin ve yaygın bir biçimde etkilenen Suriye kiliselerinin manastır maneviyatını etkilendiğini belirtir. Üçüncü olarak da eser içindeki yazılar kümülatif Yunan Ortodoks Hristiyan maneviyatını derinlemesine tanıtırken bazen yabancı dünyaya Latin Hristiyan okuyucularına da (Protestan ve Katolikler) tanıtmaktadır. Eserin son bölümü Evagrius'un düşüncesinin Yunan manastır

⁹ Corrigan, **Evagrius and Gregory: Mind, Soul and Body in the Fourth Century**, s.50.

¹⁰ Origen'in Platon felsefesi ile Hristiyan itikadlarının sonucunu ortaya çıkmasından oluşan bir doktrindir. Doktrine göre cehennemdeki azapların ebedi olmayıp nihai olarak iblisler de dahil olmak üzere bütün düşmüş varlıkların kurtularak Tanrı'yla bir olacağı düşüncesidir. Bu fikir kilise tarafından reddedilmiştir.

maneviyatının baş mimarlarından Gregory Palamas'da ne kadar etkili olduğunu gösteriyor.¹¹

On iki adet risaleden oluşan kitabın ilk makalesi Brian Daley'e ait olan Evagrius ve Kapadokya Babaları kişisel olarak yakınlıklarının teolojik bir şekilde nasıl etkilendiğinin ayrıntılı bir analizini sağlıyor. Kevin Corrigan'ın katkısı Evagrius'un sekiz logismoisini açıklıyor. Bu Evagrius'un düşüncesinin daha az yaygın olarak incelenen bir özelliğinin ayrıntılı ve yoğun bir çalışmasıdır. Luke Dysinger ve Julia Konstantinovsky'nin bölümleri Evagrius'un tefekkürünün yönlerini ve maneviyat düşüncesini ele alır. Konstantinovsky Evagrius'un açıklamasına yardımcı olmak için Confessor Maximus'u kullanıyor. Evagrius'un öğretiminde asketik uygulama ve teolojik tefekkürünün ayrılmaz olduğunu gösteriyor; bilişsel yetide asketik uygulama merkezlerinin bile nasıl olduğunu vurgularken tefekkür, asketik disiplinlerin uygulanması olmadan imkânsız olduğunu açıklıyor. Stefaniw'in bölümü hem Evagrius hem de rakiplerinin gerçek Hristiyan yaşamına dair çelişkili vizyonlarında farklı tipteki iddialardan nasıl yararlandıklarını ve onu tanımlamak için gücü tekelleştirmeye çalıştığını görüyoruz. Robin Darling Young, Evagrius'un mektuplarının ihmal edilmiş bir vechesine odaklanır. Young'un yaratıcı yaklaşımı Evagrius'un dostluk bağlarını korumak için işlev gören mektupların teorisini ve kullanımını incelerken bir tür edebi "asketik atölye" sağlar. Dirk Krausmüller altıncı ve yedinci yüzyıllarda Origenizm ve anti-Origenizm konusunu ele alıyor ve Evagrius'un kader üzerindeki etkisi özellikle ruhun varoluşunun doktrini ve daha sonra konuşulan gizlilik ve belirsizlik stratejileri üzerine odaklanıyor.¹²

Netice itibariyle içerisinde Evagrius'a dair makalelerin bulunduğu bir eserdir. Makaleleri yazan bilim adamlarının Evagrius hakkında yaptığı analizler dikkate

¹¹ Gerghard Stübgen, "Evagrius and His Legacy Book Review", (Çevrimiçi) <http://readingreligion.org/books/evagrius-and-his-legacy>, 06.02.2019.

¹² Jesse S. Arlen, "Evagrius and His Legacy Book Review", **A Journal of Medieval and Renaissance Studies**, C. 48, 2017, ss. 205-208.

değerdir. Eser yazarların farklı yaklaşımları ve katkısıyla dikkate alınması gereken yararlı bir çalışmadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PONTUSLU EVAGRIUS

1.1. Doğumu ve Kapadokya (345-379)

Evagrius Kapadokya'nın kuzeyinde, Annisa yakınlarında bulunan Pontus devletinin İbora şehrinde doğmuştur.¹³ Bu şehir günümüzde Tokat Turhal'dır.¹⁴ Evagrius'un ailesi oldukça entelektüel ve varlıklıdır. Diğer entelektüel Hristiyan aileler ile de iyi bağlar kurmuşlardır.¹⁵ Evagrius ve Kayzeriyalı Basil'in (ö.379) aileleri arasındaki temasların başladığı zamana dair hiçbir kanıt bulunmamakla beraber yaklaşık 358'de (ve muhtemelen Evagrius'un ergenlik döneminin ilk yıllarında) aynı çevrelerde olmaları ve karşılaşmaları imkan dahilindedir. Evagrius'u manastır hayatıyla tanıştıranın Basil olması da muhtemeldir.¹⁶

Evagrius'un babası aslında asilzade olarak tanınmakla birlikte bir din adamıdır. Palladius *Lauisac History*'sinde Evagrius'u bu dönemde retorike meyilli olan hanepiskoposu¹⁷ veya şehrin rahibinin oğlu olarak nitelendirmiştir.¹⁸ Evagrius'un eğitilmiş bir aileden geldiği yazdığı mektuplarda hissedilmektedir. Felsefe ve retorikten

¹³ Bkz. Rufinus, "Historia Monachorum in Aegypto", **The Lives of the Desert Fathers**, Çev. Norman Russell, Cistercian Publication, Kalamazoo, 1981, s. 34, Harmless, **Desert Christians**, ss. 313-316. Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus**, s. xvii.

¹⁴ Simeon Vailhé, "İbora", **In The Catholic Encyclopedia**, Robert Appleton Company, New York, New Advent, (Çevrimiçi) <http://www.newadvent.org/cathen/07615a.htm>. 19.07.2019.

¹⁵ Bu ailede Kayzeriyalı Basil, Nyssalı Gregory ve Makrina gibi bilhassa münzevi hayat için önemli olan isimler bulunmaktadır.

¹⁶ Augustine Casiday, **Evagrius Ponticus**, Routledge, New York, 2006, s. 4.

¹⁷ Chorepsikopos. Latince kullanımları ile ilgili bu kavramın birçok kiliseden sorumlu rahip için kullanılmıştır. Chor "ülke" veya "alan" anlamına gelmektedir. Bu kavramlar Yunan teriminin kısmi bir çevirisidir. Komşu ülkelerdeki piskoposlara yardımcı olmasına karşın ülke piskoposu ayrıcalıklarına sahip kişi demektir, piskoposun ritüel olarak yaptığı işlevlerin çoğunu yapar. Palladius, **Lauisac History**, Forgotten Books, FB& Ltd Copyright, London, 2016, s.133. Ayrıca bkz. Augustine Casiday, **Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus**, Cambridge University Press, New York, 2013, ss. 9-12.

¹⁸ "Peri deutês" (yargıç) diye geçmektedir; birçok kiliseden sorumlu rahip. Casiday, **Evagrius Ponticus**, s. 6-7. Corrigan ise Evagrius'un babasının Basil tarafından yönetilen ve ardından rahibi olan bir ülkenin piskoposunun oğlu olarak vermiştir. Bkz. Kevin Corrigan, **Evagrius and Gregory: Mind, Soul and Body in the Fourth Century**, ss. 1-3.

yararlanıp tıp, matematik ve astronomi konusunda soylu bir erkeğin sahip olabileceği bilgilere sahipti. Muhtemelen 352'den 373'e kadar Turhal'a (İbora) yakın olan Niksar, Evagrius'un gençlik zamanlarında okuduğu yer gibi gözükmektedir.¹⁹ Buradan sonra Gregory nezaretinde Kapadokya bölgesine gelmiştir. Evagrius 379'da (Basil'in ölümünden sonra) Kostantinopolis'e gitmek üzere Kapadokya'yı terk etmiştir.

1.2. Konstantinopolis (379-382)

Evagrius, 377 ya da 379'da Konstantinopolis'te Nazianuslu Gregory (335-395) ile birlikte gelmiştir. Gregory bu süre zarfında Evagrius'u diyakoz olarak görevlendirmiştir. Evagrius, Gregory gibi mahir bir öğretmene sahiptir.²⁰ William Harmless, Evagrius'un Gregory'i Konstantinopolis'e kadar takip ettiğini, her zaman Gregory için büyük sevgi duyduğunu ve daha sonraki yıllarda "benim yetişmemi sağlayan kişi Gregory'dir" dediğini nakleder. Evagrius, Gregory'e baş diyakoz olarak hizmet etmiştir. Gregory, teslis tartışmalarının halen devam ettiği 381 İstanbul Konsilin'e Evagrius'u da götürmüştür ve Evagrius konseyde teslis tartışmalarındaki performansı ile öne çıkan isim olmuştur.²¹

Gregory'nin 1. İstanbul Konsili'nden sonraki ani istifasından dolayı (381) Evagrius, Konstantinopolis'te kalıp Gregory'nin halefi Nektarius'a hizmet etmeye ve Aryüsçülere karşı mücadele etmeye devam etmiştir. Palladius'un dediği gibi Evagrius, İznik olayında "tüm heretiklerin (özellikle Aryüsçülerin) kafasını karıştırmada çok yetenekli ve önemli bir ses olmuştur."²² Evagrius sapkınların iddialarını çürütmede oldukça başarılıdır ve bu dönemdeki teolojik tartışmalarda zekâsı ve ikna kabiliyetiyle

¹⁹ İznik kredosu öncesinde Basil'i buraya ders anlatmaya davet etmişlerdir. Bundan dolayı İbora'nın eğitim halkalarının bulunduğu büyük bir şehir olduğu sonucuna varılabilir. Casiday, **Evagrius Ponticus**, ss. 6-7.

²⁰ Saf retorikte değil de teori bakımından ilerlemek için Gregory'nin peşinden Konstantinopolis'e gittiği muhtemeldir. Casiday, **Evagrius Ponticus**, s. 7.

²¹ Harmless, **Desert Christians: an Introduction to the Literature of Early Monasticism**, Oxford University Press, New York, 2004, s. 313.

²² Palladius, **Lausiac History**, s. 133.

üne kavuşmuş ve piskoposluğa layık bir aday olarak görülmüştür.²³ Zamanının çoğunu heretiklerin iddialarını çürütmeye harcarken özenli bir giyime ve etkileyici bir görünüme sahipti bununla beraber insanlara karşı ihtiyatsız tutumları bazı sorunlara yol açmıştır.²⁴ Zengin ve evli bir kadına aşık olan Evagrius gelecek vadeden polemikçiyken yeteneği ve kariyeri yerle bir olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.²⁵ Bu durumun Evagrius'un çevresinde yayılması politik riskleri beraberinde getirecekti. Palladius'un belirttiği gibi başkentte tartışılan İznik konsiliyle ilgili tartışmalarda önemli bir isim olmak isteyen Evagrius'un kariyeri için risk oluştuyordu.²⁶ Bu nedenle Evagrius her ne kadar ilişkiyi sonlandırmak istese de kadının çok fazla istekli olmasından dolayı bunu başaramamıştır. Bundan sonra rüya, travma ve hastalık Evagrius'un yaşamında etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Bir gece dua ederken vecd hali yaşamış ve valinin askerleri tarafından tutuklandığını görmüştür. Rüyasının devamında zindanda iken arkadaşının kılığında bir melek gelmiş ve Kutsal Kitap'a yemin ederek şehirden ayrılmasını istemiştir.²⁷

Evagrius gerçeklerden ne kadar kaçsa da beraber olduğu kadının kocasının içinde bulunduğu durumu anlamaya çalışmış ve vicdanı ile hesaplaşmaya girmiştir. Rüyasında da bu şehrin onun için güvenli olmadığı söylenmiştir.²⁸ Evagrius bütün bunların farkındalığı ile mallarını ve kıyafetlerini toplayıp ilk gemiyle Kudüs'e gitmiştir.²⁹

1.3. Evagrius Filistin'de (382-383)

Filistin'de Melania ve Rufinus'un; Pakhomius'tan Origen'e kadar köklü bir geçmişe sahip olan manastır topluluğu bulunmaktaydı. Evagrius Filistin'de bu manastıra girmiştir. (Origen'in öğretilerini asketik hayatları ile ilişkilendiren bu grup içerisinde

²³ Mark DelCogliano, "The Quest for Evagrius of Pontus: A Historiographical Essay", ABR 62:4, Aralık 2011, s. 388.

²⁴ Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus: The Greek Ascetic Corpus**, s. xvii.

²⁵ Peter Brown, **Body and Society**, Columbia University Press, New York, 1988, s. 373.

²⁶ Harmless, **Desert Christians**, s. 313

²⁷ Palladius, **Lausiac History**, ss.134-135.

²⁸ Hillary Case, "Becoming One Spirit: Origen and Evagrius Ponticus on Prayer" **Seminary Graduate Papers**, Digital Commons, Basılmamış doktora tezi, 2006, s. 25

²⁹ Casiday, **Evagrius Ponticus**, s. 8.

Abba Pambo ve Didymus da bulunmaktadır).³⁰ Manastırdakiler, Origen'in yanı sıra Basil ve Gregory'nin de eserlerini okuyan ve tartışan eğitimli bir topluluktur ve Aryüsçülüğe de karşı çıkıyorlardı.³¹ Bu manastır Latince konuşan dünyayı hem manastırda hem de teolojide Doğudaki cemaatlere tanıtan entelektüel bir merkezdir.³²

Evagrius'un şehvi ve ünüyle ilgili düşüncelerinden muzdarip olmasından dolayı Kudüs'e gittiğini belirtmiştik. Evagrius her ne kadar bu topluluğa dahil olsa da münzevi yaşama kendini adamaya hazır değildir. Bir süre sonra eski yaşam tarzını (giysi³³-zevk) Kudüs'te sürdürmüştür. Keşişliği altı ay süreyle terk etmiştir.³⁴ Palladius, Evagrius'un Kostantinopolis'te yaşadığı sorunu açıkça kimseye anlatamadığından bahseder. Zira Evagrius'un konuşma tarzından da anlaşıldığı üzere çok mağrur olmasından dolayı durumundan kimseye bahsedememiştir. Evagrius nihayetinde vicdan azabının getirdiği pişmanlık nedeniyle hastalanmış ve pek çok doktor sorunun ne olduğunu teşhis edememiştir.³⁵ Evagrius bu kutsal deneyimini kolayca atlatamamış ve düşünmenin ona yardım etmeyeceğini de anlamıştır. Onun içinde bulunduğu bu durum *Coptic Life*'da şu şekilde açıklanmıştır:

Kaynayan gençlik ateşi ile kalbinde şüpheler vardı. Konuşma ve tartışma yeteneği çok iyiydi ve bu yönüyle meşhur olmuştu. Büyük ve muhteşem giysi dolabı vardı ve günde iki kez giysilerini değiştirmekteydi. Beyhude alışkanlıklara ve bedensel zevklere kapıldı. Ama Tanrı ona, şiddetli bir hastalık yolladı ve O sürekli üşüdü; bir

³⁰ İki dil bilmesiyle öne çıkan Doğu dünyasındaki bir manastırdır. Manastırdakiler Latince konuşabilmektedirler. Zeytin dağında bulunan bu manastırın başında yaşlı Melania vardır. Casiday, **Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus**, s. 19.

³¹ Case, "Becoming One Spirit: Origen and Evagrius Ponticus on Prayer", s. 25.

³² Harmless, **Desert Christians**, s.314.

³³ Palladius *Lausiac History*'de Evagrius'un giysilerini toplamak için bir gün istediği şeklinde giysilerinin çokluğuna bir vurgu vardır. Palladius, **Lausiac History**, s.135.

³⁴ Casiday, **Evagrius Ponticus**, s. 9.

³⁵ Case, "Becoming One Spirit: Origen and Evagrius Ponticus on Prayer", ss. 25-26.

deri bir kemik kalıncaya kadar üşüdü. Bu onu tehdit eden ciddi bir hastalıktı.³⁶

Evagrius Kostantinopolis'teki olayı Melania'ya itiraf edene kadar kimse sorununu teşhis edememiştir. Melania, Origen'in eserleri ile kendini yetiştirmiş iyi bir teologdu. Evagrius'un tanıdığı yüksek aydınlar sürekli asketizmle iç içeydi. Melania'nın asketizm ile iç içe olması darmadağın halde olan Evagrius ile arasındaki bağı daha da güçlendirdi. Melania, Evagrius'un durumunu öğrendikten sonra: "Tanrı'nın önünde manastır hayatını benimseyeceğinin sözünü bana ver" diyerek onu yüreklendirmiştir. Bu teşvik sonucu Evagrius manastır hayatını benimsemeye söz vermiştir.³⁷ Asi tutkularını ehlileştirerek hızla iyileşmiştir.³⁸ Manastıra bağlılığı kabul ederek kendi kıyafetlerini bırakıp manastır kıyafetlerini giymeyi kabul etmiştir ve bu şekilde keşiş olmuştur. Melania'nın teşviki doğrultusunda Mısır'da bulunan Nitria'ya doğru yola koyulmuştur.³⁹ Her ne kadar Evagrius'un asketizme yönelmesinde şehvi duygular etkili olsa da bizce asıl neden ilgi alanın asketizm olmasıyla alakalıdır.

1.4. Filistin'den Sonraki Rota: Mısır (383) ve Ölümü (399)

Evagrius'un Konstantinopolis'e gelme amacı Gregory'e yardımcı olurken bilgelik ve erdemini artırmaktı. Nitria'ya yerleşme kararı da aynı şekildedir. Mısır Kostantinopolis'in cazibelerinden kaçmak için oldukça ideal bir yerdi. Zira Nitria'daki hayat Kostantinopolis'teki şehir hayatının keşmekeşinden yoksundu.⁴⁰ Evagrius 383'de Kudüs'te keşiş olduktan sonra Didymus ve Origen'in İskenderiyeli Klement'in teolojisini öğrendiği yer olan Mısır'a gelmiştir.⁴¹ Nil'in doğu kıyısında olan Nitria'daki

³⁶ Tim Vivian, **The Coptic Life (Four Desert Fathers: Pambo, Evagrius, Macarius of Egypt and Macarius of Alexandria)**, Ed. Roman A. Greer, New York, St. Vladimir's Seminary Press, 2004, s.78.

³⁷ Casiday, **Evagrius Ponticus**, s. 10.

³⁸ Corrigan, **Evagrius and Gregory: Mind, Soul and Body in the Fourth Century**, ss. 1-3.

³⁹ Casiday, **Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus**, s. 22.

⁴⁰ Casiday, **Evagrius Ponticus**, s. 9.

⁴¹ Daniel J. Castellano, Origen and Origenism, Origenism of the Sixth Century, 3. Bölüm, s. 4. (Çevrimiçi), http://www.arcaneknowledge.org/catholic/origen3.htm#s3_4, 28.01.2019.

bir manastır yerleşkesinde iki yıl yaşamıştır. Evagrius buradaki ilk kenobitik⁴² eğitiminden sonra Kellia yakındaki münzevi cemaatine (ankoretik) giderek inzivaya çekilmiştir. Evagrius hayatının geri kalan on beş yılını Kellia'daki hücrelerinde geçirmiştir. Her ne kadar münzevi bir hayat sürmeye çalışsa da ders almaya gelen müritlerini geri çevirememesinden dolayı pek de münzevi bir yaşam sürdüğü söylenemez.

Evagrius Kellia'da bulunan çölün kuytu kesimine yerleşmiş⁴³ ve Ammonius liderliğindeki Uzun kardeşler⁴⁴ adıyla anılan entelektüel keşişlerin grubuna katılmıştır. Evagrius kısa zamanda insanların dikkatini çekmiş ve liderlik becerileriyle temayüz etmiştir. Bunlarla birlikte Gregory'nin sağ kolu olması ve Rufinus tarafından bir keşiş yapılmış olmasının da etkisiyle Evagrius oldukça hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Kellia'daki grup kısa zaman sonra "Ammonius ve Evagrius'un beraberindekiler" ve sonraları "Evagrius'un topluluğu" olarak anılmıştır.⁴⁵

Bu süre zarfında çöl babalarının büyüklerinden kabul edilen Mısırlı Makarius ile İskenderiyeli Makarius'a çıraklık yapmıştır. İki temel manastırın hocasından ders almış olan Evagrius, Sketis çölünden bir süre uzak yaşamasına rağmen asketik hayatındaki gerçek hocası olarak büyük bir saygı ile Mısırlı Makarius'tan bahsetmektedir. Kellia'da hocasıyla aynı manastır içinde yaşamış ve onun hizmetinde bulunmuştur.⁴⁶ Nitekim Evagrius hem Gregory'den hem de Makarius'tan saygıyla bahsetmiştir ve onlardan çok şey öğrendiğini söylemiştir.⁴⁷

⁴² Toplu manastır hayatı. Pakhomius (292- 346) manastırcılıkta toplu yaşam (konios bios) modelini yani kenobitik manastırcılığı kurmuştur.

⁴³ Brown, **Body and Society**, s. 373.

⁴⁴ Uzun Kardeşler, boylarının aşırı uzunluğundan dolayı bu ismi almışlardır. Ammonius, Dioscorus, Eusebius ve Euthymius isimli beşinci yüzyılda Nitria'da Mısır keşişleri arasında dört kardeşe verilen isimdir.

⁴⁵ Casiday, **Evagrius Ponticus**, s. 9

⁴⁶ Bkz. Casiday, **Evagrius Ponticus**, ss. 9-11, Harmless, **Desert Christians**, ss. 313-316.

⁴⁷ Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus: The Greek Ascetic Corpus**, s. xviii. Gabriel Bunge, Evagrius'un hocalarından aldığı birkaç öğretiyi tanımlamanın mümkün olduğunu savunur. Kaynaklara göre Mısırlı

Nitria’da günlük yaşam disiplinli olmaya yöneliktir. Nitrialı keşişler günlerinin çoğu kısmını kilisede değil manastırdaki hücrelerinde geçirirlerdi. El işçiliğinde deneyimliydiler ancak Evagrius’un mesleği alışılmış manastırın keten dokuma işinin aksine katiplikti.⁴⁸ Evagrius on dört yıl boyunca kâtip olarak çalışmış ve keşişlere Kıptice’yi öğretmiştir. Orta Çağ’da el yazmalarının kopyalanması rutin bir manastır geleneği iken erken tarihte Evagrius bir istisna olmuştur.⁴⁹

Evagrius kendini asketizme, misafirperverliğe, öğretime ve Kutsal Kitap çalışmalarına vermiştir. Özellikle çölde yaşadığı yıllarda Melania ve Rufinus’un kendisine gösterdiği nezaket ve konukseverliği unutmayarak hayatının geri kalanında onlarla yazışmaya devam etmiştir ve Gabriel Bunge’in görüşüne göre mektupları bu şekilde meydana gelmiştir.⁵⁰ Mısır’da Evagrius’un ölümünden kısa süre sonra Origenizm tartışmaların patlak vermesiyle bu tartışmalarla adı anılan bir dizi keşiş ilgi odağı olmuştur: Uzun kardeşler. Bunlar Origen’in teolojik mirasıyla ilgilenen isimlerdir ve Evagrius da bu isimlerle ilişkilendirilmiştir.⁵¹

Evagrius saygın bir öğretmendir. Dikkat çekici iki öğrencisi vardır: İlki Latince yazılarla Batı için Mısır manastırını anlatan Cassian’dır (ö. 435). İkincisi ise İmparator’un elçisi ve Evagrius’un çöl azizleri arasındaki yaşamına dair anılarını anlatan

Makarius’un yetenekli biri olarak gördüğü Evagrius’a bu alanı tanıtmak için bilhassa manevi dua hususunda kılavuzluk teklif etmiş olabileceğini söyler. Makarius ve Evagrius her ikisinde de Tanrı’nın isteği doğrultusunda mütevazı şekilde terk etme teması bulunur. Bunge ayrıca monolojik dua (genellikle zorluk anında veya düzenli bir uygulama halinde sürekli okunabilen kutsal kitaba dayanan kısa cümle veya ifadeler) uygulamasının erken tarihi ile Makarius ile Evagrius’un öğretimi arasında bir bağlantı olduğunu ileri sürmüştür. İkisi arasındaki benzer ilişki en azından hocadan öğrenciye aktarılan bir öğretiyi düşündürmektedir. Diğer hocası olan İskenderiyeli Makarius’tan yapılan tüm referanslar ise münzevi uygulamalarla ilgilidir bunlar; manastır perhizi (Praktikos 94), düşünceler veya şeytanlarla savaştır. **Antirrhetikos**, 4.23, 4.58 ve 8.26. Antirrhetikos risalesi tezde **Evagrius of Pontus, Talking Back: Antirrhetikos**, Çev. David Brakke, Cistercian Publications, Kentucky, 2009 eserinden alınmıştır ve numaralar pasaj sayısını belirtmektedir. “De Malignis Cogitationibus” 33-37. Ayrıca İskenderiyeli Makarius ve Evagrius’un Kıptice versiyonları ikisinin de fiziksel asketizmin pratiklerinin benzer yönlerini ortaya koymaktadır. Bkz. Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus: The Greek Ascetic Corpus**, s.xviii-xix.

⁴⁸ Casiday, **Evagrius Ponticus**, s. 10.

⁴⁹ Harmless, **Desert Christians**, s. 315.

⁵⁰ Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus: The Greek Ascetic Corpus**, s. xx.

⁵¹ DelCogliano, “The Quest for Evagrius of Pontus: A Historiographical Essay”, s. 388.

bir kitap yazan Galatyalı Palladius'tur (ö. 386). Bilginliği ve tavsiyesi için Evagrius'u arayıp bulan sadece bunlar değildir. Keşişlerin çoğu konuları danışmak ve bilgilenmek için onun hücrelerine akın etmiştir.⁵²

Evagrius iyi bir öğretmen olmasına rağmen herkes tarafından takdir edilmediğini biliyoruz. Kellia'da bir keresinde rahiplerden biri; “Baba, biz biliyoruz ki kendi ülkenizde yaşıyor olsaydınız muhtemelen bir piskopos ya da büyük bir lider olurdunuz ama şu anda karşımızda bir yabancı olarak oturuyorsunuz” dediğinde Evagrius sitemkâr bir tavırla; “Bir kez konuştum ama ikincisini yapmayacağım” şeklinde cevap vermiştir.⁵³ William Harmless'in ifade ettiği üzere Evagrius, Mısır'ı kabul ederken; Mısır Evagrius'u kabul etmemiştir.⁵⁴

Hayatının son zamanlarında kötü beslenmesinden dolayı Evagrius'un sağlık sorunları artmıştır. Sert münzevi rejiminden dolayı 399'da Mısır'da ölmüştür. Çöl literatürü yazarlarının uzun hayatları göz önüne alınca Evagrius için elli beş yaş nispeten genç bir yaştır. Pontuslu Evagrius arkasında geniş bir külliyat bırakmıştır. Ölümünden kısa bir süre sonra Origenizm tartışmalar patlak vermiş ve Evagrius'un yazılarının Origen öğretileriyle lekelenmiş olduğu iddia edilmiştir. Evagrius'un ismine aşına olmayanlar, onun ismini Origen tartışmalarında ve “kötü düşüncelerin (logismoı)” teorisini olarak duyacaklardır. Kısacası Evagrius, manastır teolojisinin öncüsü, yedi ölümcül günahın yaratıcısı ya da geliştiricisi; bilişsel psikolojinin babası, aynı zamanda Origen geleneğine bağlı bir Ortodokstur. Evagrius günahlarla nasıl baş edileceğinin formülünü yazmış, antropolojinin ve bir klasik psikolojinin açıklayıcısı, pagan ve patristik felsefenin çöl düşüncesi ile meczetmiş bir isimdir.⁵⁵ Bunlardan anlaşılacağı üzere Evagrius manevi yaşamın ilk büyük teorisyenlerinden biridir.⁵⁶

⁵² Palladius, **Lausiac History**, s. 137.

⁵³ Corrigan, **Evagrius and Gregory: Mind, Soul and Body in the Fourth Century**, s. 3.

⁵⁴ Harmless, **Desert Christians**, s. 316.

⁵⁵ Bkz. Casiday, **Evagrius Ponticus**, ss. 3-6, Harmless, **Desert Christians**, ss. 312-315, Ilara Ramelli, **Evagrius, Kephalaia Gnostika, A New Translation of the Unreformed Text From The Syriac**, SBL

Evagrius'un ölümünden sonra 2. İstanbul Konsili'ndeki Origenizm tartışmalar neticesinde yazıları ve fikirlerinden dolayı mahkum edilmiştir. Mahkum ilan edilmesinden dolayı pek çok eseri imha edilmiştir ve Evagrius ismi unutulmuştur. Evagrius Origeni olarak kınanmasına rağmen asketik teorisi Hristiyan riyazetinin zeminini oluşturmuştur. Bir sonraki alt başlıkta Origenizm tartışmasında Evagrius'un öğretilerinin ne olduğu detaylandırılacaktır.

1.2. Origenizm Tartışması Bağlamında Evagrius'un Görüşleri

Bu başlıkta Evagrius'un kozmolojik, kristolojik ve eskatolojik görüşleri ile bu görüşleri oluştururken Origen'den nasıl ve ne kadar etkilendiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Origen'in Evagrius'un görüşlerine etki ettiği noktaları bilmek konuyu anlamak açısından önemlidir. Origen, Hristiyan ebeveynden doğmuştur ve İskenderiye'de büyümüştür. Hem Helenistik felsefe hem de Kitab-ı Mukaddes ve Hristiyanlıkla alakalı eğitim almıştır. O Ammonius Sakkas'ın (ö. M.S. 242) tedrisinden geçmiştir. Eserleri Platon ve Aristo felsefeleri ile Stoizm öğretilerini hazmettiğini gösteriyor.⁵⁷ Eserlerine baktığımızda Origen'in tebarüz ettiği Hristiyan geleneğe katkıda bulunduğu bir gerçektir. Bu doğrultuda düşüncelerini hocası olan İskenderiyeli Klement'in görüşleriyle de yoğurarak Kitab-ı Mukaddes'i yorumlamıştır. Origen öncesinde Kilisenin Hristiyan doktrinini Gnostik ve Markionist sapkınlıklardan koruma

Press, Atlanta, 2015, s. xi- xviii. Kevin Corrigan, **Evagrius and Gregory: Mind, Soul and Body in the Fourth Century**, ss. 5-7.

⁵⁶ Harmless, **Desert Christians**, s. 312.

⁵⁷ İskenderiye'deki Yunan- Helenistik izler Origen ve Klement'i daha sonrasında Evagrius'u da etkilenmiştir. MÖ. 146 yılından Roma İmparatorluğunun hakimiyetine geçinceye kadar ki sürede teşekkül eden felsefeye Helenistik felsefe denilmektedir. Atina'dan sonra bu felsefenin temsil edildiği okullardan birisi de Antakya okuludur. Başta Antakya olmak üzere Anadolu'daki çeşitli merkezler, Büyük İskender döneminden itibaren Helenizasyona maruz kalmış ve Helen kültürü ile mecz olmuş bölgelerdir. Bilhassa Antakya, Tarsus, Helen kültürü çevresindeki çeşitli düşünce ekollerinin temsil edildiği yerleşim merkezleri olarak ön plana çıkmışlardır. Bu yönüyle bölge felsefe merkezi olarak ve burada yetişen filozofların çokluğuyla dikkat çekmiştir. Antakya felsefe okulu Aristoteles'in diyalektik mantık anlayışını benimsemiştir. Bunun yanında Platoncu, Stoacı felsefi görüşlerden bazılarını da bu felsefeyle birleştirdikleri bir felsefi anlayış ortaya koymuşlardır. Bkz. Mehmet Bayraktar, **Bir Hristiyan Dogması: Teslis**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2007, s. 124. Şinasi Gündüz, **Pavlus Hristiyanlığın Mimarı**, Ankara Okulu Yayınları., Ankara, 2002, s. 94-5. De Lacy O'Leary, **İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri**, Çev. Hüseyin Yurdayın ve Yaşar Kutluay, Ankara Okulu Yayınları, 1959, ss. 11-12.

projesi, Origen zamanında da devam etti. Bu bağlamda kilise tarafından işkence görmüş ve bundan dolayı da ölmüştür.⁵⁸

Origen Hristiyanlığın yeni yeni yayılmaya başladığı ve dinsel yönden karışık bir zaman dilimi olan ikinci ve üçüncü yüzyılda yaşamıştır. Bilgin teolog ve teorisyen olarak tanınmıştır. Hristiyan tarihinde hem çöl keşiflerini hem de çöl literatürünü derinden etkilemiştir.⁵⁹ Felsefe ile Kitab-ı Mukaddes'i harmanlama çabasıdır ve bu çerçevede Kitab-ı Mukaddes'i alegorik yorumlama yöntemiyle açıklamıştır. Origen'in Kitabı Mukaddes'in yorumuna ilişkin sınır tanımayan yaklaşım tarzı, Hristiyan öğretileri ile Yunan felsefesini birbirinden ayırmayı zorlaştırmıştır. Origen aynı zamanda evrenin kökenini, yapısını ve esas ilkelerini araştıran bir çeşit Hristiyan "fizikçidir."⁶⁰ Hristiyanlığın yaygın bir din haline gelmesinden sonra konsillerde sapkın öğretiler ayıklanmaya başlanmıştır. Origen'in de öğretileri spekülatif bulunup kendisi bir sapkın olarak ilan edilmiştir. Kitab-ı Mukaddes'i alegorik yorumlaması, tüm insanların affedileceği doktrini ve apokastasis doktrini bunlardan birkaçıdır.

Evagrius'un Origen'in öğretileri ile ilk karşılaşması Kapadokyalı kilise babaları ile tanışması sonucunda gerçekleşmiştir.⁶¹ Kapadokyalı babalardan olan Nazianuslu Gregory, Origen'in en yakın takipçisiydi. Gregory, Evagrius'un da manevi babası ve ilk hocasıydı. Gregory ayrıca Kapadokyalılar içinde felsefi çalışmaları ile ön plana çıkan bir isimdir.⁶² Evagrius bundan dolayı hocası ve manevi babası olan Gregory vasıtasıyla

⁵⁸ Case, "Becoming One Spirit: Origen and Evagrius Ponticus on Prayer", ss. 10-12.

⁵⁹ Harmless, **Desert Christians**, ss. 13-14.

⁶⁰ Harmless, **Desert Christians**, ss. 13-14. Origen'in *The First Principle* adlı kozmolojik olayları içeren bir eser yazmıştır. Origen'in bu eseri günümüze kadar gelen nadir ama en önemli eserlerden biridir.

⁶¹ Evagrius'un Origen'in fikirlerine aşina olmasını da Nazianuslu Gregory ve Basil ile yakın ilişkide olmasından kaynaklandığı söyleniyor. Zira Nazianuslu Gregory, Basil'in ölümünden kısa süre sonra (378 sonları veya 379 başında meydana gelen) okuyucu olarak atadı. Buradaki Gregory'nin de Nazianuslu (ö.389) mu yoksa Nyssalı (ö. 395) mı olduğu konusu da ihtilaflıdır. Bu tartışma için bkz. Ramelli, "Evagrius and Gregory: Nazianzen or Nyssen? Cappadocian (and Origenian) Influence on Evagrius", **Greek Roman and Byzantine Studies**, C. 53, 2013, ss.117-137. Ayrıca bkz. Ramelli, **Evagrius's Kephalaia Gnostika** ss. xii-xvi.

⁶² Ilara Ramelli, "Origen to Evagrius", **Brill's Companion to the Reception of Plato in Antiquity**, ed. Harold Tarrant, Danielle A. Layne, Dirk Baltzly ve François Renaud, Boston, 2018, s. 287.

Origen'in öğretilerinden etkilenmiştir. Bununla birlikte Evagrius'un biyografisini yazan Palladius, birer Origenci olan Uzun kardeşler, Rufinus ve Melania'nın da Evagrius'un en yakınında olan kişiler olduğunu kaydeder. Bütün bu hususlar Evagrius'un Origen'in görüşlerine aşina olduğunu ve bunlardan bazılarını benimsediğini gösterir.⁶³ Her ne kadar Evagrius yakınında bulunan kişilerden etkilense de kendisi entelektüel kapasitesi yüksek, yaratıcı ve kabiliyetli bir düşünürdür.

Evagrius'un Origen'in öğretisini tam anlamıyla benimsemesi 383 yılında Mısır çölüne gitmesine denk gelir. Origen'in öğretileri her ne kadar Kellia'daki keşişler tarafından anlaşılmasa da Evagrius tarafından tevarüs edilmiş ve geliştirilmiştir. Bahsedildiği üzere Evagrius, Mısır'da Origen'i okuyan ve öğretilerini hayata geçiren Uzun kardeşler'a katılmıştır. Kısa süre içinde Evagrius'un merkezi bir figür haline geldiği bu grup, daha sonraları Evagrius grubu olarak da anılmıştır.⁶⁴

Evagrius, Origen'in öğretilerini birçok bakımdan benimsediği için Origen hakkında derin bir kavrayış sahibi olmuştur. Ayrıca eğitimi sırasında Platon, Stoa ve Yeni Eflatunculukla ilgili felsefe okumaları yapan Evagrius'un ortaya koyduğu öğreti gerek Origen gerekse de etkilendiği felsefi tezlerin bir sentezi olarak ortaya çıkmıştır. Evagrius, Origen'in yaratılış, düşüş ve yeniden diriliş anlayışını kabul edip geliştirmiştir. Origen'e göre Tanrı bedenleri yaratmamıştır aksine saf akıl günah neticesinde bulunduğu konumdan düşerek bedensel bir forma bürünmüştür. Son yargılamada ise bedensel doğasından kurtularak eski hali olan saf akıl formuna geri dönecektir. Origen'in eserleri ile Evagrius'un eserleri arasında her ne kadar pek çok noktada benzerlikler bulunsa da bu eserlerin birbirinin tıpatıp aynısı olduğu varsayımı doğru değildir. Nitekim Evagrius kendi öğretisini oluştururken Origen'in fikirlerinden bazılarını değiştirmiş ve bazılarını da reddetmiştir. Örneğin Origen Mesih'in iblisler için de kendini feda ettiğini söylerken Evagrius'ta bu fikir bulunmaz. Buna karşılık Evagrius

⁶³ Ramelli, *Evagrius's Kephalaia Gnostika*, ss. xii-xvi.

⁶⁴ Case, "Becoming One Spirit: Origen and Evagrius Ponticus on Prayer", s. 26.

Origen'in Mesih'i tüm göksel varlıklardan en üstünü olarak kabul ettiği görüşünü benimsedi ve bunu ileri taşıyarak Mesih'i yaratılan bir nous olarak tanımladı.⁶⁵

1.2.1. Kristoloji

Evagrius Jüstinien zamanında (527-565) öğretileri mahkum edilmiş Origencilerden biridir. Evagrius'un kınanmasının sebebi Ortodoks teslis anlayışını reddettiği iddiasıdır. Katoliklerde dünyaya insan suretinde gelen İsa bizzat Tanrı'nın hypostasisi iken Ortodokslukta enkarne olan logosdur yani Baba'nın Oğul aracılığı ile kelimadır.⁶⁶ Evagrius *Kephalaia Gnostika* eserinde logosu karmaşık bir şekilde kullanmıştır. Bundan dolayı Ortodoksluğa ters bir öğreti benimsediği ileri sürülmüştür. Oysaki Evagrius "her şey Tanrı'nın logosunda kutsallaştırılır"⁶⁷ ifadesi ile logosun varlığını kabul etmesine rağmen karmaşık ifade tarzından dolayı yanlış anlaşıldığı görülmektedir. Nitekim Evagrius'un Ortodoks teslisinin önemini *On Faith* mektubunda kabul ettiği görülür. Ayrıca Evagrius'un *Kephalaia Gnostika* ve *Letter to Melania*'da dile getirdiği teslis anlayışı ile Ortodoks kristoloji çelişmemektedir. Palladius, Evagrius'un Ortodoks teslis anlayışını dile getirdiği eserlerinde hem Oğul hem de Ruh'a saygılı ve onları yücelten ifadelerinin bulunduğunu belirtir.⁶⁸ Bütün bunlara rağmen Evagrius, teslisteki uknumların özdeşliğine inanmayan bir sapkın olarak kabul edilmiştir.⁶⁹

⁶⁵ **Kephalaia Gnostika**, 4.18. Ilara Ramelli, **Evagrius, Kephalaia Gnostika, A New Translation of the Unreformed Text From The Syriac**, SBL Press, Atlanta, 2015. Kephalaia Gnostika'ya dair alınan tüm dipnotlar bu eserden alınmıştır.

⁶⁶ Kürşat Demirci, "Ortodoksluk", **DİA**, C.33, s. 412.

⁶⁷ Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, 3.74.

⁶⁸ Evagrius Ponticus, **Ad Monachos**, 45, Çev. Jeremy Driscoll, **Ad Monachos**, New Jersey, Paulist Press, 2003. *Ad Monachos* risalesi bu kitaptan alınmıştır ve eserin yanındaki numaralar pasaj numarasını belirtmektedir.

⁶⁹ Ramelli, **The Christian Doctrine of Apokastasis A Critical Assessment from the New Testament to Erigena**, Brill, Leiden-Boston, 2013, s. 466. Kınanma hususunda anlaşmazlıklar vardı. Bazı bilginler haklı bir kınama olduğunu savunurken bazıları haksız yere kınandıklarını belirttiler. Bunun nedeni Evagrius'un eserlerinin sonraki zamanda sansürlenmiş olmasıdır. Antonie Guillaumont beşinci yüzyılda Evagrius'un Süryanice farklı bir versiyonunu bulmuştur. Bu versiyonun, Origenci fikirleri azaltmayı veya ortadan kaldırmayı amaçlayan bir ıslah olduğunu keşfetmiştir. Guillaumont sansürlenmiş olan bu versiyonu orijinaline benzer hale getirmiştir. Bkz. Rubén Peretó Rivas,

1.2.1.1. Teslis Doktrini ve Mesih'in Tabiatı

Kristolojiyle bağlantılı olduklarından dolayı İsa'nın tabiatından, teslisteki oğul unumun durumundan, yaratılış ve düşüş konularından da bahsetmek gerekmektedir. Evagrius, Tanrı'nın tabiatının bilinemeyeceği konusunda Kapadokyalılardan etkilenmiştir. Evagrius, Tanrı'nın özü hakkında onun var olduğunun bilinebileceğini ancak bu özün keyfiyetinin bilinemeyeceğini söyler. Bu Nyssalı Gregory ve Kapadokyalıların ılımlı apophatizmi (olumsuz teoloji) ile uyumludur.⁷⁰

Mesih insan mıdır yoksa Tanrı mıdır? Her iki tabiatı da kendinde nasıl barındırır? Evagrius'a göre, Mesih sadece ilah olsaydı, onun ölümü ve dirilişi insanlara ve diğer akıllı varlıklara tesir etmezdi. Öte yandan eğer Mesih insan olsaydı onun insanlık dışı ölümü ve dirilişi bir anlam ifade etmez ve tüm akıllı yaratıkların restorasyonunu temin edemezdi. Evagrius'a göre Mesih hem tanrı hem insandır.⁷¹

Evagrius, teslisteki kişilerin durumu hususunda *Kephalaia Gnostika* 6.14'de şöyle söyler: İsa teslisteki diğer şahıslarla *homousios* (aynı öze sahip) değildir.⁷² Mesih her zaman tanrılık ve insanlık bakımından birbirinden ayrı değildir. İki özelliği de kendinde barındıran tek kişidir. Evagrius'un iddia ettiği şey Mesih hem insan hem de ilahdır. Mesih, insan bedeninden ayrılmaz ve birlik içinde Baba ile homousiostur.⁷³ Homousios İznik Konsili'nde kabul edilmiş bir öğretilerdir. Tanrı'nın biricik oğlu İsa

"Negligence as the Cause of the Fall of Souls in Origen and its Reinterpretation by Evagrius Ponticus", Universidad Nacional de Cuyo, Teología y Vida (İspanyolca olarak yayınlanan makalesinin bazı eklemeler ve düzeltmeler ile oluşturulan İngilizce versiyonudur), 2014, s. 237.

⁷⁰ Ramelli, *The Christian Doctrine of Apokastasis A Critical Assessment from the New Testament to Erigena*, s. 471.

⁷¹ Ramelli, *Kephalaia Gnostika*, s. lxxv.

⁷² Burada her ne kadar karmaşık bir durum gibi gözüke de Evagrius'un Tanrı'nın her iki özünü de kabul ettiği bilinmektedir. Zira kendisi Aryüs ve Eunomius'a kararlı bir şekilde karşı çıkmıştır. Evagrius, Oğlun tam tanrısallığında ısrar ederken Oğlun bir şahısta ilahi bir varlık olduğunu kabul ile Mesih'in insanlığı ile tanrısallığını bir arada olduğunu söylerken ifade etme beceriksizliği göstermiştir. Bundan dolayı da yanlış anlaşılmıştır. (İki tabiatlı İsa'nın olduğunu savunduğu yerler *Kephalaia Gnostika* 4.9-5.69- 6.14.) Hillary Case'e göre de Evagrius Kadıköy Konsilindeki kararlara göre *Kephalaia Gnostika*'da kristolojik sapkınlık için vahamete sebep olan boşluklar bırakmıştır. Bkz. Case, "Coming One Spirit Origen and Evagrius Ponticus On Prayer", s. 41.

⁷³ Ramelli, *Kephalaia Gnostika*, 6.14.

Mesih'e babanın özünden doğmuş olduğuna, yaratılmayıp baba ile aynı tabiatta olduğuna gökte ve yerde olan her şeyin Mesih vasıtası ile yaratıldığında, insanların kurtuluşu için bedenleşip acı çektiğine dayanan amentüsüdür.⁷⁴ Evagrius'a göre "Mesih teslis ile homoousios değildir" ve "Mesih, Baba ile homoiousiostur (benzer öze sahip) ve Mesih, Rab Tanrıdır." Homoiousios terimi Athanasius tarafından İznik Konsili'nde ileri sürülen bir kavramdır. Evagrius bu pasajında Mesih'in teslisteki diğer kişiler ile bir yönden aynı tözden olmayıp benzer tözden olduğunu söylemiştir. Ancak bu iki terim arasındaki tek farkın bir harf olduğu kabul edilmiş bir gerçektir. Sadece homoiousios Ortodoks bir terim olarak kabul edilmiştir.⁷⁵ Evagrius bu kavram kargaşasından ziyade Mesih'in (Tanrı ve insanla birlikte olan) teslisteki bir kişi olmasına odaklanır. Evagrius bu ifadeleri *On Faith* mektubundaki düşünceleri ile uyumludur.

Evagrius, bir yandan Mesih'in "insanlığın suçunu üstlenen oğul" olduğunu söylerken öte yandan Mesih'in Tanrı'nın logosu olduğunu iddia eder.⁷⁶ Evagrius'a göre Mesih Tanrı ile birleşik olup O'nunla benzer tözdendir; her ne kadar insan bedenine sahip olsa da Tanrı'yla birleşik şekildedir. Buradaki aynı tözden ifadesi Mesih'teki insan doğası ile ilahiliğin birliğini tanımlamak için kullanılır. Evagrius'un bu düşüncesi Kadıköy Konsili'nde kararlaştırılan doktrinindeki Mesih'in diyofizit (iki tabiatlı) olduğu görüşü ile aynıdır.⁷⁷ Dolayısıyla Mesih bu dünyada hem Tanrı hem de insan olarak bulunur. Kendi özü bakımından Tanrı olan Mesih insanoğluna kefareti için bedenlenmiştir.⁷⁸

⁷⁴ Mustafa Sinanoğlu "İznik Konsili", **DİA**, C. 23, s. 550.

⁷⁵ Frederick W. Norris, "Homoousios", **Encyclopedia of Early Christianity**, Ed. Everett Ferguson, Second Edition, Routledge Press, 1999, ss. 541-542.

⁷⁶ İsa'nın ölümlü bedeni bizim bedenimizle aynıdır ve ruhu ruhumuzun doğasıdır. Fakat onun içinde önemli bir işlev için bulunan logos babayla birlikte homoousiostur (aslı bir olan, aynı töz). Bkz. Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, 6.79.

⁷⁷ Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, s. 323-324. Bu yorum için Julia Konstantinovskiy, **Evagrius of Ponticus: The Gnostikos**, New York, Routledge, 2016, ss. 144-145.

⁷⁸ Augustine Casiday, **Evagrius of Ponticus**, "Epistula ad Melaniam"12, Cambridge University Press, New York, 2013. Epistula ad Melaniam 'dan alınan alıntılarının hepsi bu eserden alınmıştır. Verilen numaralar sayfa sayısı değil orijinal pasaj numaralarıdır.

Evagrius Baba ile Oğul'un mahiyeti hakkındaki görüşünü *On Faith, Skemmata* ve *Epistula ad Melaniam* risalelerinde de açıklamaktadır. Evagrius, Melania'ya yazdığı mektupta enkarnasyon mucizesini şu şekilde özetlemektedir:

Mesih sadece yaratılışa vaziyet etmekle kalmadı, bilgeliğini de aşıladı. Şimdi hem doğal olmayan hem de doğal olan şey (Mesih) aşağı inip kendisine gebe kalındıktan sonra ölüme kadar olan her şeyi yaşamıştır. Doğal olmayan, Tanrı'nın bir kadından doğmasıydı. Bir kadından doğmasının sebebi Tanrı'nın bize olan sevgisidir. Çünkü O, lanete ve günaha tabi olan bizi kutsamayı o kadar istedi ki ikinci doğumu (yeniden diriliş) bize verebildi. Biz kendi özgür irademiz ile işlediğimiz günah yüzünden bu duruma (düşüşe) maruz kaldık. Mesih, bu günahla dolu dünyaya sadece inmekle kalmadı, aynı zamanda içine düştüğümüz ve kendi başımıza çıkamadığımız günah çukurundan bizi çıkarmaya geldi.⁷⁹

Evagrius'un sürekli tekrar ettiği gibi Mesih ilahi bir konumdayken insanlığa olan sevgisinden dolayı bu dünyaya gelmiştir. Mesih bakire bir kadından doğmuş, bozulmuş insanlar için özgür iradesiyle can vermiş ve öldükten sonra yine özgür iradesiyle göğe yükselmiştir.

1.2.1.2. Düşüş, Yaratılış ve Yeniden Diriliş

Evagrius, yaratılış öğretisini Origen'in kozmolojisinden yola çıkarak oluşturmuştur. Evagrius'a göre bildiğimiz evren Tanrı'nın ilk yarattığı evren değildir. Tanrı önce Evagrius'un akli varlıklar (*logikoi*) veya zihinler (*nous*) olarak adlandırdığı bedensiz ruhlar topluluğunu yaratmıştır.⁸⁰ Bu ruhlar topluluğunda her şey yolundayken

⁷⁹ Casiday, "Epistula ad Melaniam" 12, s.67.

⁸⁰ Harmless, *Desert Christian*, s. 354.

ilk günah işlenmiştir. İşlenen bu günahın neticesinde kozmik bir düşüş yaşanmıştır. Evagrius bu neticeyi “hareket” (*knesis*) olarak tanımlamıştır. Bu düşüş sırasında saf akıllar (*nous*), nefisler haline gelmiş ve suçluluk derecesine göre bazıları melek, bazıları insan bazıları da iblis bedenine bürünmüştür.⁸¹

Tanrı, iyiliği ve merhameti nedeniyle bu düşmüş varlıkları ikinci bir yaratılışla kurtarmıştır. Evagrius’un belirttiği gibi bedensel form ve görünür yaratılış Tanrı’dan gelen bir lütuftur. Bildiğimiz evren bu ikinci yaratılıştır. Bu yaratılışta düşmüş olan ruhlarla bedenler verilmiştir.⁸² Bir zamanlar saf akıl olan insan, günahlarından dolayı Tanrı’yla birleşik halinden düşerek beden sahibi varlıklara dönüşmüştür.⁸³ Mesih’in kendisi ise günden dolayı değil, fedakarlıktan ve insanların günahlarına kefarete olarak inmiştir. Mesih, insanoğlunun günahlarından her birinin bedelini ödeyerek kendini feda etmiştir. Son yargılamada insan bedensel doğasından kalıcı olarak kurtulup saf akla (*nous*) dönüşecektir.⁸⁴ *Nous* ile Tanrı arasındaki günah ortadan kaldırıldığı zaman Tanrı ile yeniden birleşme sağlanacaktır. Bu Evagriusçu teolojinin merkezidir ve kısaca Hristiyanlık anlayışını tanımlar.

Evagrius’a göre büyük kozmik düşüş öncesinde Tanrı ile olan sevgi dolu bağıni ihmal etmeyen bir saf akıl vardı. Bu saf akıl Logostu. Çünkü logos olan Mesih Tanrı’ya birleşik durumdaydı ve ikinci yaratılışa vaziyet etmek için atandı.⁸⁵ Bu görevlendirmeden önce Tanrı (Mesih) güçlüydü, bilgeydi, manevi varlıkların yaratıcısı, rasyonel varlıkların babası ve her şeye gücü yetendi. Fakat düşüşten sonra bedenlerin yaratıcısı, yargıç, idareci, doktor, çoban, öğretmen, merhametli ve uzun süreli acı çeken bir insan oldu.⁸⁶

⁸¹ Casiday, “Epistula ad Melaniam” 26.

⁸² Harmless, **Desert Christian**, s. 354-355.

⁸³ Sinkewicz, **Ascetic Corpus**, s. xxxvii.

⁸⁴ Daniel J. Castellano, “Origen and Origenism”, s. 6.

⁸⁵ Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, 3.2.

⁸⁶ Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, 6.20.

Evagrius yeniden dirilişı “ikincil doğal tefekkür” olarak adlandırmıştır. Evagrius ikinci yaratılıştaki rasyonel doğanın nihai ilkelerini keşfetmenin yanı sıra rasyonel varlıkların kökeni, düşüşü ve nihai kaderi hakkında bilgi verir. Maddi dünyanın rolünü belirleyen Tanrı’nın takdiri ve yargılama sebeplerini de açıklar.⁸⁷

Mesih’in vazifelendirilmesi *Kephalaia Gnostika*’da şöyle ifade edilir: “Mesih ‘Tüm rasyonel varlıkların kendisinden yaratıldığı Tanrı’ya geri dönmelerini sağlamak için insanlığı kabul etti, öldü, yeniden dirildi ve dünyadakileri sonsuz hayata çağırdı.’”⁸⁸ “Kurtarıcı gerçekten de ölü olan tüm akılcı varlıkların dirilişi için çarmıha gerilmiştir. Çarmıha gerildiği gün Tanrı’nın adaletinin öldüğü gündür. Yine bugünde canlanıp yükselecek olan Mesih, manevi bir vücuda bürünecek ve insanlar için mucizeler yaratacaktır.”⁸⁹

Evagrius Tanrı’nın adaletinin öldüğünü söyler. Yine de Tanrı merhametlidir ve saf akıl konumundan düşerek günahkar olan insanoğluna bir şans daha verir. Zira insanoğlunun içinde bir parça da olsa *nous* kalmıştır. Maddi bir bedende olan insan Mesih’in kefareti sonucu dirilecek ve manevi bir beden alacaktır. Evagrius Mesih’in dirilişe liderlik etmesi ve tüm akıllı yaratıkların yeniden dirilmesi konusunda Origen’in ayak izlerini takip etmektedir.⁹⁰

Tanrı, sevgisinden ve merhametinden dolayı düşmüş olan varlıklara arabulucu olarak Mesih’i gönderdi. Tıpkı mektupları okuyan birinin mektubu yazan kişinin el ve parmaklarını kullanarak yazdığını bilmesi gibi, yazan kişinin niyetini de bilmektedir. Evagrius, bu mektubu yazdırmanın Tanrı, mektubu yazan elin Oğul ve parmakların Ruh

⁸⁷ Bu bilgi öncelikle *Kephalaia Gnostika*’da verdiği bir öğretilerdir. *Gnostikos* 48 ve *Monks* 132-133’de de geçmektedir. “Takdiri ilahinin nedenleri belirsiz ve yargının tefekkürlerinin anlaşılması zordur fakat asketik hayatta başarılı olan onları tanıyacaktır.” “Kendini arındıran biri zihinsel doğaları görecektir; şefkatli olan keşiş maddi olmayan nedenleri bilecektir” Bkz. Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus: The Greek Ascetic Corpus**, s. xxxvii, 131.

⁸⁸ Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, s. lxvi.

⁸⁹ Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, s. lxvi.

⁹⁰ Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, s. lxvi.

olduğunu söylemiştir. Yani Mesih adaleti tayin eden kişi ve son yargılama günündeki hakimdir.⁹¹

Sonuç olarak Evagrius Mesih'in tabiatı hakkında diyofizit görüşü benimsemiştir. “Mesih teslis ile homoousios değildir” ve “Mesih, Baba ile homiousios (benzer tözden) ve Rab Tanrıdır.” Evagrius bu pasajında Mesih'in teslisteki diğer kişiler ile bir yönden aynı tözden olduğunu ve diğer yönden ise aynı tözden olmadığını söylemiştir. Mesih bir yandan insanlığın günahına kefareti olan Oğul iken diğer yandan Tanrı'nın logosudur. Evagrius teslis anlayışından dolayı da mahkum edilmiştir. Çünkü kabul ettiği bu öğretiyi eserlerinde karmaşık bir şekilde ifade etmiştir. Bilhassa *Kephalaia Gnostika*'da kristolojik sapkınlığa sebebiyet verebilecek boşluklar bulunmaktadır. Evagrius yaratılış, yeniden diriliş ve düşüş konularında Origen'in fikirlerini benimsemiştir. Ona göre akli varlıklar Tanrı ile birlik içindeyken ilk günahıtan dolayı düşüp bedenleşmişlerdir. Tanrı ile birlik içinde oldukları durumda saf akıl konumundayken düştükten sonra insan, iblis ve melek bedenlerine bürünmüşlerdir. Yeniden diriliş sonucunda eski halleri olan nous haline geri döneceklerdir. Yeniden dirilmeyi sağlayacak olan hakim kişi ise Mesih'tir.

1.2.2. Eskatoloji

Evagrius'a göre yeniden diriliş Mesih tarafından mümkün kılınmıştır. Mesih'in yeryüzündeki rasyonel yaratıkların arındırılmasında önemli bir rolü olduğundan bahsetmiştik. Bu durumu Evagrius birçok pasajında açıklar. *Kephalaia Gnostika*'da “Mesih dinsizlerin evlerini arındıracak” sözleriyle bu meseleyi vurgular.⁹² Evagrius'un eskatolojisinde dünyanın sonunda eski saf (kâmil) halin tekrar gelmesi, kötülerin bile inayet sayesinde cehennemden kurtulması öğretisi vardır. Origen'den alınmış bu görüşe “*apokatastasis*”⁹³ denir. Bu alışılmadık öğretiyi başta Kapadokyalı babalar olmak üzere

⁹¹ Casiday, Epistula ad Melania, 11-12. Ayrıca bkz. Ramelli, *The Christian Doctrine of Apokastatasis A Critical Assessment from the New Testament to Erigena*, s. 472.

⁹² Ramelli, *Kephalaia Gnostika*, 3.9.

⁹³ Evagrius'un *Kephalaia Gnostika* eserinde apokatastasise şu pasajları referans olarak verilebilir: Tıpkı ilk boru sesinde bedenlerin oluştuğu gibi son boru sesinde de bedenlerin ortadan kalkacağına katılır. (3.66) Tanrı geri kalan kötülüğü ortadan kaldırıp maddi bedenleri yok edip varlıkları eski saf hallerine

Evagrius'un Kudüs ve Mısır'da katıldığı halkalar benimsemiştir. Origencilerin kilise tarafından kınanmalarının sebeplerinden biri de bu öğretilerdir.

Apokatastasis, Tanrı'nın her şeyi kendine geri döndüreceği ve her şeyin Tanrı'nın içinde bir olacağı görüşüdür. Bu öğretiye göre iblisler de dahil olmak üzere tüm akıllı varlıklar ruhsal doğalarını iyileştirir ve Mesih tarafından kurtarılırlar. Tüm akıllı ruhlar Tanrı ile olan orijinal birliklerini yeniden sağlayacak ve Mesih'in eşit mirasçıları olacaklardır.⁹⁴ Yani mükemmel birlik apokastasis sonucu gerçekleşecektir. Daha sonra tüm rasyonel varlıklar tutkularını ve kötülüklerini terk edeceğinden onlar yargılamayacaktır.⁹⁵ Sonuç olarak da kendilerini hazlara düşmekten alıkoyan çıplak/yalın (saf) akıllar olacaklardır.⁹⁶

Evagrius, *Kephalaia Gnostika*'sında ruh, beden ve aklın ayrı olmaktan çıkacağı bir zamanın geleceğinden bahseder ve bu hususu Korintliler dayandırır: "Her şey Oğul'a bağımlı kılınca Oğul da her şeyi kendisine bağımlı kılan Tanrı'ya bağımlı olacaktır."⁹⁷ Öyle ki Tanrı her şeyde her şey olsun. Yani Tanrı her şeyi kapsayacaktır ve her şey Tanrı ile bir olacak ve düşmüş tabiatlarından kurtulacaklardır. Bu kurtulma da Mesih'in hakim konumunda olduğu yeniden diriliş sonrasında meydana gelecektir.

1.3. Pontuslu Evagrius'un Eserleri

Evagrius yazılarının ve görüşlerinin Origenizm tartışmalar sonucu (553'te olan Konstantinopolis Konsilinde) mahkum edilmiştir. Mahkum edildiğinden ötürü yazıları ya kaybolmuştur.⁹⁸ Evagrius yaşadığı dönem ve içinde bulunduğu şartlara nazaran

döndürecektir. (3.68) İkinci yaratılış sonucu farklı bir evren oluşmuş olup savaşlar meydana gelmiştir. Bunların sonunda barış zamanı gelecektir. Bu barış zamanında düşmüş varlıklar ikinci yaratılış sonucu olarak kendilerini zevklerden arındırıp yalın zihinler halini alacaklardır. Bunlar ışığında Baba hiç kimseyi yargılamayacaktır ve bütün yargılar Mesih'e verilmiştir. (1.65)

⁹⁴ Harmless, **Desert Christian**, s. 357, Ramelli, **Kephalaia Gnostika** 4.9 (Varis başka bir şey miras başka bir şey ise logos miras alınan bir şey değildir. Miras olan logos, miras alan kişi de Mesih'tir.)

⁹⁵ Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, s. lxix.

⁹⁶ Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, 1.65.

⁹⁷ 1. Korintliler 15:28

⁹⁸ Delcogliano, "The Quest for Evagrius of Pontus: A Historiographical Essay", s. 388.

retken bir yazardır. Eserlerinin oğu Süryani dilinde korunmuştur. Evagrius, 1950'lere kadar bilimsel çevrelerde az bilinen bir isimken yirminci yüzyılın ortalarında yazılarının dikkat çekici çalışmalar sonucu ismini tekrar duyurmuştur.

Yazıları genelde Süryani dilinde günümüze kadar gelmiştir. Grekçe yazıları ise tesadüfen korunmuştur. Eski Süryanice, Ermenice veya Latince eviriler ise Aziz Basil veya Aziz Nilus gibi daha kabul edilebilir yazarlara atfedilerek hayatta kalmışlardır. Ancak Süryanice konuşan dünya 553 olayları ışığında farklı bir tercih yaparak bütün Evagrius eserlerini Süryanice'ye çevirmiştir.⁹⁹ El yazması geleneğinin karmaşıklığı ve farklı yazarlara isnad edilmesi için içine girince Evagrius'un eserlerini düzenlemek sürekli ve özenli bir süreç gerektirmiştir. Uzmanlar yakın zamanda Evagrius'un bazı önemli eserlerinin çevirilerini yayınladırlar ve yayınlamaya devam etmektedirler. Yine de bu süreçte Batı, Evagrius kllyatını eksik bir şekilde öğrenmiştir. John Cassian, Evagrius'un eserlerini Latince'ye tercüme ederken özellikle Yunanca olan eserlerinin günümüze ulaşmasında Melania ve Rufinus'un katkısı vardır.¹⁰⁰

Bir kısım bilginler Evagrius'un mahkum edilmesinin aslında haksızlık olduğunu savundular. Çünkü onlara göre herhangi bir Evagrius eserinde bu yargılara dair iddialar kanıtlanamamıştır. Yirminci yüzyılda çalışmalar hız kazanmış ve Hans urs von Balthasar'ın "Metaphysik und Mystick des Evagrius Ponticus" Evagrius hakkındaki klasik çalışması 1939'da ortaya çıkmıştır. Balthasar ilk başta Evagrius'un Origen'den etkilendiğini söylemiş araştırmalar sonucunda ise Evagrius'un "Origen'den daha Origenci olduğunu"¹⁰¹ metafizik ve mistik teolojisinin Origen'e atıf olmadan anlaşılamayacağını söylemiştir. Dahası Balthasar, Evagrius'un mistik öğretisinin Hıristiyanlıktan ok Budizm'e yakın olduğunu iddia etmiştir. Genel kanı ise Evagrius'un

⁹⁹ Delcogliano, "The Quest for Evagrius of Pontus: A Historiographical Essay", s. 389.

¹⁰⁰ **Kephalaia Gnostika**, s.xix.

¹⁰¹ Evagrius öğretisini inşa ederken sadece Origen'in sistem ve terminolojisini benimsememiştir. Evagrius'un yaklaşımının daha cesurca olduğu belirtilir. Evagrius fikirlerini oluştururken Origen'in gevşek ve değişen sistemini matematiksel olarak eksiksiz bir şekilde ele aldığını ortadadır. Origen'den daha Origenci olduğu söylenen Evagrius'un mistik teolojisini anlamak isteyen biri öncelikle Origen'i iyi anlamalıdır. Bkz. Casiday, **Evagrius Ponticus**, s. 25.

Budizme yakın olması görüşünden ziyade Origen'in öğretilerini benimsemeyip bir heteredoks olarak kabul edildiğidir. Balthasar eserlerinde Evagrius'u Hristiyan olarak bile görmemiştir.¹⁰² Evagrius'un doğru bir şekilde konumlandırılması için bilginler tartışmalarını hâlen sürdürmektedirler.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında Evagrius uzmanı olan Antoine Guillaumont'un öncü çalışmaları ile Evagrius'un eserleri şekillendi. Guillaumont sayesinde Evagrius'un *Kephalaia Gnostika* eserini sansürden geçirilmiş yaygın versiyonu ile sansürden geçirilmemiş versiyonunu yayınlamıştır. Kilise tarafından sapkın kabul edilen görüşlerden dolayı gerçekten de Latin dünyası Evagrius'u Dalmaçyalı Jerome'nun (ö.420) yazdıklarına rağmen sadece pratik eserlerinden biliyordu. Evagrius'un *Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias*, *De Oratione* ve diğer pratik risalelerinde Origenci spekülasyonlara sebebiyet verecek görüşler tam anlamıyla göze çarpmıyordu. Ancak orada bile bazı Origenci izler mevcuttur. Ama bilinen kadarıyla sapkın olarak nitelenebilecek düşünceleri net bir biçimde *Kephalaia Gnostika* ve *Epistula ad Melaniam* risalelerinde görülmektedir. Bu görüşlerinden dolayı Evagrius, Origenci olarak 553 ve 680'de iki defa kınandı. Çok az eseri Yunanca olarak muhafaza edilebilmiştir. Genelde Süryanice, Ermenice ve Kıptîce dillerinde korunmuştur.¹⁰³

Evagrius'un eserlerinin bazıları İngilizce'ye çevrildi, buna rağmen yakın zamana kadar onları bulmak oldukça zordu. Bu zorluğa Evagrius'un yazı dilinin yoğunluğu ve metinler üzerine yapılan yorumlar da eklenince onun metinlerini anlamak iyice zorlaştı. Ancak Robert Sinkewicz önemli risalelerin çevirilerini içeren ve yorumlayan eser yayınlamıştır.

Aşağıda temel eserlerinin listesi bulunmaktadır. Tezin hacmi ve imkân bakımından eserlerinin tamamını ele almak mümkün olmadığı için en bilinen ve tez açısından önemli olanları tanıtmakla yetineceğiz. Robert Sinkewicz'in üzerinde durduğu

¹⁰² Delcogliano, "The Quest for Evagrius of Pontus: A Historiographical Essay", s. 389-391.

¹⁰³ Case, "Becoming One Spirit: Origen and Evagrius Ponticus on Prayer", s. 45-47.

gibi bazı eserleri birlikte gruplandırılabilmesi mümkün olsa da¹⁰⁴ yine de kesin bir tasniftan söz edilemez. Bundan dolayı da aşağıdaki sınıflandırmaları kendimiz oluşturduk.

1.3.1. Üçleme

Öncelikle önemli risalelerinden üç tanesini bir tür teolojik üçlemenin içinde gruplandırılmıştır ki bunlar *Praktikos*, *Gnostikos* ve *Kephalaia Gnostika*'dır.¹⁰⁵

1. *Praktikos*: Üçlemeden ilkidir. Evagrius'un düşüncesinin temeli olarak kabul edilir. Bu risale münzevi yaşamın özellikle de tutkuların nasıl disiplinlene edilmesini tartışan 100 bölüm içerir.¹⁰⁶ 100 bölümlük risale, uygulamaya (*praktikē*) yani erdemin pratik edinimi olarak adlandırılan manastır hayatının ilk evresine odaklanır. Sekiz kötü düşünceye dair bir açıklama içerir ve onlarla mücadele için öneriler sunar. Son on bölüm *Apophthegmata*'nın¹⁰⁷ mini bir koleksiyonudur. *Praktikos*, Evagrius'un en popüler risalesiydi ve çok sayıda Yunanca el yazmasının yanı sıra Süryanice ve Ermenice çevirileri de korunmuştur.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus: The Greek Ascetic Corpus**, s. 136.

¹⁰⁵ Evagrius'un günümüze ulaşan eserlerini ve bunların çevirilerini ek 2'de sunduk. Evagrius'un dipnotta önceden geçmiş ve geçecek olan eserleri İngilizce mütercimlerin eserlerinden alınmıştır.

¹⁰⁶ Joel Kalvesmaki, "Writings of Evagrius Ponticus", <http://evagriusponticus.net/corpus.htm>. (Çevrimiçi) 20.12.2018.

¹⁰⁷ Apo: gelmek, phthegommai: konuşmak. Dördüncü ve beşinci yüzyıllarda keşişlerden günümüze ulaşan çöl babalarının sözleri ve hikayelerinden oluşan koleksiyondur. *Apophthegmata* koleksiyonu Kıptice ve Yunanca olarak sözlü şekilde korunmuştur. *Apophthegmata* çöldeki kutsal insanların gerçek maneviyatına ulaşmasındaki yol ve yöntemin günümüze kadar gelmesini sağlayan kaynak olarak kabul edilmektedir. Bkz. Everett Ferguson, "Apophthegmata Patrum", **Encyclopedia of Early Christianity**, Ed. Everett Ferguson, Routledge Press, 1999, ss. 87-88.

¹⁰⁸ Harmless, **Desert Christians**, s. 333.

Fransızca çeviri ile Yunanca edisyon kritik bir baskı için bkz. Antoine Guillaumont & Claire Guillaumont, **Évagre le Pontique, traité pratique ou le Moine**, Paris, Éditions du Cerf, 1971.

Eski İngilizce çeviri yorumlar ile birlikte John Eudes Bamberger tarafından hazırlanmıştır. Evagrius Ponticus, **The Praktikos: Chapters on Prayer**, Kalamazoo, Cistercian Publications, 1981. Ayrıca bkz. Robert E. Sinkewicz, **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus**, New York, Oxford Early Christian Studies, Oxford University Press, 2003.

Almanca çeviri için bkz. John Eudes Bamberger, Guido Joos, **Über das Gebet**, Münsterschwarzach Vier-Türme-Verl, 1986. (Son baskı için bkz. Gabriel Bunge, Jakobus Kaffanke, **Der Praktikos (Weisungen der Väter)**, Beuronener Kunstverlag, 2009).

2. *Gnostikos*: Orijinal metnin sadece yüzde altmışı mevcuttur. Üçlemenin ikinci risalesidir ve 50 bölümden oluşmaktadır. Bu risalede *gnostika* yani zihinsel veya ruhsal oluşum tartışılmıştır. Elli bölümlük kısa bir çalışma olan *Gnostikos* “bilginler” (*gnōstikoi*), öğretmen olarak görev yapan ve ileri seviyede olan keşişler için tavsiyeler sunuyor. Risale manevi pedagoji ve Kutsal Kitap yorumlamasına dair bakış açıları sunmaktadır. Sonuna doğru Evagrius hayran olduğu Nazianuslu Gregory, Kayzeriyalı Basil, Athanasius, Serapionlu Thmuis ve Didymus’tan alıntılar yapar.¹⁰⁹ Sadece bazı parçaları Yunanca olarak günümüze ulaşmıştır. Risalenin çoğu Süryanice dilinde muhafaza edilmiştir.¹¹⁰

3. *Kephalaia Gnostika*: Orijinal metnin sadece yüzde on beşi mevcuttur. Üçlemenin üçüncü bölümüdür. En ileri tefekkür seviyelerini tartışan 540 bölümden oluşmaktadır. Evagrius’un bu metindeki fikirlere binaen 553’te Origenci olarak kınandığı bilinmektedir.¹¹¹ *Kephalaia Gnostika* doksanlı gruplar şeklinde 540 bölüme sahiptir. Karmaşık ve genellikle de ezoterik bir çalışmadır. Evagrius’un kozmolojik vizyonunu içerir. Orijinal Yunanca metni (birkaç parça hariç) kaybolmuştur. Süryanice çevirisi sayesinde günümüze kadar ulaşmıştır ve yirminci yüzyılın başlarında bu versiyonu yayımlanmıştır.¹¹² Ancak bu 1952’de Antoine Guillaumont British

¹⁰⁹ Harmless, **Desert Christians**, s. 333.

¹¹⁰ İngilizce çeviri için bkz. Michael O’Laughlin, “Origenism in the Desert: Anthropology and Integration in Evagrius Ponticus”, Harvard Divinity School, PhD dissertation, 1987.

Fransızca çeviri için bkz. Antoine Guillaumont, **Le Gnostique, Ou, A Celui Qui Est Devenu Digne De La Science**, Paris, Éditions du Cerf, 1989.

Yunanca çevirisi için bkz. Hausherr, Irénée, “Nouveaux fragments grecs d’Évagre le Pontique.” **Orientalia Christiana Periodica**, 1939.

¹¹¹ Kalvesmaki, “Writings of Evagrius Ponticus”, <http://evagriusponticus.net/corpus.htm>. (Çevrimiçi), 20.12.2018.

¹¹² Grekçe edisyon ilk baskı için bkz. Joseph Muyldermans, **Evagrian: Extrait de la revue Le Muséon**, Paris, Paul Geuthner, 1931. Diğer baskılar için bkz. Dorotheus of Gaza, **Oeuvres Spirituelles**, Paris, Éditions du Cerf, 1963., Christiane Furrer Pilliod, **Oroi kai Kypographai: Collections Alphabétiques De Définitions Profanes Et Sacrées**, Studi E Testi 395, Città del Vaticano: Biblioteca apostolica Vaticana, 2000.

Fransız çeviri ile Süryanice ve Yunanca orijinal metin baskısı için bkz. Antoine Guillaumont, **Les Six Centuries Des Kephalaia Gnostika**, Paris, Firmin–Didot, 1958.

Museum’da Süryanice el yazmasında sapkın kabul edilen bölümlerin çıkartılmış olduğu bir versiyon ile karşılaşmıştır. Guillaumont bu versiyonun sansürden geçirilmiş bir metin olduğunu tespit etmiştir. Guillaumont’un keşfinden önce bilginler Evagrius’un haksız yere Origenizmle suçlanıp suçlanmadığı konusunu tartışmışlardır. Bu versiyonun bulunmasından sonra ise Evagrius’un 2. İstanbul Konsili tarafından neden aforoz edildiğini anlamışlardır.¹¹³

Kephalaia Gnostika okuyanları pratik yaşam, doğal tefekkür, teolojik fikirler ve Tanrı’nın bilgisi ile ilgili gizli öğretileri ayırt etmeyi sağlayan kutsal anlamın daha derinlerine götürür. Rasyonel doğanın nihai ilkelerini keşfetmek için gnostik kılavuzluğun yanı sıra Evagrius’un rasyonel varlıkların kökeni, düşmesi ve nihai kaderi hakkında maddi dünyanın rolüne başkanlık eden Mesih’in tedbir ve muhakemesi hakkında bilgi verir.¹¹⁴

1.3.2. Asketik Eserler

1. *Antirrhetikos (Combating Demons)*: Orijinal metin günümüze kadar gelememiştir. Evagrius’un sekiz düşünce olarak adlandırdığı tutkularla mücadelede etkili olan kutsal yazılardan müteşekkil bir risaledir. Metin, Kitab-ı Mukaddes dizilimine göre listelenen sekiz sınıfa göre düzenlenmiştir.¹¹⁵ *Antirrhetikos*, günaha sokan şeylere nasıl mücadele edileceği üzerine bir not defteridir.¹¹⁶ Evagrius bu risalede 487 ayrı logismoi’dan bahseder. Evagrius burada her bir logismoi’dan nasıl kaçınılması gerektiğini Kutsal metindeki pasajlar eşliğinde açıklamıştır.

Rusça çeviri için bkz. A. I. Sidorov, *Творения аввы Евагрия*, Moscow, Martis, 1994.

İngilizce çeviri için bkz. Ilaria Ramelli, *Evagrius's Kephalaia Gnostika: A New Translation of the Unreformed Text from the Syriac*, Atlanta, SBL Press, 2015.

¹¹³ Harmless, *Desert Christians*, s. 334.

¹¹⁴ Sinkewicz, *Evagrius of Ponticus: The Greek Ascetic Corpus*, s. xxxvii.

¹¹⁵ Kalvesmaki, “Writings of Evagrius Ponticus”, <http://evagriusponticus.net/corpus.htm>. (Çevrimiçi), 20.12.2018.

¹¹⁶ Brown, *The Body and Society*, s. 455.

Bu risale spekülasyon oluşturan bir belge olarak okunmuştur. Sapkın bir metin olarak görülmesine rağmen bu risale bir yol haritasıdır.¹¹⁷ Bu risale iddialı metafiziksel düşüncelerin veya eskatolojik spekülasyonların bir ürünü değildir. Aksine tutkuların yok edilmesini amaçlayan Kutsal Kitap pasajları topluluğudur.¹¹⁸ Keşişin nefsanî duygularını logismoî'ye karşı dizginleme veya bu logismoî'yi erdemlere dönüştürme yönünde tavsiye veren bir risaledir.¹¹⁹

2. *Sententiae ad Virginem (Chapter to a Virgin)*: Evagrius'un elli altı cümlelik bakirelikle (isimsiz ama Melania ve Rufinusla ilişkili muhtemelen) alakalı risalesidir. Atasözleri taklit edilerek iki kapaklı levhaya yazılmış bir risaledir. Evagrius burada kadınlar için kenobitik manastır hayatına ilişkin temel konuları tartışır bu nedenle de risale manastır kurallarını içeren eserleri andırır.¹²⁰

¹¹⁷ Brown, *The Body and Society*, ss. 373-374.

¹¹⁸ Ramelli, *The Christian Doctrine of Apokastasis A Critical Assessment from the New Testament to Erigena*, s. 469.

¹¹⁹ Almanca çeviri ile Süryanice metin için bkz. Wilhelm Frankenberg, *Euagrios Ponticus, Abhandlungen der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttinge*, Berlin, 1912.

İngilizce çevirisi ilk baskı için bkz. Vincent L. Wimbush, "Antirrheticus (Selections)", *In Ascetic Behavior in Greco-Roman Antiquity: A Sourcebook*, Ed. Vincent L. Wimbush, Minneapolis, Fortress Press, 1990. Ayrıca Antirrhetikos, "Against the Demon of Anger" adıyla Columba Stewart tarafından tercüme edilmiştir, "Evagrius on Prayer and Anger," *In Religions of Late Antiquity in Practice*, Ed. Richard Valantasis, Princeton, Princeton University Press, 2000. Son baskı için bkz. David Brakke, *Talking Back: A Monastic Handbook for Combating Demons*, Kentucky, Cistercian Publications, 2009.

Almanca çeviri için bkz. Gabriel Bunge, "Evagrius Pontikos: Der Prolog des Antirrhetikos", *Studia Monastica*, C. 39, 1997.

İspanyolca çeviri için bkz. Valerio Lazzeri and Júlio Egrejas, *Contra los pensamientos malignos: Antirrhetikos*, Lima, Vida y Espiritualidad, 2010.

¹²⁰ Kalvesmaki, "Writings of Evagrius Ponticus", <http://evagriusponticus.net/corpus.htm>. (Çevrimiçi) 20.12.2018.

Grekçe edisyon: Hugo Gressmann, "Nonnenspiegel und Mönchsspiegel des Euagrios Pontikos: Zum ersten Male in der Urschrift" *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur* C. 39, No.4, 1913.

İspanyolca çeviri için bkz. Juan Pablo Rubio Sadia "Tratado Práctico, A los monjes, Exhortación a una virgen, Sobre la oración", *Biblioteca de Patristica*, C. 28, 1995.

İtalyanca çeviri için bkz. Paolo Bettolo, *Per conoscere lui: Esortazione a una vergine; Ai monaci; Ragioni delle osservanze monastiche; Lettera ad Anatolio; Pratico; Gnostico*, Biella, Qiqajon Comunità di Bose, 1996.

3. *Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias (Eight Thoughts)*: Sekiz bölümden oluşan kısa ama zengin bir risaledir. Oburluk, zina, açgözlülük, öfke üzüntü, umursamazlık, kendini beğenmişlik ve kibir gibi kötü düşünceleri konu edinir. Her bölüm çoğunlukla kısa aforizmalar içerir. Sık sık çiftli bazen de uzun söylemsel paragraflar şeklindedir. Evagrius'un kötü düşüncelerle nasıl mücadele edileceğine dair tavsiyeleridir. Risale yavaş yavaş okunması ve düşünülmesi için tasarlanmış mecazi imgelerle doludur.¹²¹ Yakın zamana kadar bu risale Ankaralı Nilus'a ait bir risale olarak bilinmekteydi.¹²²

4. *De Malignis Cogitationibus (On Thoughts)*: Evagrius'un iblislerin cezbetme taktikleri ve saldırılarına karşı yazdığı bir diğer risaledir. Risale yakın zamana kadar *On the Various Kinds of Evil Thoughts* olarak da bilinir.¹²³ *Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias* ve *Praktikos* ile benzer konuları içermektedir. Evagrius risalede şeytanların kullandığı taktikleri detaylı bir şekilde ele alarak onlara karşı nasıl mücadele edileceğini ortaya koymuştur.¹²⁴

İngilizce çeviri için bkz. Robert E. Sinkewicz, **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus**, Oxford and New York, Oxford University Press, 2003. Son baskı için bkz. Augustine Casiday, **Evagrius Ponticus**, New York, Routledge Press, 2006.

Almanca çeviri için bkz. Fidelis Ruppert & Wilfried Eisele, **Evagrius Ponticus, Worte an die Mönche; Worte an eine Jungfrau: Sententiae ad monachos; Sententiae ad virginem**, Münsterschwarzach, Vier-Türme-Verlag, 2012.

¹²¹ Kalvesmaki, "Writings of Evagrius Ponticus", <http://evagriusponticus.net/corpus.htm>. (Çevrimiçi) 20.12.2018.

¹²² İtalyanca çeviri ile Yunanca düzeltmelerin bulunduğu baskı için bkz. Francesca Moscatelli, **Evagrio Pontico: Gli Otto Spiriti della Malvagità**, Milan, Edizioni San Paolo, 1996. İtalyanca çeviri için son baskı bkz. Lucio Coco, "Sentenze; Gli Otto Spiriti Della Malvagità", **Collana di Testi Patristici**, C. 215, 2010.

İngilizce çeviri için bkz. Robert E. Sinkewicz, **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus**, New York, Oxford University Press, 2003.

¹²³ Harmless, **Desert Christians**, s. 334.

¹²⁴ Fransızca çeviri için bkz. J. Muyldermans, "À Travers La Tradition Manuscrite d'Évagre Le Pontique: Essais Sur Les Manuscrits Grecs Conservés À La Bibliothèque Nationale De Paris", **Bibliothèque du Muséon**, C. 3, 1932, ss. 47–55. Önemli bir diğer edisyonu için bkz. Paul Géhin, Claire Guillaumont, Antoine Guillaumont, **Évagre Le Pontique: Sur Les Pensées**, Paris, Éditions du Cerf, 1998.

5. *Ad Monachos (Chapters to Monks)*: İki kapaklı bir levhaya manastır hayatı üzerine yazılmış 137 bölümden oluşan keşişlere verdiği öğütleri içeren bir risaledir. Evagrius, bu risalede kenobitik manastır hayatına ilişkin temel konuları tartışır. Bu nedenle de bazı yönlerden manastır kurallarını andırır. Genellikle bu andırmadan dolayı ‘The Mirrors’ ile ilişkilendirilir.¹²⁵

6. *Protrepiticus et Paraeneticus (Admonitions)*: Orijinal metin günümüze kadar ulaşmamıştır. De Oratione ve ile benzer bir risaledir.¹²⁶

7. *Tractatus ad Eulogium (Treatise to the Monk Eulogius or on the Confession of Thoughts and Counsel in Their Regard Eulogios)*: Uzun bir risaledir. Çok çeşitli konuları içermektedir. Öncelikli olarak pratikeye yöneliktir ancak gnostike de göz ardı edilmemiştir. Konuları; gönüllü sürgün, erdem, tevazu, akli faaliyetlerle tanrısal düşüncelerin doğrulanması, yoksulluk, manevi yön, dedikodu, kıskançlık, şeytanlar, dua ve toplumsal yaşamdır.¹²⁷

İngilizce çeviri için bkz. Robert E. Sinkewicz, **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus, Oxford Early Christian Studies**, Oxford University Press, New York, 2003.

¹²⁵Kalvesmaki, “Writings of Evagrius Ponticus”, <http://evagriusponticus.net/corpus.htm>. (Çevrimiçi) 20.12.2018.

Yunanca metnin baskısı için bkz. Joseph Muyldermans, “À Travers La Tradition Manuscrite d'Évagre Le Pontique: Essais Sur Les Manuscrits Grecs Conservés À La Bibliothèque Nationale De Paris”, **Bibliothèque du Muséon**, C. 3, 1932.

İspanyolca çeviri için bkz. Juan Pablo Rubio Sadia, Tratrado Práctico, “A Los Monjes, Exhortación a Una Virgen, Sobre La Oración” **Biblioteca De Patristica**, C. 28, 1995.

İtalyanca çeviri için bkz. Paolo Bettolo, **Per conoscere lui: Esortazione a una vergine; Ai monaci; Ragioni delle osservanze monastiche; Lettera ad Anatolio; Pratico; Gnostico**, Biella, Qiqajon Comunità di Bose, 1996.

İngilizce çeviri için bkz. Jeremy Driscoll, **Ad Monachos**, New Jersey, Paulist Press, 2003.

Almanca çeviri için bkz. Fidelis Ruppert & Wilfried Eisele, Evagrius Ponticus, **Worte an die Mönche; Worte an eine Jungfrau: Sententiae ad monachos; Sententiae ad virginem**, Münsterschwarzach, Vier-Türme-Verlag, 2012.

¹²⁶ İngilizce çeviri için bkz. Sebastian P. Brock, **The Syriac Fathers On Prayer And The Spiritual Life**, Kalamazoo, Mich, Cistercian Publications, 1987.

¹²⁷ Grekçe edisyon için bkz. Joseph Muyldermans, “Evagriana de la Vaticane.” **Le Muséon Revue d'Études Orientales**, C. 54, 1941.

Fransızca çeviri için bkz. Charles A. Fogielman, **A Euloge: Les Vices Opposés Aux Vertus**, Paris, Les Éditions du Cerf, 2017.

8. *De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus (On the Vices Opposed to the Virtues Vices)*: Evagrus bu risaleyi keşiş Eulogios’a hitaben yazmıştır. Bu kısa risale kötü düşünceleri ve onlara karşı erdemleri açıklamaktadır. Ahlaksızlıkların doğasını ve karşıt erdemlerini özlü bir şekilde tanımlamıştır. Evagrius, dokuz bölümden her birini kötü düşüncelerin karşıtı olan erdemlerin özelliklerini özetleyerek bitirmiştir. Sırasıyla: oburluğa karşı perhiz, iffete karşı zina, mallardan feragat etmeye karşı para hırsı, sevinç karşısında üzüntü, sabır karşısında öfke, umursamazlık karşısında azim, kendini beğenmişlik karşısında kendini beğenmişlikten özgürlük, kıskançlık karşısında kıskançlıktan özgürlük, gururun karşısında alçak gönüllülüğü konumlandırmıştır.¹²⁸

9. *Hypotyposis (The Foundations of the Monastic Life a Presentation of the Practice of Stillness)*: Manastır hayatını yaşamak için temel disiplinleri açıklayan on bir bölümden oluşan risaledir. Ön planda hesychia (durgunluk veya sükûnet) kavramı vardır. Amacı dinginliği geliştirmek için endişe ve kötü güçlere karşı mücadeleyi iletmeektir. Diyet, giyim, iş, arkadaşlık, konut, ziyaret alışkanlıkları, zenginlik, mal, ticaret, oruç ve dua üzerine tavsiyeler veren ana risalesidir.¹²⁹ Evagrius’un terim olarak kullandığı hesychia¹³⁰, keşişlerin oluşturması gereken dış ve iç durgunluğa atıfta bulunur. Dinginlik sonucunda keşiş kendi iç huzurunun düzenlemede azimli bir şekilde tefekkür uygulamasına kendini adar.¹³¹ Evagrius cehennem ve onun azabının kıyamet

İngilizce çeviri için bkz. Robert E. Sinkewicz, **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus**, Oxford and New York, Oxford University Press, 2003.

¹²⁸ İngilizce çeviri için bkz. Robert E. Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus; The Greek Ascetic Corpus**, Oxford and New York, Oxford University Press, 2003.

Grekçe edisyon ve Fransızca çeviri için bkz. Charles A. Fogielman, “Les deux traités à Euloge d'Evagre le Pontique: Introduction, édition critique, traduction, commentaire et notes.” PhD dissertation, 2015.

¹²⁹ Kalvesmaki, “Writings of Evagrius Ponticus”, <http://evagriusponticus.net/corpus.htm>. (Çevrimiçi) 20.12.2018.

¹³⁰ Yunancadan türetilmiş bir isimdir. Durgunluk, dinlenme ve sessizlik anlamlarına gelmektedir. Doğu Hristiyanlığında Tanrı’yı tefekkür ederken kesintisiz bir şekilde edilen dua ve ilahi sessizlik için kullanır. Dua ederken iradeyi reddetme ve Tanrı’nın yaratılmamış ışığının görülebileceğini savunan öğretiler. Bkz. Adrian Fortescue, “Hesychasm”, The Catholic Encyclopedia, <http://www.newadvent.org/cathen/07301a.htm>, (Çevrimiçi) 23.09.2019.

¹³¹ Sinkewicz, **The Greek Ascetic Corpus**, s. 1.

gününün, kötülüklerin ve erdemli kişilerin mükafatlarının zararlı düşüncelere karşı kullanılmasını ister.¹³²

10. *Capitula xxxiii (Thirty-Three Chapters)*: Fiziksel ve ruhsal rahatsızlıklarla ilgili 33 bölümün toplanmış halidir.¹³³

1.3.3. Teolojik Eserler

1. *Skemmata (Reflections)*: Bu metin *Kephalaia Gnostika* hakkında kapsamlı bir yorum yazan Mar Babai'ye göre *Kephalaia Gnostika*'daki 600 bölümün 540 bölümüne ekidir (Mar Babai'nin *Skemmata* versiyonu sadece 60 bölümden oluşuyordu).¹³⁴ Önceden her şeyin kozmik restorasyonu ve yeniden entegrasyonunu (apokatastasis) açıklayan *Kephalaia Gnostika*'ya eklenen 60 bölüm orijinal *Kephalaia Gnostika*'ya değil *Skemmata* risalesine aittir.¹³⁵

¹³² Fransızca çeviri için bkz. Jacques Touraille, **Philocalie des pères neptiques: Composée à partir des écrits des saints pères qui portaient Dieu, et dans laquelle, par une sagesse de vie, faite d'ascèse et de contemplation, l'intelligence est purifiée, illuminée et atteint la perfection**, Paris, Desclée de Brouwer, 1995.

İtalyanca çeviri için bkz. Paolo Bettolo, **Per conoscere lui: Esortazione a una vergine; Ai monaci; Ragioni delle osservanze monastiche; Lettera ad Anatolio; Pratico; Gnostico**, Biella, Qiqajon Comunità di Bose, 1996.

İngilizce çeviri için bkz. Robert E. Sinkewicz, **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus**, Oxford and New York, Oxford University Press, 2003. Son baskı için bkz. Augustine Casiday, **Evagrius Ponticus**, New York, Routledge Press, 2006.

¹³³ Grekçe edisyon ve Fransızca çeviri için bkz. Paul Géhin, **Scholies aux Proverbes**, Paris, Éditions du Cerf, 1987.

İngilizce çeviri için bkz. Robert E. Sinkewicz, **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus**, Oxford and New York, Oxford University Press, 2003.

¹³⁴ Kalvesmaki, "Writings of Evagrius Ponticus", <http://evagriusponticus.net/corpus.htm>. (Çevrimiçi) 20.12.2018.

¹³⁵ Harmless, **Desert Christians**, s.335.

Yunanca baskı için bkz. Joseph Muyldermans, "À Travers La Tradition Manuscrite d'Évagre Le Pontique: Essais Sur Les Manuscrits Grecs Conservés À La Bibliothèque Nationale De Paris", **Bibliothèque du Muséon**, C. 3, 1932.

Rusça çeviri için bkz. A. I. Sidorov, **Творения аввы Евагрия**, Moscow, Martis, 1994.

İngilizce çeviri için bkz. William Harmless and Raymond R. Fitzgerald, "The Sapphire Light of the Mind: The Skemmata of Evagrius Ponticus", **Theological Studies**, C. 62, No. 3, 2001, ss. 498–529. Son baskı bkz. Robert E. Sinkewicz, **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus**, Oxford Early Christian Studies New York, Oxford University Press, 2003.

2. *De Oratione (Chapters on Prayer)*: Evagrius büyük üçlemesidenki gibi *De Oratione* de veciz bir tarzda yazmıştır. Bu risale bir önsöz ve 153 bölümden oluşur.¹³⁶ En çok okunan risalelerinden biridir ve Ankaralı Nilus adı altına Yunanca olarak korunmuştur. Bu risalenin Evagrius'un olduğunu ortaya çıkaran isim Irénée Hausherr'dır. Risale teslis, aklın mistik yükselişini, Evagrius'un kavramlarından olan kelimesiz ve imgesiz bir dua olarak saf duayı ayrıntıları ile açıklar.¹³⁷

1.3.4. Kutsal Metin Yorumları

1. *Scholia eis tous Psalmous (Scholia on the Psalms)*: Evagrius'un Mezmurlar hakkındaki yorumlarıdır. Uzun bir zaman Origen'in risalesi olarak kabul edilmiştir.¹³⁸

2. *Scholia eis ton Lov (Scholia on Job)*: Veciz sözler koleksiyonudur. Patristik Kutsal Kitap yorum derlemesidir.¹³⁹

¹³⁶ Kalvesmaki, "Writings of Evagrius Ponticus", <http://evagriusponticus.net/corpus.htm>. (Çevrimiçi) 20.12.2018.

¹³⁷ Harmless, *Desert Christians*, s.334.

Fransızca çeviri için bkz. Hausherr, Irénée, "Le Traité de l'Oraison d'Évagre le Pontique: Introduction, authenticité, traduction française et commentaire" *Revue d'Ascétique et de Mystique* C. 35-36, 1959–1960. Diğer baskı için bkz. M. Benedetta Artoli & M. Francesca Lovato, *La Filocalia*, Torino, P. Gribaudo, 1982.

İngilizce çeviri için bkz. John Eudes Bamberger, "Evagrius Ponticus: The Praktikos and Chapters on Prayer", *Cistercian Studies Quarterly*, C. 3, No. 2, 1968, ss. 137–146. Diğer baskı bkz. Robert E. Sinkewicz, *Evagrius Ponticus: The Greek Ascetic Corpus*, Oxford and New York, Oxford University Press, 2003. Ayrıca bkz. Bkz. Augustine Casiday, *Evagrius Ponticus*, New York, Routledge Press, 2006.

İtalyanca çeviri bkz. Vincenzo Messana, "La Preghiera" *Collana di Testi Patristici*, C. 117, 1994.

Rusça çeviri bkz. A. I. Sidorov, *Творения аввы Евагрия*, Moscow, Martis, 1994.

İspanyolca çeviri bkz. Juan Pablo Rubio Sadia, *Tratado Práctico, "A Los Monjes, Exhortación Una Virgen, Sobre La Oración"* *Biblioteca De Patristica*, C. 28, 1995.

Almanca çeviri bkz. Guido Joos, *Über das Gebet*, Münsterschwarzach Vier-Türme-Verl, 2011.

¹³⁸ Kalvesmaki, "Writings of Evagrius Ponticus", <http://evagriusponticus.net/corpus.htm>. 20.12.2018.

Yunanca edisyon bkz. J. B. Pitra, *Analecta Sacra Spicilegio Solesmensi Parata*, Paris, A. Jouby et Roger, 1876–1891.

¹³⁹ Kalvesmaki, "Writings of Evagrius Ponticus", <http://evagriusponticus.net/corpus.htm>. 20.12.2018.

İngilizce çeviri bkz. Augustine Casiday, *Evagrius Ponticus*, New York, Routledge Press, 2006.

1.3.5. Mektuplar

Evagrius toplamda altmış dört mektup yazmıştır. En ünlüsü teolojik vizyonun cesur ve basit bir değerlendirmesini sunan Melania'ya olan mektubudur. Bu mektup varoluş öncesi fikirler, ilkel bedenlere düşüş ve Tanrı'yla son yargılama sonucu birleşim vs. konularını ele almıştır Basil'e atfedilen ancak Evagrius'un risalesi olan *Epistula ad Melaniam* mektup tarzındaki risaleleri en önemlisidir.¹⁴⁰

1. *Epistula Fidei (Letter on the Faith)*: Evagrius'un teslis doktrinini içeren Pontus'tan ayrılışı sonrasında yazmış olabileceği mektup tarzındaki risalesidir. Evagrius bu mektubu 380 civarında yazmıştır ve Konstantinopolis'teki sıkıntılı görev süresi ile Nazianus'lu Gregory'nin vasiliğine dair durumları yansıtmaktadır.¹⁴¹ Bu belge genellikle “*Letter on the Faith*” ya da “*Letter on the Holy Trinity*” şeklinde Kayzeriyalı Basil'e atfedilmiştir.¹⁴²

2. *Ad Melaniam (Letter to Melania)*: Orijinal metin günümüze kadar gelememiştir. Evagrius'un en son ve en uzun yazdığı mektubudur. Kristoloji ve apokastatasis konusu kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Süryanice'de mektubun alıcısı olarak Melania bilinmesine rağmen bu bilgi genellikle kabul edilmez. Gabriel Bunge argümanlar sonucunda mektubun alıcısını Rufinus olduğunu söylemiştir.¹⁴³

¹⁴⁰ Harmless, **Desert Christians**, s. 336.

¹⁴¹ Kalvesmaki, “Writings of Evagrius Ponticus”, <http://evagriusponticus.net/corpus.htm>. 20.12.2018

Almanca çeviri bkz. Gabriel Bunge, **Briefe aus der Wüste**, Trier, Paulinus-Verlag, 1986.

Rusça çeviri bkz. A. I. Sidorov, **Творения аввы Евагрия**, Moscow, Martis, 1994.

İngilizce çeviri bkz. Augustine Casiday, **Evagrius Ponticus**, New York, Routledge Press, 2006.

İtalyanca çeviri bkz. Gabriel Bunge & Salvatore di Meglio, **Lettere dal Deserto: Epistulae**, Magnano, Edizioni Qiqajon-Monastero di Bose, 1995.

¹⁴² Harmless, **Desert Christians**, s.335.

¹⁴³ Kalvesmaki, “Writings of Evagrius Ponticus”, <http://evagriusponticus.net/corpus.htm>. 20.12.2018.

Almanca çeviri bkz. Gabriel Bunge, **Briefe aus der Wüste**, Trier, Paulinus-Verlag, 1986.

İtalyanca çeviri bkz Gabriel Bunge & Salvatore di Meglio, **Lettere dal Deserto: Epistulae**, Magnano, Edizioni Qiqajon-Monastero di Bose, 1995.

Pontuslu Evagrius zamanın en büyük teolog ve retorikçilerindendir. Basil onu okutman olarak atarken Nazianuslu Gregory ise diyakoz olarak görevlendirmiştir. Evagrius, Basil ve Gregory'den dolayı Hristiyan Hellenizminin felsefi ve teolojik öğretilerini benimsemiştir. Evagrius'un protolojik (kökenle ilgili) ve eskatolojik spekülasyonlara neden olabilecek görüşleri mevcuttur. Kudüs'te tanıştığı Melania ile Mısır'a gitmesi üzerine mektuplaşarak haberleşmeye devam etmiştir. Eserlerinin en önemli üçlemesi (Praktikos, Gnostikos ve Kephalaia Gnostika) bu mektuplaşma sonucu ortaya çıkmıştır. Dahası son mektup olarak bilinen *Epistula ad Melaniam* (Melania'ya Mektup) genel teolojik vizyonunun en açık yorumunu içerir.

Evagrius yaratılış, eskatoloji ve teslis anlayışını Origen'e dayanarak oluşturmuştur. Öncelikli olarak yaratılış meselesinde Origen'in *On The Principles* eserine dayanarak rasyonel yaratıkların orijinal birliğe dönüşü ile ilgili görüşlerini küçük farklılıklara nazaran kabul etmiştir. Evagrius'un kozmik vizyonunun temel unsuru tüm rasyonel yaratıkların temel taşı olan *nous*'tur. Onun yaratılış ve köken anlayışında başlangıçta *nous* ile Tanrı birleşikti. Daha sonra *kinesis* (hareket) yoluyla *nous* kendi öz iradesi ile düşüş yaşamıştır. Nousun yaptığı bu seçim ikinci yaratılış ve yargı ile sonuçlanmıştır. İkinci yaratılışta her *nous*'a bir beden ve aynı zamanda Tanrı'dan sapma derecesine göre uygun bir statü verilmiştir. Böylece melekler, insanlar ve şeytanlar rasyonel yaratıklardır ancak bedensel form ve baskın enerji kuvvetleri olarak farklılık gösterirler.

İkinci yaratılışın sonunda Oğul yargılayıcı vasfı ile enkarnasyona uğramış kurtarıcı olarak avdet edecektir. Bu yargılama işlemi sonunda rasyonel yaratıklar önceki halleri olan Tanrı ile birleşik *nous* haline geri dönebileceklerdir. Origen'in teolojisinde olan bu düşünceler dördüncü yüzyıldan itibaren tartışılmıştır. Evagrius'un son derece kompakt olan edebi tarzda yazdığı ve bu görüşleri içeren *Kephalaia Gnostika* eseri

İngilizce çeviri bkz. Everett Ferguson, "Forms of Devotion: Conversion, Worship, Spirituality, and Asceticism", **Recent Studies in Early Christianity**, C. 5, 1999. Ayrıca bkz Augustine Casiday, **Evagrius Ponticus**, New York, Routledge Press, 2006.

konuyu anlamayı zorlaştırmıştır. Yine de Origen'e nazaran Evagrius sistemli bir şekilde Kitab-ı Mukaddes temelli bir öğreti ortaya koymuştur.

Görüldüğü üzere Evagrius ufak ayrıntılar hariç öğretilerini Origen mirası üzerine temellendirmiştir. Origenizm tartışmaların tarihi karmaşık ve gerçekte neyi tehdit ettikleri konusunda çok fazla belirsizlik mevcuttur. Yine de Evagrius'un ölümü sırasında anti-Origenci kampanya ile karşılaşması yakından ilişkili olduğu Nitiria'daki manastır grubu Uzun kardeşler hedef haline gelmiştir. İlk Origenizm tartışmalarda Evagrius'un öğretisi yok sayılmış ve mevcut kaynaklarda belirtilmemiştir. Bunun sebebi ise Evagrius, Origen'in *On First Principles* eserinde hareketle yazdığı *Kephalaia Gnostika*'ya olan nefrettir. Altıncı yüzyıldaki ikinci Origenizm tartışmalarında Evagrius'un ismi, eserleri ve öğretileri açıkça ön plana çıkmış, 2. İstanbul Konsili'nde mahkum edilmiş ve eserleri başka isimlere isnatla hayatta kalabilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

EVAGRIUS'UN ASKETİZM DİSİPLİNİ ve TEMEL KAVRAMLARI

2.1. Asketizm Nedir ve Evagrius Asketizmi

Köken olarak Yunanca “*askesis* /ἄσκησις” ten türemiş olan *asceticism* “egzersiz, uygulama, alıştırma ve gayret etmek” anlamına gelmektedir. Terimin kökeni “Antik Yunan kültüründe bedenlerini iyi eğiten kişilerin elde ettiği atletik başarıdan kaynaklıdır.”¹⁴⁴ Yunanlılar *askesisi* başlangıçta olimpiyat ve diğer oyunlara hazırlanan sporcuların disiplinini tanımlamak için kullandılar. Bu terim Yunan filozofları tarafından kişinin ihtiyaç duyduğu tutkulardan arınıp bedenden feragat etme (örneğin cinsel yönden iffet, yiyecek perhizi, fakirlik) ve tefekkür disiplinini (örneğin, meditasyon, çalışma) tanımlamak için kullanılmıştır.¹⁴⁵ Biz tezimizde asketizmle eş anlamlı olarak inziva, riyazet, uzlet kelimelerinin yanında asketikleri ifade etmek için de münzevi, keşiş gibi yakın anlamlı kelimeleri kullanacağız.

Manevi olarak yükselebilmek için bedenî hazları terk etmeye dayanan asketizm, tarih boyunca çeşitli din ve kültürde varlığını sürdürmüştür. Her bir dinde ve kültürde farklı şekillerde ortaya çıksa da ortak noktalar vardır. Asketizm riyazi veya çileci yaşam stilini kendine hayat tarzı olarak seçmenin adıdır. Dinî ve manevi hedefleri gerçekleştirme uğruna dünyevi olan her şeyden vazgeçmedir. Asketik yaşantı, kişinin Allah'ın rızasını kazanabilmek için dünyevi zevklerden uzak durma, yemede, içmede, giyimde ve insanlarla ilişkilerde dengeli bir hayatı yaşamasıdır. Asketik gelenek karnını tıka basa doyurmayı, pamuklu ve rahat elbiseler giymeyi, uzun süre uyumayı ve mal mülk sahibi olmayı reddeder. Bunların ötesinde dakik, disiplinli ve metodik bir hayat tarzını esas alır. Asketizm hayatı sadeleştirerek kentlerdeki bolluktan feragat edip

¹⁴⁴ Askesis esasen şekil vermek, düzeltmek anlamında kullanılsa da Helenistik döneme doğru spor eğitimi terminolojisinde “bedeni eğitme” anlamında özel bir mahiyet kazanmıştır. Kelime milattan önce II. Yüzyıl civarında Grek pagan zahidlerin bedenlerini kontrol etmesine işaret etmeye başlamış, böylece klasik zühd hayatı karşılığında kullanılır. Bkz. Kürşat Demirci, “Zühd”, *DİA*, C. 44, s. 533.

¹⁴⁵ Frank K. Flinn, “Asceticism”, *Encyclopedia of Catholicism Encyclopedia of World Religions*, an Imprint of Infobase Publishing, New York, 2007, s. 62.

münzevi hayatı tercih etmektir. Şehirdeki hayattan uzaklaşan insanların çoğu gönüllü olarak kentteki alışkanlıklarından vazgeçip hatta birçok kolaylık ve olanakların yokluğuna razı olmaktadır.¹⁴⁶

Asketizm yaygın olarak bilinen tefekküre dalma, dua ve meditasyondan ibaret değildir. Asketizm kişinin geçmişteki ruhsal hal ya da yaşamından vazgeçerek hayatında ve zihninde yaptığı köklü değişimlerdir. Asıl amaç bedenın arzularından kurtularak ruhsal olarak ilerlemesidir. Bedeni ıslah etmenin yolu ise bedeni arzulardan arındırıp nefse gem vurabilmektir. Beden ıslah edilince ruh manevi alana yönelir. Yani asketizm sayesinde kişi dünyadan kendini uzaklaştırarak Tanrı'yla arasındaki uzaklığı bertaraf eder.¹⁴⁷

Hristiyanlık, öncesinde insanların dinî bir gaye ile yeme, içme, cinsel yaşam, aile hayatı, sosyal statü ve zenginlik gibi imkanlardan feragat etmeleri gibi anlayış ve uygulamaların Yahudilik ve paganizmde var olması Hristiyan asketizminin zeminini hazırlamıştır.¹⁴⁸

2.1.2. Hristiyan Asketizmi

Yukarıda ifade edildiği üzere Hristiyanlık öncesinde de insanların Tanrısal güçle bağ kurmak amacıyla yani dinî bir gaye ile yeme, içme, cinsel yaşam, aile hayatı, sosyal statü ve zenginlik imkanlarından feragat etmelerinin çeşitli formları mevcuttur.¹⁴⁹ İlk dönem Hristiyanlığında asketizm, Pavlus ile başlayıp Klement ve Origen sayesinde sistematikleşmiştir. Bu isimler Hristiyan mistik düşüncesinin mihenk taşlarıdır ve onlar sayesinde çöl münzeviliği yeni bir hüviyete bürünmüştür.

¹⁴⁶ Demirci, "Zühd", s. 533.

¹⁴⁷ James E. Goehring, *Encyclopedia of Early Christianity*, "Asceticism", Ed. Everett Ferguson, Routledge Press, 1999, ss. 127.

¹⁴⁸ Bilal Baş, *Çölü Fethetmek: Geç Antikçağ'da Mısır Manastırları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 38.

¹⁴⁹ Baş, *Çölü Fethetmek*, s. 21.

Hristiyan manastır hayatının en önemli dayanaklarından olan asketizm yaşantısının teorik temellerini atan isim Origen'dir.¹⁵⁰

Hristiyan asketizminin başlangıcı için zikredilmesi gereken isimlerden biri şüphesiz Origendir. Dördüncü yüzyılda Hristiyanlaştırılan ruh-beden düalizmine dayalı Helenizm tesirli asketik anlayış zamanla Hristiyan manastırcılık geleneğinin de bel kemiğini oluşturmuştur. Bu düşüncenin mimarı olan Origen (ö.254) Platoncu ruh-beden düalizmine dayanan bir asketizm idealini Hristiyan geleneğine uyarlayan ilk sistemli düşünürdür.¹⁵¹ Origen Kutsal Kitap ve Grek düşüncesini harmanlamaya çalışmıştır.¹⁵² Grek felsefesini, kutsal yazıları okumaya başlamadan önce kişiyi zihnen hazırlayan bir eğitim olarak görmüştür. Ayrıca, Origen gönüllü feragati tercih etmiştir. Aynı zamanda sebatla oruç tutma ve uykuya karşı direnme gibi nefsi arındırma tekniklerine yönelmiştir. Kalabalıktan uzak bir hayatı tercih ederek lüks addedilen şeylere meyletmemiştir. Bilhassa Yeni Eflatunculuk Origen'in etkilendiği bir felsefedir ve Origen'in hocası olan Ammonius Sakkas, Plotinus'un da hocasıdır. Yeni Eflatunculuk Platon'un görüşleri ile doğunun mistik düşüncesinin adeta kesişme noktasıydı. Yeni Eflatuncuların en önemli özelliği tefekkür hayatına önem verip dünyadan el etek çekme düşünceleridir. Bu felsefi sistem Hristiyan mistisizminde genel itibariyle yankı uyandırmış olsa da genellikle kişisel düşünce üzerinde etki oluşturmuştur. Konumuz açısından önemi ise hakikate ulaşma yolunda mistik tecrübeye başvurulması gerektiğini benimsemesidir.¹⁵³

Asketizm sadece Hristiyanlıkta değil pek çok din ve felsefi sistemde mevcuttur. Hristiyanlıktaki gelişimi ise yasal bir din olarak kabul edilmesiyle beraber kaos ortamının ve zulmün sona erip ideal Hristiyan modelindeki farklılaşma ile kendini göstermiştir. Bu erken dönemde asketizm terimi atletizmden alınan bir metafor

¹⁵⁰ Johannes Quasten, **Patrology**, c. 3, Notre Dame, Christian Classics, 1961, ss. 38-40. Hubertus A. Drobner, **The Fathers of the Church: A Comprehensive Introduction**, Çev. Siegfried S. Schatzmann, Massachusetts, Hendricson Publishers, 2007, ss. 137-140.

¹⁵¹ Baş, **Çölü Fethetmek** s. 16.

¹⁵² Harmless, **Desert Christians**, ss. 13-14.

¹⁵³ Thomas Whittaker, **The Neoplatonists**, Cambridge Univerty Press, New York, 1918, s.107.

olarak şehitlerin cesaret ve özgüvenli bir şekilde ölüm ve yaşam arasındaki yaşantıları için kullanılmıştır. İlerleyen yıllarda “şehitlik” makamının yerini “asketik yaşam” almıştır. Yani münzeviler kendilerini şehitlerin devamı addederek hayatlarını normlara göre idame ettirmeye çalışmışlardır.¹⁵⁴ Hristiyanlıkta asketik yaşam tarzının yerleşmesinde ve birçok farklı asketik metodun oluşmasında Kitab-ı Mukaddes pasajlarının rolü büyüktür. Bu pasajlardan bazıları: İsa Mesih “Ardımdan gelmek isteyen kendini inkar etsin ve çarmihini yüklenip beni izlesin”¹⁵⁵ “Git neyin varsa sat, parasını yoksullara ver...”¹⁵⁶ “İsa ardımdan gel dedi. Bırak ölüleri, kendi ölülerini kendileri gömsün”¹⁵⁷ şeklindedir. Bu pasajlarda kişinin para ve dünya malından vazgeçmesi, insanlarla özellikle aile, akraba ve arkadaşlarla olan ilişkisini kesmesi gerektiği vurgulanmıştır. İsa Mesih’in ölümünden sonraki çağ olan apostalık çağda ise Hristiyanlarda İsa’nın avdet beklentisi oluşmuştur. İsa’nın ölümünden sonra asketizm artık apokaliptik endişelerden dolayı benimsenmiştir. Hem İsa’nın dönüşü beklentisi hem de maddi endişelerden dolayı dünya yaşamı değersiz görülmeye başlanmıştır. İsa’nın yaşamını kendilerine örnek almışlardır: "Mesih bedene acı çektirdiğine göre siz de aynı düşünceyle silahlanın. Çünkü bedence acı çekmiş olan günaha sırt çevirmiştir."¹⁵⁸

Asketizm tanrı anlayışı ve kurtuluş doktrini bağlamında şekillenir. Hristiyanlık teslis merkezlidir ve tanrı anlayışı kompleks bir yapıdır. Bu yüzden Hristiyan asketizminin odak noktası İsa Mesih sevgisi ve Mesih’i taklit ederek izinden gitmektir. Ama İsa inananları çilekeş bir hayata teşvik etmemiştir. Asıl gaye ıslah hareketi, dünyadaki daimi endişeye panzehir bulma çabasıdır. Bu işe kalkışanlar benliklerini bir tarafa bırakarak nefslerine hakim olmalıdırlar. Bir tokadı yedikten sonra diğer yanağını

¹⁵⁴ Bilal Baş, “Hristiyan Manastırcılığının Doğuşu”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 44, 2013, s. 196

¹⁵⁵ Luka 9:23.

¹⁵⁶ Markos 10:21.

¹⁵⁷ Matta 8:22.

¹⁵⁸ Petrus 1:2-4.

çevirmeye,¹⁵⁹ mintanını verdikten sonra abasının gitmesine hazırlıklı olmalı, can, mal, aile, akraba sevgisini ortadan kaldırmış olmaya hazır olmalıdırlar.¹⁶⁰

Hristiyan asketizm ve manastırcılığının önceki din ve felsefelerden etkilendiği söylenilse de kendi şahsına münhasır bir yapıdadır. Bu yüzden Hristiyanlıkta asketizm temeli için bu dinden ya da şu felsefi sistemden çıkmıştır diye yargıya varmak yanlış olur. İnsanlığın serencamında kendinden feragat etme metoduyla kurtuluş, mutluluk ve zafer arayan binlerce keşiş olmuştur. Fakat münzeviler için özellikle bekarlık, şaraptan uzak durma, diyet, uykuya direnme, itaat gibi uygulamalar ortak paydadır. Pek çok kaynaktan beslenen Hristiyan asketizmi manastırcılık ile sistemleşip bugünkü gücünü kazanmıştır. Hristiyan manastırcılığı ise hem kilise hem de devlet ile olan ilişkileri kendi potasında bir araya getirmeyi başarmıştır.

2.1.3. Evagrius'un Asketizm Anlayışı

Tezimizde ele alacağımız Pontuslu Evagrius'un asketizm anlayışına gelirse öncelikle Nazianuslu Gregory ve Mısırlı Makarius'un tedrisinden geçmiş saygın bir münzevi eğitici ve yazardı. Manastır hayatının pratik yönleri üzerindeki yazıları oldukça değerlidir. Doğuda ve Batıda geniş bir etkiye sahiptir.¹⁶¹ Pontuslu Evagrius'un sayısız yazısında asketizme dair iki eğilim göze çarpmaktadır. Bunlardan biri *praktike* diğeri ise *gnostikedir*. Evagrius *praktike*'de geçen bazı öğretileri Origen'den (185-254) ödünç almıştır. Evagrius'un öğretilerini oluştururken Origen'den aldığı konular insan ruhunun varlığı, *apokastatis* ve Mesih'in nihai restorasyonudur. Uygulama kısmını ise Mısır çöl babalarının (özellikle de hayatının son kısmını geçirdiği Kıptîlerin) yaşam deneyimlerinden faydalananak meydana getirmiştir.

¹⁵⁹ “Ama ben sizde diyorum ki kötüye karşı direnmeyin. Sağ yanağınıza bir tokat atana öbür yanağınızı da çevirin.” Matta 5:39.

¹⁶⁰ Eğer bir kimse bana gelir ve kendi babasına, anasına, karısına, çocuklarına, kardeşlerine, evet hatta kendi canına buğz etmezse, benim şakirdim olamaz.” Luka 14:26.

¹⁶¹ Daniel J. Castellano, “Origen and Origenism”, 3. Bölüm Origenism of the Sixth Centruy, s.1.(Çevrimiçi) http://www.arcaneknowledge.org/catholic/origen3.htm#s3_4, 28.01.2019.

Evagrius pratikede öncelikle kişinin kötü alışkanlıklarını ortadan kaldırmasını ve bu kötü alışkanlıklar yerine erdemlerin konulması gerektiğini belirtir. Gnostike kısmı ise asketik mücadele konusunda ehlileşen kişinin artık üst seviyeye geçtiğini ve Tanrı ile bir olduğunu belirtmiştir. Artık bu konumda olan kişi hem kutsal metinler hem de Tanrı üzerine tefekkür eder. Hatta bu dereceye ulaşan kişi Tanrı ile bir düşünür yani bilgiyi bizzat tefekkür eder.¹⁶² Tablolaştırmak gerekirse;

Tablo 1. Asketizm Anlayışı

<i>Praktiké</i> Asketik Uygulamalar	<i>Gnostiké (= Theoretiké)</i> Bilginin Tefekkürü	
Gözlem ve Benliğin Anlaşılması: <i>Kötü alışkanlıkların ortadan kaldırılması</i> <i>Erdemlerin Kazanılması</i>	<i>Physike</i>	<i>Theologiké = Theologia</i>
	Kutsal Yazılar ve Yaratılış Üzerine Tefekkür	Tanrı'nın Bilgisi

Biz tezimizde ilk kısım olan asketik uygulamaları (*praktike*) ele alacağız. Evagrius genel olarak asketizmi ruhun duygusal kısmını arındırmak için manevi bir yöntem olarak tanımlamıştır.¹⁶³ Alışılmış asketizm tanımının aksine Evagrius'un asketizm anlayışı tutkulara karşı savaşmak anlamına gelmektedir. Ona göre asketizm, ruhu arındıran ve tutkuların karşısına erdemleri yerleştiren münzevi bir

¹⁶² Harmless, **Desert Christians**, s. 346.

¹⁶³ "Praktikos", 78. Praktikos'tan alınan bütün risaleler Robert Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus: The Greek Ascetic Corpus**, "The Monk: A Treatise on the Practical Life", New York, Oxford University Press, 2003, ss. 91- 115 eserinden alınmıştır.

rejimdir.¹⁶⁴ Anthony'nin (ö.356)¹⁶⁵ düşüncelerindeki iblislerle savaşmak için çöle çekilmesi ve Origen'in asıl manevi savaşın kalpte gerçekleştiğini anlatması gibi Evagrius da bir iç savaştan bahseder. Bu iç savaş logismoyi karşı verilen bir mücadeledir. Logismoı sekiz adettir. Bunlar oburluk (*gastrimargia*), zina (*porneia*), para hırsı (*philarguria*), öfke (*orge*), üzüntü (*lupe*) ve umursamazlık (*acedia*), gurur (*hyperephania*) ve aşırı kendini beğenmişliktir (*kenodoxia*).¹⁶⁶

Evagrius için asketizm arzuları ve hazları bastırmak değil onları yönlendirmektir. Mesela öfke ve nefretin ibislere yönlendirilmesi durumunda fayda sağlanacağını, gururun ise umutsuzluğa karşı koymak için kullanıldığında yapıcı bir etkiye sahip olacağını söyler. Yani onun asketizminde amaç tutkuların, nefse güzel gelen kısmının köreltilmesini değil evrilmesini sağlamaktır. Tüm bu uzlete çekilme (*enkrateia*) çoğu zaman olumsuz bir biçimde anlaşılrsa da aslında Evagrius'a göre tutkuların dönüşümü olduğu için olumlu şekilde yorumlanmalıdır. Evagrius'un görüşünü destekler nitelikte olan patristik metinler analiz edildiğinde de Grek babaların aslında duyguları bastırmayı değil başkalaşımı savundukları anlaşılmaktadır.¹⁶⁷

Evagrius'un asketizm anlayışını ele alırken kendi eserlerinden hareketle açıklamaya çalıştık. Evagrius *Praktikos*, *Gnostikos* ve *Kephalaia Gnostika* üçlemesinde manevi yaşamın modelini ayrıntılı olarak sunmaktadır. Evagrius'un asketizm anlayışının mihenk taşıını sekiz logismoı ve bunlarla mücadele oluşturmaktadır. Buna göre sekiz logismoı ile mücadele yollarını ve seçeneklerini ortaya koymuştur. Oburluk için ölçülü yemek alternatif seçenektir. Günde bir kez yemek yenilmesi gerektiğini, ekmek ve su oranında ölçülü olunmasını, pahalı ve lüks yiyecekler yenilmemesi gerektiğini söylemektedir.¹⁶⁸ Zina için nefsi kirleten utanç verici eylemlerden kurtulmanın en iyi

¹⁶⁴ Harmless, **Desert Christians**, s. 347. Ayrıca bkz. "Praktikos", 36, 50,79,83.

¹⁶⁵ Hristiyan monastisizminin kurucusu olarak kabul edilen kişidir. Manastır hayatının değil münzevi (hermit) hayatın kurucusu kabul edilir.

¹⁶⁶ Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus: The Greek Ascetic Corpus**, s. 62.

¹⁶⁷ Kallitos Ware, "The Way of the Ascetics: Negative or Affirmative?", **Asceticism**, Ed. Vincent L. Wimbush, Richard Valantasis, New York: Oxford Universty Press, 1998, ss. 11-12.

¹⁶⁸ "Praktikos", 7, 16.

yolu olarak yalnız kalınmasını ve kadınların hücrelere alınmaması gerektiğini vurgular.¹⁶⁹ Para hırsı dünyalık bir endişedir. Öncelikli olarak sadece vücudun ihtiyaçları için gerekli olan giyilmelidir. Ayrıca insanda en önemli hasletin zenginlik değil hayırseverlik olduğunu söylemektedir.¹⁷⁰ Üzüntü, sefil olan nefsin dünyevi düşünceler içinde daha fazla artmasına neden olur. Bu yüzden dünyevi zevklerden kaçan kişi, üzüntü iblisinin erişemeyeceği bir kalededir.¹⁷¹ Öfke, insan zihninin asabi olan kısmıdır. Evagrius “zihninizde dahi sizi öfkeliendiren kişi ile savaşmayın” der. Evagrius’a göre kişi asabi olan yetisini iblislerle savaşmaya yönlendirmelidir. Böyle yapılmadığı durumda öfke insan doğasına aykırı bir düşünce olarak ortaya çıkar.¹⁷² Umursamazlık ederek bahaneler uydurarak günaha girmemeli ve hücre terk edilmemeli aksine oturmalı azim ile gerekli pratikler yapılmaya devam edilmelidir. *Praktikos*’ta geçtiği gibi uygulamanın kısa süreni değil kârlı olanı makbuldür. Yani kısa ömürlü olan uygulama kârlı olandan zararlıdır.¹⁷³ Evagrius için aşırı gururluluk düşüncesinden kaçmak zordur. Zira insanın kendisinden kurtulmak için yaptığı her şey sonunda beğenmişlik halini alır. Kendini beğenmişlik halinden kurtulmak için bilgelik gereklidir.¹⁷⁴ Evagrius gurur logismoisine binaen “gurur için aciz insanlar olduğunuzu hatırlayın ve ihtiyatlı davranın” der.¹⁷⁵

Evagrius *Praktikos*’ta *praktike* kavramını tanımlar. Bu eserinde hem günaha sebebiyet veren düşüncelere karşı savaşı hem de keşişin erdemleri arayışını ayrıntılı olarak açıklar. Evagrius’a göre logismoî’ye karşı olan mücadelenin sonu sevgi ve apatheia (tutkulardan özgürleşme, dinginlik, impassibility) ile sonuçlanacaktır.¹⁷⁶ Evagrius keşiş manevi yaşamın ilk aşamalarında onu yoldan çıkaracak olan nefsi için asketizm yolunu önererek apatheia durumuna yükselebileceğinden bahsediyor.

¹⁶⁹ “Praktikos”, 8.

¹⁷⁰ “Praktikos”, 18.

¹⁷¹ “Praktikos”, 10, 19.

¹⁷² “Praktikos”, 23, 24.

¹⁷³ “Praktikos”, 15, 29.

¹⁷⁴ “Praktikos”, 30.

¹⁷⁵ “Praktikos”, 33, 35.

¹⁷⁶ “Praktikos”, (Prologue- Letter to Anatolios), 8, s. 96.

Evagrius asketizminde esas amaç tutkusuz bir durum olan apatheia seviyesine ulaşmaktır. Keşişin kariyerinin başlarında tutku ile dolu bir acemidir. Bu yüzden Tanrı'ya ulaşabilmesi için ruhundaki tutkuları temizleyen disiplinli bir aketizm yoluyla tutkusuz (apatehia, impassibility) bir manevi savaşçı olmalıdır. Evagrius bu seviyeye ulaşabilmek için dikkat dağıtan düşüncelerden uzak durarak dua etmeyi öneriyor. Aktif erdem uygulaması ise Evagrius'un münzevi teorisinin en önemli yönlerinden biridir ve ilerleme için gereklidir. Aktif erdem uygulamasından kasıt ise kötü düşüncelerle mücadelede kişinin logismoi'yi bastırmaktan ziyade yönlendirmesidir. Bu yönlendirme sonucunda ise kötü düşünceler yerini erdemlere bırakacaktır. Ona göre böylelikle saf hale gelen ruh asketizmle doğal dünyayı ve Tanrı'yı tefekkürü mümkün kılar. Bu sayede de insan zihni önceki saf (kamil) haline geri döner.¹⁷⁷

Evagrius özellikle Mısır'da inzivaya çekildiği zamanlarda pratik uygulamalara daha geniş vakit ayırabilmiştir. Evagrius'un mektupları ve öğrencilerinin ifadelerine bakılırsa anlayışlı ve şefkatli bir manevi rehber olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kişisel asketizminde oldukça sert bir tavrı vardı. Rufinus onu “inanılmaz” olarak nitelendirmiştir. Gecenin sadece üçte birinde uyuduğunu gecenin geri kalanını avluda dolaşarak, dua ederek ve meditasyon yaparak geçirdiğini söyler. Öğleden sonra tekrar uyanık kalmak için avluyu adımlar ve Kutsal Kitap metinleri üzerine imal-i fikr ettiğini belirtir. Palladius alışlagelmiş çöl keşişlerinin yaptıkları duanın yanı sıra, Evagrius'un her gün yüzden fazla dua ettiğini belirtmektedir.¹⁷⁸ Hocası İskenderiyeli Makarius'un (ö.395) tavsiyesi ile neredeyse sürekli susuz kalarak kendi bedenini aşağılamış ve on dört yıl boyunca tamamen taze meyvelerden ve pişmiş yiyeceklerden uzak durmuştur. Ancak son iki yıl boyunca sağlığı bozulduğu için bu rejimi hafifletmek zorunda kalmıştır.¹⁷⁹ Üçüncü bölümde Evagrius'un asketizm anlayışı detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

¹⁷⁷Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus: The Greek Ascetic Corpus**, s. 65, 196-197, “De Malignis Cogitationibus”, 60, “Monks”, 16.

¹⁷⁸ Palladius, **Lausiac History**, s. 136.

¹⁷⁹ Palladius, **Lausiac History**, s. 136.

2.2. Evagrius'un Kullandığı Kavramlar

Origen, Platon'un fikirlerinden etkilenererek Ortodoks Hristiyan Platonizmini oluşturmayı amaçlamıştır. Bundan dolayı Gregory ve onun müridi olan Evagrius'un öğretileri de Platon'un etkisi altındadır. Evagrius'un öğretisi, Origen ve Origen'in hocası Klement'in Hristiyan Platonizmini esas alır. Evagrius, asketizm anlayışının mihenk taşı olan sekiz logismoi'yi Platon'un insan nefsinin üçe ayıran anlayışını esas alarak oluşturmuştur. Bu durumda Evagrius'un asketizm öğretisini anlamak için öncelikle onun antropolojik düşüncesini anlamak lazımdır. Bunun için de Evagrius'un Platonik zeminini ve kavramlarını anlamak gerekmektedir. Bu bölümde Evagrius'un sekiz logismoi'yi nasıl Platoncu zemine konumlandığını anlatmaya çalışacağız.

Evagrius'un asketik anlayışı sekiz logismoi ile mücadele etmektir. Eserlerinin çoğunda da bu teoriyi işler. Onun amacı sekiz kötü düşünceye karşı savaşarak ruhu arındırmaktır. Evagrius için asketik yaşam dünyadan çekilen keşişin kendi münzevi yaşamında söz konusu kötü düşüncelerle mücadele etmesidir. Burada keşiş erdemlerle donanmak için sıkı bir çaba ile kötü alışkanlıklara karşı mücadeleye girer.¹⁸⁰

Evagrius, Origen ve Gregory'den sonra patristik Yeni Eflatunculardan biridir. O çoğu düşüncesini Origen'den almasına karşın oluşturduğu antropoloji ile ondan ayrılır. Origen Hristiyan Platonizmini kurmayı amaçladığından neredeyse Platon'un çoğu görüşünü esas alarak öğretilerini oluşturmuştur. Evagrius hocasına nazaran odak noktasını daraltır ve sadece Platon'un üç bölümlü ruh anlayışını benimser. Evagrius yaptığı analizler sonucunda üçlü şablondan yola çıkarak ruhun içinde akılın yanında iki irrasyonel yetisi olduğunu saptamıştır.¹⁸¹

Platon'un anlayışını benimseyen Evagrius'un üçlü ruh anlayışına göre ruhun mantıksız iki bileşeni şehvet dolu (concupiscible-epithymia) ve çabuk öfkelenen

¹⁸⁰ Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus**, s. xxiv.

¹⁸¹ Bkz. Andrew Louth, "The Literature of the Monastic Movement", **The Cambridge History of Early Christian Literature** içinde, Ed. Francis Young, Lewis Ayres, Andrew Louth, Cambridge 2004, ss. 377-378. Augustine Casiday, **Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus**, ss. 13-14.

(irascible-thymos) unsurlardır ve bunlar ruhun “tutkulu” kısmında bulunur. Evagrius’a göre insan tutkularını dünyalık hazlardan türetir. Bu iki unsur ruhta aktif olduklarında aklın işlevini yerine getirmesinin önüne geçerler. Bunun için Evagrius keşişin seküler dünyadaki sansasyonların çokluğundan büyük ölçüde kendisini soyutlamasına rağmen duyuların zihninde bıraktığı izlenimler ve hafızada saklanan zihinsel temsillerle (*noemata*) uğraşmak zorunda olduğunu belirtir.¹⁸² Noemata kelimesi Yunanca’da “düşünce” anlamına gelir. Edmund Husserl fenomenolojide bir düşüncenin nesnesini ya da içeriğini göstermek için kullandığı teknik bir terimdir. Ancak çalışmalarda tartışma konusu olmaya devam etmektedir.¹⁸³

Evagrius’un oluşturduğu üçlü antropolojoloji *nous* (akıl veya ruh), *thymos* (nefsin çabuk hiddetlenen kısmı) ve *epithymia* (nefsin şehvet kısmı) şeklindedir. Evagrius, Melania’ya yazdığı mektupta (Letter to Melania veya Great Letter) Platon’un antropolojisiyle Pavlus’un beden, nefis ve ruh antropolojisini harmanlar. Nihayetinde Evagrius beden, ruh ve nous’tan oluşan bir yapıyı kabul eder.¹⁸⁴ Özellikle Evagrius’un *Kephalaia Gnostika*’sında yaptığı ayrım Platon ‘un üçlemesini destekler niteliktedir.¹⁸⁵

¹⁸² Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus**, s. xxv.

¹⁸³ Nicholas Bunnin, Jiyuan Yu, “Noemata”, **The Blackwell Dictionary of Western Philosophy**, Oxford, Blackwell, 2004, s. 473.

¹⁸⁴ Case, “Becoming One Spirit: Origen and Evagrius Ponticus on Prayer”, s. 28. Özellikle Platon’un Phaedrus diyalogundaki ruh, beden ve nefis anlayışıyla ilişkilendirilir. Phaedrus diyalogunda ruh biri siyah diğeri beyaz olmak üzere iki taraflı attan ve bir sürücünden oluşan at arabasına benzetilir. Bu atlardan beyaz olanı son derece uysaldır ve sürücüsünün talimatlarına uyar, siyahı ise hırçın bir tutumla arabacının talimatlarına uymaz. Bkz. Platon, **Devlet**, “Phaedrus”, Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimgöz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, 246 b. Bu anlatıya göre tüm ruhlar Tanrıların kusursuz arabalarının ardından gökyüzünün ötesine açılır ve arabalarını iyi idare edebilenler Tanrılarla birlikte gökyüzünün en üst noktasına çıkıp orada hakikatleri görürler. Bu benzetmeden yola çıkıldığında ruh üç unsurlu bir yapı simgeler: rasyonel yeti (*logistikon*), çabuk öfkelenen yeti (*thymos*) ve iştah duyan arzulayan yeti (*epithymia*). İştah duyan (arzulayan) nitelik her türlü hazzın ve acının doğduğu yerdir ve insan vücudunda mideye karşılık gelir. Kendisini büyük ölçüde öfke ve atılganlıkla dışa vuran kısım ise insan vücudunda kalbe karşılık gelir. Bu kısım doğası gereği aklın buyruklarına uygun davranma eğilimindedir. Rasyonel yeti de insan vücudunda başa karşılık gelir ve ruhtaki tüm düşünsel faaliyetlerin merkezindedir. Bkz. Devlet 441 e. Phaedrus’ta resmedilen iyi huylu beyaz ata atılgan yeti, siyah ata bedensel hazlar ve acılarla ilişkilendirilen iştah ve arzu bölümü, başta konumlanan rasyonel yeti ise sürücüye karşılık gelir.

¹⁸⁵ Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, 1.53, 1.68, 1.84, 2.29, 2.48, 3.34, 3.59, 4.32, 4.38, 4.73, 4.79, 5.11.

1. Entelektüel/akılcı yeti (nous-logistikon), kendisi tarafından rasyonel varlık olarak tanımlanan; asil, özgün ve en mükemmel olandır.

2. Çabuk öfkelenen, hiddetli olan yeti, (thymos-thymikon) kişinin öfkesine yenilmesine sebep olur.

3. Şehvet düşkünü, iştahlı yeti (epithymia-epithymitikon) ise kişinin tutkularından arınamamasına neden olur.

Bu ayrıma göre rasyonel bir varlık olarak yaratılan insan ile hayvanların ortak noktası beden sahibi olmalarıdır. Evagrius'a göre rasyonel yaratıklar düşüşten önce saf akıl (nous) oldukları için akıl dışındaki iki kısım insan doğasına ait değildir. Yani bedene ait olan bu iki kısım insan tabiatına aykırıdır. Zira insan Tanrı'nın suretinden yaratılmıştır.¹⁸⁶ İnsan Tanrı'nın imgesi olarak üç güçten oluşan birde üç olandır. Evagrius insanın düşüşten sonra (post-lapsarian) oluşan yetilerinin antropolojik açıdan ruh, nefis ve beden olarak ayırırken, psikolojik açıdan da logistikon, thymos ve epithymia olarak ayırır.¹⁸⁷ Bunun yanı sıra Evagrius bedenin kökeni hakkında geniş bilgiyi *Great Letter*'da vermiştir. Bu zihinler Tanrı'dan farklılaşmış üçlü olarak¹⁸⁸ ve özlerine göre¹⁸⁹ Tanrı'nın varisleri olmak amacıyla yaratılmıştır. Ancak zihinler küçük düşürücü işlerinden dolayı Tanrı'dan ayrılmıştır.¹⁹⁰ Kendi doğasından uzaklaşan zihin özgür iradesiyle bulunduğu konumdan düşmüştür.¹⁹¹ Düşükten sonra bir bedensel form kazanmıştır ve bu beden esasen Tanrı'dan gelen bir lütuftur.

Düşüşten önce Tanrı ile birlik (*henad*)¹⁹² içinde olan insan düşüşten sonra parçalanmıştır. Yukarıda bahsedilen üç yetili bedensel bir varlık halini almıştır. Yeniden

¹⁸⁶ Yaratılış 1:26-27.

¹⁸⁷ Monica Tobon, **Evagrius Ponticus on Contemplation**, Ed. Monica Tobon, "Raising Body and Soul to the order of the Nous: Anthropology and Contemplation in Evagrius", Peeters Publishers, Leuven, 2013, s. 51.

¹⁸⁸ **Ad Monachos**, 6.

¹⁸⁹ Casiday, "Epistula ad Melaniam", 56.

¹⁹⁰ Casiday, "Epistula ad Melaniam", 5.

¹⁹¹ Casiday, "Epistula ad Melaniam", 26.

¹⁹² Birlik. Evagrius'un tefekkür bilgisinde Tanrı'ya birleşmiş saf akılların başlangıçta var olan birliği için kullandığı terimdir. Bkz. Harmless, **Desert Christians**, s. 368.

dirilişte insanlar eski hallerine (nous) geri döneceklerdir. Evagrius *Great Letter*'da Tanrı'yı denize benzettiği bir metafor kullanır:

Akıllı varlıkların Baba Tanrı ile birleşmesiyle ilgili olarak Baba'ya ilave ve değişiklik olmaksızın üç şahsiyette bir doğa olacağına şaşırmanın. Deniz birçok farklı tadı olan nehirler ile birleştiğinde nehirler sadece niteliklerine göre değişmekle kalmaz aynı zamanda kolayca denizin doğasını, rengini ve tadını alırlar. Sınırsız ve değişmez olan deniz yani Baba Tanrı mı? Denizdeki nehirler gibi akıllar da ona geri döndüğünde onları tamamen kendi doğası, rengi ve tadına göre değiştirecektir. Sonsuz ve ayrılmaz birlik içinde akıllar bir araya gelecekler ve ona katılacakları için bir ve daha fazla parçaya ayrılmış olmayacaklardır.¹⁹³

Evagrius'un aktif yol (praktike) olarak adlandırdığı asketik mücadele yolunda keşişin önüne engeller ve düşmanlar çıkacaktır. Keşiş bunları alt edebilirse yolu tamamlayacaktır. Evagrius keşişleri ayartan ve günaha sokan sekiz kötü düşüncüyü (logismoi, ayartıcı, ısrarcı duygular) tespit eder ve onları analiz eder. Evagrius sekiz logismoi'yi ki Batı'daki "yedi büyük günah"ın temelidir¹⁹⁴ Platon'un üç kısımlı ruh anlayışına göre sınıflandırır. Logismoi ruhun rasyonel, şehvetli ve öfkeli kısımlarına göre tasnif edilir. Şu şekilde tablolastırılabilir:

Tablo 2. Sekiz Logismoi

¹⁹³ Harmless, *Desert Christians*, s.27

¹⁹⁴ Louth, "The Literature of the Monastic Movement", s. 377.

Ruhun Üçlü Tabiatına Göre Sekiz Düşünce (Logismoı)

1.Oburluk

2.Zina

a) Şehvetli (*Epithymia*) Kısmı

3. Para Hırsı

4.Üzüntü

b) Öfkeli (*Thymos*) Kısmı

5.Öfke

6.Akedia

c) Mantıklı(*Logistikon*) Kısmı

7.Kendini beğenmişlik

8. Gurur

Evagrius keşişin tabii halinin Tanrı'nın suretinden ayrı olmadığını ve Mesih'in düşmemiş ruhu ile özdeş olduğunu belirtir. Düşüşten sonra bedensel bir varlık haline gelen insanın gayesi eski haline geri dönmektir. İnsanın ilk haline dönmesi için de ruhun mantık dışı yetilerini teskin etmesi gerekir. Bunların teskin edilmesi asketik mücadele Evagrius'un deyimi ile praktike, aktif metod ile mümkün olur. Nefs mücadelesinin (asketik uygulamalar) amacı iki alt yetinin intelekt/akıl yönüne verdikleri rahatsızlıkları sona erdirmektir. Bu sayede insan asli tabiatına geri döner ve sükun bulur. İnsanı yoldan çıkaracak duyguların engellenmesi sonucunda insan Tanrı ile birlik içinde olabilir ve Mesih'in ruhu ile özdeş olma hedefine ulaşabilir. Evagrius bu huzur/sükunet haline apatheia ismini verir.¹⁹⁵ Keşiş sekiz kötü düşünceyi alt edebilirse sükûnet haline ulaşabilir. Buna binanen aşağıda Evagrius'un insan nefsinin üçe ayıran şablondaki akılcı

¹⁹⁵ "Praktikos", 60, "Thoughts", 35.

(*logistikon*), öfke (*thymos*) ve şehvet (*epithymia*) yetileri ile sükunet hali (*apatheia*) kavramlarını açıklayacağız.

2.2.1. Nous (Mantıklı Yeti)

Evagrius için insan somutlaşmış bir zihindir (*nous*). Zihin kişinin ana organıdır, beden ise ikincil konumdadır. Akıl ruhun tüm becerileri içinde en kıymetlisidir.¹⁹⁶ *Nous* genel olarak zihin, akıl, idrak vs. olarak tercüme edilir. Bu tercümelerasında yanıltıcıdır. *Nous* kendi içinde logos, sevgi ve tüm erdemleri içeren ve gerçekliğe doğrudan temas eden tekil bir zekadır.¹⁹⁷ Evagrius’a göre *nous* insanın en yüksek derecesidir. Tanrı’nın içimizdeki suretidir. *Nous*, Tanrıdaki iyiliğin, kudret ve bilgeliğin insana yansımasıdır. Evagrius’un öğretisinde önemli bir yere sahip olan dua da akıl yetisiyle yapılır.¹⁹⁸

Evagrius’a göre *nous*’un işlevi iki yönlüdür. İlk olarak akıl, ruhun en yüksek kısmı olduğu için maddi olmayan ilahi doğadır ve ilahi doğayı paylaşmanın imgesidir. Yani *nous* Tanrı ile doğrudan birlik içinde olmayı sağlar. Tanrı’nın gizemlerini ve niteliklerini içeren *nous* budur.¹⁹⁹ *Nous* doğası gereği böyle bir amaç için yaratılmıştır. *Nous* insanın Tanrı’yı tefekkür etmesi için gereken araçtır. *Nous*’un ikinci işlevi ruhun irrasyonel kısımlarını yönetmektir.²⁰⁰ İki irrasyonel unsur/nitelik (*thymos-epithymia*) keşişi Tanrı’yı tefekkür etmekten uzaklaştırır ve maddi dünyanın baştan çıkaran tarafıyla keşişin dikkatini kolayca dağıtabilir. İnsan *nous* halinden bedensel duruma kendi hatasından dolayı düşmüştür. İrrasyonel nitelikleri yaratan Tanrı’nın bu hususta hiçbir

¹⁹⁶ Ramelli, **Kephalaia Gnostika** 6.51.

¹⁹⁷ Monica Tobon, “Apatheia in the Teachings of Evagrius Ponticus”, Yayınlanmamış doktora tezi, University College London, 2010, s.26.

¹⁹⁸ Harmless, **Desert Christians**, s. 369.

¹⁹⁹ Case, “Becoming One Spirit: Origen and Evagrius Ponticus on Prayer”, s. 206. Ramelli, **Kephalaia Gnostika** 3.8’de Evagrius, beden ve ruhun nihai ayrışması olduğunu ileri sürer. Beden ve ruh düşüşten sonra Tanrı ile bir olma halleri sona erer. Akıllar düşme uzaklıklarına göre dereceleri ve yapıları bakımından birbirinden ayrılır. Noustan düşen bu iki farklı irrasyonel yeti Tanrı ile (*apokatastasiste*) birleştiğinde çeşitlilikler sona erer.

²⁰⁰ Bunge, **Dragon’s Wine**, s. 26.

hatası yoktur. Ruhun akıl kısmı diğer iki gücü eğiten ve yönlendirendir. Keşiş için bu yönlendirme asketik yaşamın ana gayesidir.²⁰¹

Evagrius’a göre *nous*’a sahip yegane varlık insan değildir. Melekler ve iblisler de *nous*’a sahiptir. Evagrius’a göre melekler, insanlar ve şeytanlar başlangıçta eşitti ve düşmeden önce Tanrı ile aynı tefekkür birliğinin (*theoria*) içindeydiler. Ancak düşme her *nous*un farklılaşmasına neden olduğu gibi düşülen uzaklığa göre de türlerin farklılaşmasına neden olmuştur. Her bir tür için farklı bir ruh ve beden meydana gelmiştir. Buna rağmen akıllı varlıkların bendensel formlarında yine de *nous*’tan bir öz kalmıştır. Meleklerde *nous* ve ateş, insanda *epithymia* ve toprak, şeytanlarda ise *thymos* ve hava unsuru üstün gelmektedir.²⁰² Melekler; insanlar ve iblislerden daha az düşmüş oldukları için bedenleri daha hafif ve incedir.²⁰³ Bedenin hafifliği *logikanın* (akıl) manevi gelişimi ile ilgilidir.²⁰⁴ Evagrius bu sınıflandırmayı Platon’un üçlü varlık anlayışını baz almıştır.²⁰⁵ Platon’un üçlü anlayışına göre burada rasyonel yaratıkların üç katmanlı sınıflandırması şu şekildedir: melekler, insanlar ve iblisler. Doğaları aynıdır ancak seçimleri ve düşme dereceleri ile birbirlerinden ayırırlar. Rasyonel yaratıkların her sınıfının her birinin madde ve bedensellikten tamamen ayrı olduğunu gösteren elementle ilişkili olması dikkat çekicidir. Bu Origen’in sadece kutsal üçlemenin tamamen yanlış olduğu fikrine paralel olarak tüm canlılar bir dereceye kadar maddeye katılırlar fikriyle paraleldir.²⁰⁶

Aslında *nous*’un gerçek doğası formsuz veya maddesizdir.²⁰⁷ *Nous*, bedensiz ve formsuz Tanrı’yı kavramak için yaratılmış olanın maddi olmayan ve biçimsiz halidir.

²⁰¹ Sinkewicz, “Eulogios” 15, **Evagrius of Ponticus: The Greek Ascetic Corpus**, “s. 42.

²⁰² Ayrıca bkz. Ramelli, **Kephalaia Gnostika** 1.68. “Meleklerde zeka ve ateş, insanlarda *epithymia* ve toprak, iblislerde *thymos* ve hava egemenliği vardır. *Thymos* burun deliklerinden orta alana ulaşır. İlki ve ikincisi ise ağız yoluyla ulaşır.”

²⁰³ Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, s. 130.

²⁰⁴ Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, s. 86.

²⁰⁵ Platon, “Phaedrus”, 246 b.

²⁰⁶ Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, 1.68.

²⁰⁷ Dua zamanında herhangi bir form ya da şekil ya da renk almaya çalışmaz. Bkz. “De Oratione” 114. *Nous* birliğinden bahsedilebilir fakat niteliği tarif edilmez. Çünkü ne biçim ne de maddeden oluştuğuna dair bilgi yoktur. Bkz. Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, 3.31

Platon, dünyanın iyilik ideası bütün varlığın ilkesi olduğuna inanıyor ve nihai iyiliğin gerekçe gerektirmeden her şeyin kaynağı olduğunu söylüyordu.²⁰⁸ Evagrius ve Origen de bu ilkeyi benimsemişlerdir. İnsan düşmeden önce saf ve temiz bir varlıktı.²⁰⁹ Evagrius asketizm anlayışında da amaç insanın saf ve temiz hali olan nous haline dönmesidir. Bunun için asketik uygulamalar (tefekkür, meditasyon, dua, diyet, inzivaya çekilme, cinsellikten uzak kalma) önemlidir. İnsan nous haline dönmeli bunun için de mutedil olmayı amaç edinmelidir.²¹⁰

Evagrius’a göre nous ve logistikon kavramları birbirleri yerine kullanılsa da aslında aynı şeyler değildir. Logistikon Platoncu üçlü ayırmda akıl yetisi için kullanılan bir kavramdır. Nous ise akıl ve zeka olarak tercüme edilmesine karşın aslında ruhun üzerindeki bir dünyadır. Tanrı ile bir olma hali bu nous halidir. Ancak akla benzetildiği için nous maddi olmayan olarak algılanmamalıdır. Nous da maddedir yalnız seçkin ve ince bir maddedir.²¹¹ Logistikon düşmüş bir maddedir ancak nous’un bir kısmının düşmediği kabul edilir. İki kavram arasında nüans farklar vardır.²¹²

2.2.2. Thymos (Öfkeli Yeti)

Ruhun diğer iki kısmı *nous*’ta gizlenmiş olmasına rağmen düştükten sonra *thymos* ve *epithymia* formlarını almışlardır. Ruhun çabuk öfkelenen kısmı ruhun ara gücüdür. Akıl ve şehvet dolu kısmın arasında konumlanmıştır. Akıl ile çabuk öfkelenen

²⁰⁸ Platon, **Gorgias**, Çev. Mehmet Rıfat, Sema Rıfat, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2001, 499 e, s. 5-9.

²⁰⁹ Case, “Becoming One Spirit: Origen and Evagrius Ponticus on Prayer”, ss. 57-60.

²¹⁰ Ayrıca Bkz. Ramelli, **Kephalaia Gnostika** 2.29 “Tıpkı gücündeki ateş kendi bedenine yayıldığı gibi aynı zamanda bütününün kutsal üçlü ışığıyla karışacağı zaman gücündeki akıl da ruhun her tarafına yayılacaktır.” Nihai apokastasis sonucu kişi ruhun akıl (nous) olan en asil kısmı tarafından tamamen kuşatılacaktır. Vücut daha iyi bir duruma geçecek ve ölümlüden ölümsüz ve olağan üstü hale dönüşeceği gibi ruh daha iyi bir duruma geçecek ve en iyi yetisini olan nousun içine dahil edilecektir. Çünkü ruhun geri kalanı nihayetinde gücünün doruk noktasında olduğu telos’ta (bu hayatta bir beklenti olarak manevi yükselişin en üste olduğu zaman) ve yalnızca var olduğu potansiyelde değildir. Akıl insan içindeki en iyi ve en önemli unsurun yanı sıra ruhun en önemli yetisi ve Platoncu geleneğin bir ilkesidir.

²¹¹ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1961, s. 37.

²¹² Bu farklar için bkz. Tobon, “Raising Body and Soul to the Order the Nous: Anthropology and Contemplation in Evagrius”, s. 53.

yeti insanın kalbinde bulunur.²¹³ Thymos, nous'tan farklı olarak ruhun irrasyonel yetisidir. Aslında gerçek doğası gereği iblis rasyoneldir ama *thymos* fazlalığı nedeniyle Tanrı'nın hizmetinden düşmüştür.²¹⁴ Rasyonel varlıkların düşmesini belirleyen özgür iradedir. Yani iblisler kendi iradeleri ile en uzağa düşmüşlerdir.²¹⁵ Bundan dolayı iblislerin bedenleri *thymos*'tan ve havanın karışımından oluşmuştur.²¹⁶ Ruhların karışımı *Kephalaia Gnostika*'da şöyle geçer:

Meleklerde nous ve ateşin, insanlarda epithymia ve toprağın, iblislerde ise thymos ve havanın egemenliği vardır. Thymos burun deliklerinden geçerek orta alana ulaşır. İlki ve ikincisi ise ağız yoluyla ulaşır.²¹⁷

Evagrius, Platon'un üçlü nefis anlayışına göre rasyonel yaratıkların sınıflandırılması şu şekildedir: melekler, insanlar ve iblisler. Doğaları aynıdır ancak seçimlerinden dolayı düşme dereceleri ile birbirlerinden ayrılırlar. Rasyonel yaratıkların her birinin madde ve bedensellikten tamamen ayrı olduğunu gösteren bir elementle ilişkili olması dikkat çekicidir. Bu Origen'in sadece kutsal üçlemenin tamamen yanlış olduğu fikrine paralel olarak tüm canlılar bir dereceye kadar maddeye katılırlar görüşü ile paraleldir. Melekler ve şeytanlar tarafından insana uygulanan etkinin Evagrius tarafından fiziksel açıdan (ağız ve burun delikleri yoluyla) tarif edildiği gerçeği bunu teyit eder şekildedir. Platoncu gelenekteki şeytan cisimler üzerindeki açıklaması: akıl

²¹³ Bunge, **Dragon's Wine**, s. 64.

²¹⁴ Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, s. 160.

²¹⁵ Benzer bir düşünce Müslüman filozoflarda da da vardır ve buna sudur adını vermişlerdir. Evrenin Allah'ın mutlak irade ve kudretiyle yoktan yaratıldığına dair birtakım mantıki çıkmazları sebep olduğu gerekçesiyle çıkışı Plotin'in Ennadlar eserinde bulmuşlardır. Farabi ve İbn Sina gibi filozoflar Plotin'in sudur teorisini benimsemişlerdir. Hiyerarşik bir şekilde teoriyi ele alan isim ise Farabi olmuştur. Burada filozof mümkün olanla çok ve mümkün olan varlıklar arasındaki ilişkiyi belirtmek böylece en ulvisinden en süflisine kadar bütün kainatı bir sıra içinde yorumlamak istemiştir. Bkz. Mahmut Kaya "Sudur", **DİA**, C. 37, s. 467.

²¹⁶ Tobon, "Raising Body and Soul to the Order the Nous: Anthropology and Contemplation in Evagrius", s. 55.

²¹⁷ Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, 3.34.

meleklerde ve insanlardaki şehvet/iştah unsuru veya epithymia ve iblislerdeki çabuk öfkelenen veya thymos baskındır.²¹⁸

Evagrius’a göre insanın öfke dolu olan bu kısmının görevi iblislerle mücadele etmektir.²¹⁹ Evagrius’a göre bu kısımdaki öfke iblise yönlendirilebilir. Ancak insana karşı öfke uygun değildir. Bu durumu Evagrius *Kephalaia Gnostika*’da şöyle açıklıyor:

Bilgi ve cehalet zekaya katılır. Şehvet dolu/iştahlı kısım ruhun iffet ve şehvet duyularıdır. Çabuk öfkelenen kısım ise genellikle sevgi ve nefretle yaşar. Gerçekten de birinci birincilerle ikinci ikincilerle birlikte yaşar.²²⁰

Evagrius ruhun her bir bölümünün Platonik üçlü katmana uygun olarak genellikle *Kephalaia Gnostika*’da bulunduğu haliyle *nous*, *epityhymia*, *thymos* unsurlarının ilki pozitif ve diğer ikisinin negatif olduğunu açıklar:

Nefsin Yetileri	Olumlu	Olumsuz
Akıl parçası	Bilgi	Cehalet
Atılğan parça	İffet	Şehvet
İştah duyan parça	Sevgi	Nefret

221

Bu pasaja göre sadece akıl ya da rasyonel yetiler değil aynı zamanda tutkulu yetilerin olumlu yönlerinin olabileceği açıktır. Çabuk öfkelenen kısım sevgiye dönüşebilir hatta doğru nesneye karşı nefret (yani şeytan ve kötü düşüncelere karşı) olumlu olabilir. Kişi nefretini kardeşlerine karşı yönlendiriyorsa bu olumsuzdur. Keşiş bu nefreti, iblislere yönlendirmelidir. Bu kısmın ruhun hâkimi olmasına izin vermek

²¹⁸ Ramelli, *Kephalaia Gnostika*, 1.68.

²¹⁹ “Tractatus ad Eulogium” 11.10, s. 37.

²²⁰ Ramelli, *Kephalaia Gnostika*, 1.84.

²²¹ Ramelli, *Evagrius, Kephalaia Gnostika, A New Translation of the Unreformed Text From The Syriac*, s.76.

insanı hayvana ve daha kötüsü iblise dönüştürebilir. Aslında her şey kişinin *Tractatus ad Eulogium*'da Evagrius'un açıkladığı gibi çabuk öfkelenen yetisini nasıl kullandığına bağlıdır. İnsan kendini nazik ve aynı zamanda savaşçı olmaya hazırlamalıdır. Keşiş öfke logismoisi ile savaşırken kardeşine karşı sabır göstermeli nezaketli ve yumuşak olmalıdır. Nazik insan kötü şeyler yaşasa bile merhametten vazgeçmez. Çünkü böylelikle sabır, hoşgörü, nezaket ve azim gösterebilir. Sevginin erdemlerini edinmiş biri tutkuların kötülüklerini esir alır ve inanç, umut ve sevgi üçlüsünü bir arada tutabilir.²²²

Kişinin şehvetli ve çabuk öfkelenen kısmı kişiyi rahatsız edici kabuslar görmesine ve vahşi hayvanların saldırılarına maruz kalmasına sebebiyet verir.²²³ Öfke aniden/bir anda ortaya çıkan bir tutkudur. Gerçekten de bu *thymos* kısmının kaynama noktasından bahsedilir ve yaralama düşüncesinde olan bir kişinin yapmış olduğu hareketler bu tabiatından zuhur eder.²²⁴ Evagrius'a göre bu düşünceye çözüm bulunması gerekir. Bundan dolayı *thymos* kısmı rahatsız olduğunda mezmur okumak, sabır ve merhamet o kişiyi sakinleştirecektir.²²⁵

2.2.3. Epithymia (Şehvetli-Atılgan Yeti)

Epithymia, ruhun beden ile ilişkilendirilen kısmıdır ve bu nedenle üç yetinin en düşük kısmıdır. İşlevsel olarak bu kısım erdemi arzulamalıdır.²²⁶ Bu kısım genellikle arzularla kişiyi baştan çıkarır ve erdemi özlemek yerine zina ve oburluk gibi kötü alışkanlıklara yönlendirir. Evagrius bedensel arzuları tamamen kötü görmez. Bunun yerine arzuların kötüye kullanılmış olabileceğini söyler.²²⁷ Evagrius bedenin gerçek doğamızın bir parçası olmadığına yani *apokatastasis*'ten kurtulamayacak bir bedenin

²²² “Tractatus ad Eulogium”, 11.10. Bu risale Robert Sinkewicz, **Evagrius of Pontus The Greek Ascetic Corpus**, “To Eulogios on the Confession of Thoughts and Counsel in Their Regard”, ss. 12-60 alınmıştır.

²²³ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 20.

²²⁴ “Praktikos”, 11.

²²⁵ “Monks/Virgin”, 98.

²²⁶ “Praktikos”, 86.

²²⁷ Ryan Clevenger ve Byrad Bennet, “Analysis of Evagrius’ Account of the Eight Evil Patterns of Thoughts”, **Prayer and Spirituality in the Early Church**, Nisan 2011, s. 4.

olduğuna inanmaz.²²⁸ *Kephalaia Gnostika* 3.53’de “Tanrı’nın bilgisine duyarlı hale gelen ancak cehalete bilgiden daha fazla değeri veren herkes bu kişinin kötü olduğunu söyler”. Bilgiye duyarlı ölümlü bedensel bir doğa yoktur, bu nedenle ölümlü cisimlerin hiçbirisi kötü ilan edilmemelidir.” Evagrius kötülüğün kişinin yanlış seçimlerinden ve cehaletinden kaynaklandığını söyler. Bedeni ise seçimler yapmadığından kötü olarak kabul etmemektedir.

İnsan *epithymia* ve balçık karışımından oluşur. Toprağın ve *epithymia*’nın hâkim olduğu bir vücuda sahip olmak hem felsefî hem de tıbbi geleneğe göre iştahın doğası gereği doyumsuzluk anlamına gelir. Bu kısmın baskın olduğu beden tüketmeye yönelir ve doyumsuzdur.²²⁹ Evagrius *epithymia*’dan “sürekli yanan ve doyumsuz bir ateş” diye bahseder. Böylece beden zevklerin ve hazların daha fazlasını ister.²³⁰ Bunlar sadece yemek ve içmekle bir türlü doymak bilmeyen nefsten ibaret değildir. Zira bu buzdağının görünen kısmıdır. Evagrius’a göre tok olmak zihni donuklaştırır, bu da uyuşukluğa sebep olur. Bunun yanında tok olmak cinsel arzuyu artırır bu durum ruhu daha da bedenine batırır.²³¹ Ruhu esir alıp tutkulara düşen *epithymia*’dan dolayı keşişin mücadelesinde gevşeklik oluşur.

Vücudun canlılığı beden karışımımızdan dolayı hem ruhu hem de bedeni istikrarsızlaştıran kısır bir döngü içinde kilitlenir. Tutkular fiziksel olarak, aklın (*nous*)

²²⁸ Tobon, “Apatheia in the Teachings of Evagrius Ponticus”, s. 65.

²²⁹ Bu fikir Platon’un Gorgias’ındaki efsaneye kadar izlenebilir. Burada Sokrates efsaneyi yeniden adlandırırken iştahın dar ve doyumsuz olduğu ruhun bir kısmı olduğunu ifade eder. Mite göre aptal insanlar ruhun bu kısmı sızdıran kavanoz gibidir çünkü doldurulamaz ancak efsane aptalca insanlardaki yetersiz ve doyumsuz durumu belirttiğinden bunun anlamı sızıntıların doymazlığından değil aptalların doldurma girişimlerinden kaynaklanmasıdır. Burada insan ruhunun büyük bir bölümünü oluşturmak için *epithymia* ilan ettikten sonra Platon doğal olarak doğal olarak doyumsuz olduğunu ekliyor.

²³⁰ Ateş metaforu ile alakalı bkz. Çok fazla odun odun büyük bir alev yaratır bol miktarda yiyecek *epithymia*’yı besler. (Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias, 1.5) Madde isteyen bir alevin loşluğu büyür gıda eksikliği de *epithymia*’yı söndürür. (Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias, 1.6.) Kendiniz yemek için *epithymia*’ya teslim ederseniz hiçbir zaman zevkini almak için yeterli olmayacaktır çünkü yiyecek için *epithymia* alev alan bir ateştir. (Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias, 1.27 ve bkz. Praktikos 15) Eğer odun verildiğinde sönmüş bir alev yeniden yanar ve sönmüş bir zevk doyumluk halini yeniden alevlendirir. (Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias, 1.33)

²³¹ Tobon, “Raising Body and Soul to the Order the Nous: Anthropology and Contemplation in Evagrius”, ss. 59-60.

kalınlaşmasına ve koyulaşmasına sebebiyet verir.²³² *Kephalaia Gnostika*'da bu durum şöyle açıklanır:

Hafif bedenlere sahip olanların yüksekte ağır bedenlere sahip olanların aşağıda olduğu söylenir. Öncekilerden daha yüksek olanlar kendilerinden daha hafif olanların altında ise kendilerinden daha ağır olanlar vardır.²³³

Evagrius burada farklı derecelerde farklı inceliklerde olan bedenler hiyerarşisini açıkça gösterir. Ağır bedenler muhtemelen insanın ölümcül bedenleri ve meleklerin veya dirilen/yenilenen bedenlerin ışığıdır. “Ağır” olanlardan daha ağır olan bedenler ölümlü olmayan ancak insanlardan daha kötü olan iblisler olabilir. Origen onları melekler için alay nesnesi olan bedenler olarak nitelendirmiştir. Hafif bedene sahip olanlardan daha hafif olanlara gelince bunlar melekler olabilir. Yükselmiş insan ve akılcı yaratıklar da birliğe kavuşacaklardır (her biri kendi içinde ve Tanrı ile birlik içinde olacaklardır).²³⁴

Epithymia aşkı, açlığı ve dünyevi hazları alevlendirir münzevilerin amacı ise bunu söndürmektir.²³⁵ Bunu yaparken de kişi oruç²³⁶, gece ibadeti²³⁷ ve yerde uyku gibi fiziksel zorlukları yerine getirmelidir. Ayrıca Evagrius sadaka vermeyi²³⁸ önermektedir. Zira bu davranış şefkatli iç tutumu geliştirmek için yapılan bir dış uygulamadır.²³⁹ Bu tür baştan çıkaran durumlara yoğun dua, sıkı diyet rejimi gece ibadeti ve manevi tefekkür egzersizi ile karşı koyulabilir.²⁴⁰ Evagrius ayrıca şeytana karşı öfkenin yönlendirilmesini de önerir.

²³² “Praktikos”, 24, 41.

²³³ Ramelli, *Kephalaia Gnostika*, 2.68.

²³⁴ Ramelli, *Kephalaia Gnostika*, s. 130.

²³⁵ “Praktikos”, 15.

²³⁶ *Ad Monachos*, 11.

²³⁷ “Tractatus ad Eulogium”, 18.19.

²³⁸ “De Malignis Cogitationibus”, 38.

²³⁹ Sinkewicz, *Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus*, s. 138.

²⁴⁰ *A.e.*, s. 142.

2.2.4. Apatheia (Durgunluk- Sükûnet)

Son kavram Evagrius'un Stoacı antropolojiden²⁴¹ Kelement aracılığıyla aldığı *apatheia* kavramıdır. Evagrius için sekiz baştan çıkarıcı düşünceyi mağlup edince ortaya çıkan durumun adıdır. Evagrius'un *apatheia* terimi genellikle hissizlik (impassibility) ya da tutkudan yoksun olma şeklinde tercüme edilmiştir. Ancak Evagrius *apatheia*'yı tam olarak hissizlik ya da duygu eksikliği anlamında kullanmaz. Evagrius *Skemmata* risalesinde şu şekilde tanımlar: "Apatheia, rasyonel ruhun sessiz bir halidir, nezaket ve kendini kontrolden meydana gelir."²⁴² Olumlu manevi ilerlemenin sonucunda da sevinç ve huzur duyguları dahil olmak üzere yüksek bir mevkiye ulaşılır. Apatheia; durgunluk, huzur, dinginlik ve sükûnet anlamlarına denk gelir.

Apatheia kavramı Evagrius'un öğretilerinin temelinde yer alır. Apatheia'nın konusu yukarıda açıklanan Platon'a ait olan üçlü ruh şablonudur. Keşişin ruhun alt kısmındaki yetilerini dizginleyip ruhunu istikrarlı bir hale getirme hareketidir. Keşişin ruhun alt yetilerden kurtulup saflaştırılması, bedenden kurtulması ve yükselmesinin adıdır. Apatheia için esas olan ruhun *nous* (kamil, saflaşmış, arınmış) halidir. Zaten insanın özü durgunluk ve barış içindeki Tanrı'nın yeri olan biçimsiz ve maddi olmayan *nous*'tur.

Nous'un formsuz halinin değişkenliği Evagrius antropolojisinin merkezini oluşturur. Nous kendi kaderini tayin edebilme özelliğinden dolayı ihmal ortaya çıkmış ve Tanrı ile birlik olma halinden ayrılmıştır. Yani nous kendi düşüşünü hazırlamıştır. Düşüş sonucunda nous, ruhun sağlıklı olan *apatheia* halinden saparak bedensel varlıklara dönüşmüştür.²⁴³ Yukarıda belirtildiği üzere düşüşten sonra nous'un değişkenliği

²⁴¹ Bu terim öncelikle Stoacılar tarafından kullanılmıştır. Ancak Hristiyan teologlar tarafından hemen kabul görmüştür. Öncelikle Athanasius, Mesih'ten "tutkusuz" olarak bahseder ve *Antony's Life* eserinde Anthony'nin hislerine kapılmadan huzura ulaşan durumunu anlatır. Bkz. Harmless, **Desert Christians**, s. 347.

²⁴² "Skemmata", 3. Harmless ve Fitzgerald, "The Sapphire Light of the Mind The Skemmata of Evagrius Ponticus", **Theological Studies**, C. 62, No. 3, 2001, s. 521. Ayrıca bkz. Harmless, **Desert Christians**, s. 347.

²⁴³ Tobon, "Apatheia in the Teachings of Evagrius Ponticus", s. 176.

bağlamında insan, şeytan ve meleklerin vücutlarındaki nous oranları farklılık göstermiştir. Evagrius sisteminde asıl amaç düşmeden önceki hale (pre-lapsarian) geri dönmektir. Bu üç varlıktaki nous oranlarının eşitlenmesi demek apatheia'ya ulaşmak demektir. Apatheia'ya ulaşmış olmak demek de nous'un formsuzluğuna geri dönmesidir. Yani saf ve dingin hale geri dönülmesi demektir.²⁴⁴

Apatheia, günah içine çeken ya da dürtülerle kışkırtan ruhun mantık dışı yeti ile keşiş arasındaki bağlantıyı keser. Apatheia sonucu ortaya çıkan özgürlük Evagrius'un cennet krallığından anladığı bir fragmandır. Evagrius *Gnostikos*'ta öfkeye karşı birçok uyarıda bulunduktan sonra durgunluk halinin bir seferde elde edilemeyeceğinden bahseder. Yani apatheia öyle kolayca ulaşılabilir bir şey değildir. Asketik uygulamaların sabır ve sebatla yapılıp mücadele edilmesi lazımdır. Evagrius saflığın ancak zor bir savaştan sonra kazanıldığını vurgular.

Apatheia çok önceden gelmiş olan derin sakinlik duygusunun geri gelmesidir. Günaha sokan şeyler keşişin kalbini test eder.²⁴⁵ Ama saflığa ulaşmış olan kişiyi eskiden tutku uyandıran durumlar artık kişide tutku uyandırmaz ve hayalindeki görüntüler ise kızdırmaz. Aksine o kişi huzur içindedir. Evagrius gece rüyalarda veya hayallerde olan tutkunun yokluğunun apatheia'ya ulaşmanın göstergesi olduğunu belirtir. Apatheia bilinçaltı düşünce alanını dahi etkileyen bir durumdur. Evagrius bunu “apatheia ruhun kendi ışığını görmeye başladığında sadece nesnelere karşı değil uyku sırasında gelen görüntüler karşısında da huzur içinde kaldığı içindir.”²⁴⁶ Ruhun bu sakinliği ve ruhun ışığının vizyonu gelişmiş ruhsal olgunluğun işareti ve kişinin huzura ulaştığının göstergesidir.

Keşiş çaba sarf edip Tanrı'nın yardımı ile yavaş yavaş tutkular üzerinde bir dereceye kadar nefsin kontrol altına alır ve apatheia eşliğine yaklaşır. İlk aşamada keşiş bedeninde oluşan oburluk ve zina gibi tutkulardan kurtulur. İkinci aşama olarak ise

²⁴⁴ Case, “Becoming One Spirit: Origen and Evagrius Ponticus on Prayer”, ss. 57-60.

²⁴⁵ “Praktikos”, 60.

²⁴⁶ “Praktikos”, 67.

ruhunda oluşan kendini beğenmişlik ve gurur tutkularından kademeli olarak arınır.²⁴⁷ Ancak mükemmel olan durgunluk hali ulaşılamayan bir hedef olmaya devam etmektedir. Evagrius ilerlemiş keşişlerin bile bulundukları konumdan kötü bir şekilde düşebileceğini yinelemektedir.²⁴⁸ Evagrius’a göre keşiş ortaya çıkan cezbedicilerin gücünü belirlemek için düşüncelerini dikkatli bir şekilde gözlemlemeli ve bunların kolaylıkla önlenip önlenmeyeceğinden emin olmalıdır.²⁴⁹ Bunların sonucunda keşiş dinginlik haline bir adım daha yaklaşır. Yine de Evagrius uzun yıllar süren uygulamadan sonra keşişin gerçek bir huzur ölçüsüne varabileceğine ve geleceğine inanıyordu. Keşişin nefsi apatheia durumuna yükseldiğinde sağlıklı bir iç uyumun tadını çıkarmaya başlar. Erdem doğal olarak üretilmeye başlar ya da daha iyisi ruhun Tanrı tarafından verilen doğası doğal erdem üretir.²⁵⁰

Apatheia’ya ulaşmayı amaçlayan düşmüş varlıklar olarak dikkat dağıtıcı ve şeytani saldırıların dünyasından sürekli olarak kendini korumalıdır. Rabbe karşı sağlıklı bir korku ve kişinin alçakgönüllülüğü apatheia’nın korunmasını sağlar. Keşiş emirleri yerine getirerek “kendi kendine hakimiyet çiçeğini çiçeklendirir”²⁵¹ Apatheia durumuna yükselen kişinin artık tutkularına hakim ve zihin kontrolünü elinde tutacağı ve istikrarlı bir şekilde devam edebileceği anlamına gelir.

Evagrius *Praktikos*’ta apatheia’yı “asketik hayatın çiçeği” olarak adlandırıyor. Evagrius’a göre olumlu ruhsal ilerlemenin belirtileri olarak apatheia kendi yavruları olan sevgi (*agape*) ve muhabbeti üretir. Evagrius’un dediği gibi “münzevi hayatın amacı hayırseverliktir ve bunun sonucunda sevgi zuhur edecektir.”²⁵² Bu önemi gözden kaçırmak kolaydır. Münzevi hayat sevgiyi öğrenmek ile ilgilidir. Münzevi yaşam gerçekten olduğu gibi başkalarını sevmek anlamına gelir. Evagrius bunu *Praktikos*’un

²⁴⁷ “Praktikos”, 36. Bedende oluşan zina ve oburluk gibi tutkular ruhta oluşan kendini beğenmişlik ve gurur gibi tutkulardan daha erken arınır.

²⁴⁸ Harmless, *Desert Christians*, s. 348.

²⁴⁹ Sinkewicz, *Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus*, ss. xxxi-xxxii.

²⁵⁰ Harmless, *Desert Christians*, ss. 348-349.

²⁵¹ “Praktikos”, 81.

²⁵² “Praktikos”, 84.

sonuç bölümünde vurguluyor: Sevginin işi iblisler onu kirletmeye çalışsalar bile prototipte olduğu gibi Tanrı'nın her imgesine kendisini yönlendirmektedir.²⁵³ Bunu biraz açmak gerekir. Evagrius Tanrı'nın her imgesi derken her insanı kastetmektedir. Görüntünün prototipinden bahsettiğinde ise Mesih akla gelmelidir. Evagrius sevginin insanların kutsalı olan, Tanrı'nın gerçek imgesi kabul edilen ve ideal insan prototipi olan Mesih'in nasıl anlaşılması gerektiğini öğretmiştir.²⁵⁴

Evagrius'un sekiz logismoisi maddenin yapısı ve şeytani öneri teorileri onun için mevcut kutsal ve felsefi kaynaklar üzerine inşa edilmiş fakat aynı zamanda *Phaedrus* diyaloguna dayanan Platonik ve Aristotelesçi psikolojilerin gizli bir yorumsal geleneğini de ifade eder. Evagrius bu genel anlayışı benimser ama sekiz özel logismois kendisinin oluşturduğu yeni bir teoridir.

Evagrius teorisinde insan ruhunu üç ayrı yetiye ayırır. İki alt nitelik şehvet (concupiscible, epithymia) ve öfke (irascible, thymos) kısımlarıdır. Onlar ruhun tutkulu veya irrasyonel unsurlardır ve yaratılan dünyayla doğrudan etkileşime girerler. "Duyusal" dünyayla olan etkileşimleri tutkuları uyarır ve ruhun, özellikle rasyonel (logistikon) olarak adlandırılan üçüncü ve en yüksek kısmı bozarlar. Şehvet kısmı bedensel tutkuları arzular bunlar yeme, cinsel ilişki ve para hırsıdır. Öfke kısmı ise üzüntü, öfke ve akedia logismoisine yol açar. Ruhun en üst seviyesi ise kendini beğenmişlik ve gurur tutkularına ev sahipliği yapar. Evagrius logismois teorisini Platon'un üçlü ruh anlayışına göre bu şekilde sınıflandırmıştır.

Evagrius'a göre manevi ilerleme ise tutkuların erdem ile yer değiştirmesidir. Keşif ilerledikçe ruhun üç kısmı birlikte çalışmaya başlar. Yani irrasyonel yetiler ruhu sükun halinde olabilmesi için iş birliği yapar. Böylece de ruh sağlıklı ve saf hallerine geri dönebilir. Rasyonel kısım alt iki yetiye karşı mücadele ettiğinde Evagrius'un terim olarak kullandığı apatheia durumuna yükselir. Böylelikle de aketizmin amacı olan

²⁵³ "Praktikos", 89.

²⁵⁴ Harmless, *Desert Christians*, s. 348-349.

sükûnet ve huzur haline ulaşılmış olur. Tanrı'nın saf vizyonuna yakınlaştıran tutkulardan kurtuluştur. Manevi çabanın nihai sonucudur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PONTUSLU EVAGRIUS'UN ASEKTİZM ÖĞRETİSİ

Evagrius'un asketizm anlayışı *praktike* ve *gnostike* diye ikiye ayrılır. Evagrius'un asketik pratik anlayışının hedefi sekiz logismoı'yle mücadele edip tutkusuz hale ulaşmaktır. Tutkuların kontrol altına alınması özgürlüktür. Kişinin özgür kalabilmesi için ruhunu esir alan bu kötü düşüncelerden kurtulması gerekir. İkinci aşaması ise *gnosis* kelimesinden türetilen *gnostikedir*. Daha spesifik olarak dünyanın arkasındaki “ilahi düzeni” anlamak için maddi dünya üzerinde yapılan derin düşünme ve meditasyonu içerir. Bu aşamanın amacı dua ve ibadetle Tanrı'nın mistik anlayışına sahip olmaktır. Bu aşamada keşişler tefekkür dolu bir hayata başlarlar ancak bu onların asketik mücadelelerini terk ettikleri anlamına gelmez. Asketik disiplin aynen devam etmelidir çünkü bu disiplinle keşiş tefekkür halinde sürekliliği garantiler. Biz bu çalışmada ikinci aşamayı ele alacak ve iki başlık halinde yapacağız. İlk kısımda Evagrius'un teorisini olduğu yedi büyük günahı ve bu günahlarla nasıl mücadele edileceğini inceleyeceğiz. Bu konu özellikle Evagrius'un çoğu risalesinde ele aldığı bir konudur. Aslında ilk bölümdeki mesele felsefi temelli bir teorik konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Evagrius asketizm anlayışındaki teorikliğin yanı sıra pratik ve uygulamalı olarak bu günahlarla nasıl savaşılmaması gerektiğinin bilgisini de bize sunmaktadır. İkinci alt başlıkta ise günahlarla nasıl savaşılmaması gerektiğinin pratik yönü ele alarak Evagrius'un genel asketizm anlayışının ne olduğunu, ne kadar uyduğunu ve nasıl yemek yediğini anlatmaya çalışacağız.

3.1. Evagrius'un Asketizm Anlayışı: Teorik Öğretisi

Bu bölümün odak noktası Evagrius'un sistemleştirdiği sekiz logismoısidir. Bu kötü düşünceler ruhun hasta olan kısımlarıdır. Ruhu iyileştirmek için *aksesis* (mücadele) vasıtasıyla insanın tabiatına, *apatheia* haline geri dönmesi lazımdır. Evagrius'un antropolojisi 2. Bölümde açıklandığı için sekiz kötü düşünce teorisini anlamak daha kolay olacaktır. Bu bölüm, logismoı'yi ele alınırken onlarla nasıl mücadele edileceği ve

bunu yaparken neye ihtiyaç duyulacağı aynı zamanda bu düşüncelerin nasıl ortaya çıktığına dair bir özeti içerecektir. Bunu takiben kaynakları, etkileri, çözümleri ve birbirleriyle olan ilişkileri de dahil olmak üzere sekiz logismoi'nin yakın bir analizi sunulacaktır.

Günah, rasyonel olana yöneliş ve bu yönelişle benlikte bulunan tutkuların tanınmasıyla idrak edilir. Hristiyan hayatı da tutkuları yok etmek ve en azından onları kontrol altına almak amacıyla yapılan mücadele olarak anlaşılır. Bu bağlamda da “yedi ölümcül günah” olarak bilinen liste ortaya çıkmıştır. İşte Evagrius Batı’da yedi ölümcül günah olarak şekillenecek olan sekiz tutkunun teorisyenidir. Daha sonrasında Evagrius’un talebesi olan John Cassian listeyi Batı’ya aktarmıştır. Altıncı yüzyılın sonlarında Papa I. Gregory (590-604) listedeki kendini beğenmişlik ile gururu birleştirerek sayıyı yediye indirmiştir ve sırasını tersine çevirmiştir. Bu düzenleme ile liste standart halini almıştır.²⁵⁵

Evagrius’un sekiz düşünce için kullandığı kavram *logismoi*’dir. Logismoi sözlük manası olarak akıl yürütme, düşünce, hesaplamak, kalbe bir şey getirmek gibi anlamlara gelir.²⁵⁶ Anlam olarak sadece akıl yürütme manasında değil kötü niyetli düşünceye bir ima da vardır.²⁵⁷ Bunlarla birlikte Septuagint²⁵⁸ ve Yeni Ahit’te logismoi ile aynı kökten olan *dialogismos* daha geniş bir anlam içerir. *Logismos*, *dialogismos*²⁵⁹, *dianoia*²⁶⁰

²⁵⁵ Everett Ferguson, “Sin”, **Encyclopedia of Early Christianity**, Ed. Everett Ferguson, RoutledgePress, 1999, ss. 1059-1063.

²⁵⁶ Sözlük için bkz. “Logismoi”, (Çevrimiçi) <https://en.wiktionary.org/wiki/λογισμός>, 15.07.2019.

²⁵⁷ 2. Korintliler 10:5, “Safsataları Tanrı bilgisine karşı diklenen her engeli yıkıyor, her düşünceyi tutsak edip Mesih’e bağımlı kılıyoruz.”

²⁵⁸ Eski Ahit’in bilinen en eski Antik Yunanca çevirisidir. Yetmişler manasına gelir ve yetmiş kişi tarafından tercüme edildiği için bu ismi almıştır.

²⁵⁹ Romalılar 1:21’de hayal haline getirilen şeyin kötü amaçlı fikirleri tasavvur ettiren şey olarak da geçer. Tanrı’yı bildikleri halde O’nu Tanrı olarak yüceltmediler O’na şükretmediler. Tersine düşüncelerinde budalalığa düştüler; anlayışsız yüreklerini karanlık bürüdü.

²⁶⁰ *Dianoia*’yı üzerinde düşünmek ve imali fkr etme yetisi olarak kabul edilir. Luka1:51’de kalbe gelen kuruntu anlamında kullanılmıştır. “Bileği büyük işler yaptı. Gururları yüreklerindeki kuruntularla darmadağın etti.”

kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılabilen kavramlardır. Evagrius'un logismos kelimesine verdiği anlam Yunan geleneğinden ziyade Kutsal Kitap'a aittir.²⁶¹

Evagrius özellikle “günah” kelimesini değil “düşünce” kelimesini kullanmıştır. Günah; kabahat, rıza, sorumluluk ve vebal anlamına gelir. Günahları çağıran insanlarken düşünceler insanların elinde olmayan bir durumdur. Evagrius bu durumu *Praktikos*'ta şöyle açıklamıştır: “Bütün bu düşünceler ise insanın canını sıksın ya da sıkmasın gücümüz dahilinde değildir. Ancak içimizde yer edip etmeyeceklerine karar vermek ve tutkuları galeyana getirmelerini önlemek bizim elimizdedir.”²⁶²

Evagrius için münzevi hayatta nesnelere nazaran logismos daha önemlidir. Çünkü düşünceler kolayca akla yerleşir, terk eder ve geri gelir. İşte bu kontrolsüz görüntüler kişinin zihninden soyutlanan bir olay değildir. Bunun yerine düşünceler ile dış dünya ve akıllı varlıklar arasında karmaşık bir ilişki vardır. İlk olarak duyu deneyimi sayesinde dünyadaki nesneler akılda bir etki bırakıp bu andan itibaren bellekte saklanan bir zihinsel temsili oluşturmaktadır.²⁶³ Görüntüler veya zihinsel temsiller kişinin onaylayacağı ya da reddedeceği önerilere sahiptir. Bu durumu daha net hale getirmek için Evagrius düşünceleri *De Malignis Cogitationibus* risalesinde üç tip olarak açıklar. Bu düşünceler meleki, insani ve şeytanidir.²⁶⁴ Melekler tarafından insanlara ilham verilen düşünceler ruhani tefekkür ile doludur.²⁶⁵ Şeytani düşünceler kişinin zevkleri ve arzularını ortaya çıkarır. Bu şeytani düşünceler için Evagrius *Skemmata* risalesinde şöyle der: “Şeytani düşünceler insanın sol gözünü kör eder ve bu da ortaya çıkan şeylerin

²⁶¹

Bkz.

“Logismos”,

(Çevrimiçi)

<http://gospelhall.org/bible/bible.php?search=dialogismos&dict=vine&lang=greek#1> 21.03.2019. Ayrıca bkz. Tobon, “Apatheia in the Teachings of Evagrius Ponticus”, s. 93.

²⁶² “Praktikos”, 6.

²⁶³ İblis dua eden kişiyi çok kıskanır bundan dolayı da kişinin amacını boşa çıkarmak için her numarayı kullanmaktadır. Böylece nesnelerin hafızadaki zihinsel temsillerini harekete geçirmekten ve tüm tutkuları bedende tutmaktan vazgeçmez. Böylece dua eden kişinin istikrarlı seyrini ve Tanrı'ya doğru yol almasını engelleyebilir. “De Oratione” 46, s. 197.

²⁶⁴ “De Malignis Cogitationibus”, s. 94.

²⁶⁵ Melekler kötülük azaldığında sevinirler şeytanlar ise erdemler azaldığında sevinir. Ancak iblislerden esinlenen tüm düşünceleri de alaşağı etmek mümkündür. “Praktikos” 76-80.

tefekkürüne karışır.”²⁶⁶ İnsani düşünceler ise bu ikisinin arasında durmaktadır. İnsani düşünceler ne Tanrı’dan gelir ne de nesnelerin kendileridir.²⁶⁷ Evagrius için logismoı, prensipte bize meleklerden, insanlardan veya şeytanlardan gelebilir. Bununla birlikte Guillamont’un belirttiği gibi Evagrius’un en sık kullandığı logismoı terimini herhangi bir sıfat olmasa bile kötü bir düşünceyi belirtmek için kullanmıştır.²⁶⁸ Çünkü Evagrius’a göre çoğu logismoı iblislerden kaynaklanır bunun için de olumsuzdur. Logismoı’dan dolayı oluşan zihinsel meşguliyet insanın gerçeği algılamasını engeller.

Bu düşünce teorisi komplike gibi dursa da bir temsil ile kolayca anlaşılabilir. Adamın biri işe giderken bir kadın görür. Görme duyusu sayesinde kadının görüntüsü zihninde bir iz bırakır.²⁶⁹ Bu zihinsel temsil gün boyunca hafızasında saklanır ve aniden zihninde görünene kadar onun hakkında hiçbir şey düşünmemiştir. Zamanı geldiğinde insanın aklında sadece zihinsel temsil olarak belirtecektir. Meleki bir düşünce ise o kadının (veya genel olarak kadınların) manevi önemini (veya amacını) düşünmek olacaktır. Bununla birlikte şeytani düşünce ise kadının imajını, zina yapma isteğini, ruhun şehvet dolu kısmını heyecanlandıracak olan zina düşüncesini ortaya çıkarmak için erkeğin gözlerine yerleştirecektir.²⁷⁰

Evagrius şeytani logismoı’yi sekiz kategoriye ayırır.²⁷¹ Sonraki düşünürlerin yedi esaslı günah doktrini için temel oluşturacağı şemayı ortaya koyan ilk kişi ya da en azından bunları öğreten ilk kişi Evagrius’tur. Sekiz logismoı’nın sıralaması *Praktikos*’ta şu şekilde geçmektedir: Oburluk, zina, para hırsı, üzüntü, öfke, umursamazlık, kendini

²⁶⁶ “Skemmata”, 24.

²⁶⁷ Clevenger ve Bennet, “Analysis of Evagrius’s Account of the Eight Evil Patterns of Thought”, s. 6. Ayrıca Bkz. Tobon, “Apatheia in the Teachings of Evagrius Ponticus”, s. 93.

²⁶⁸ Tobon, “Apatheia in the Teachings of Evagrius Ponticus”, s. 96.

²⁶⁹ Evagrius için zihin üzerindeki iz veya temsil, yumuşak balmumu içine bastırılmış bir işaretin görüntüsüne benzer. Etki bir şeyin kendisi değildir. Ancak aynı şeyin şekil ve konturlarını taşır. Bu zihinsel temsil olarak adlandırılır. Aynı şekilde bu resimde kadının görüntüsü kadından farklıdır ancak dış dünyada kadınsal form ve detayları taşımaktadır. Bkz. *De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus* 2.

²⁷⁰ Clevenger ve Bennet, “Analysis of Evagrius’s Account of the Eight Evil Patterns of Thought”, s. 6.

²⁷¹ Evagrius, “*De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus*” risalesinde sekiz sınıfa bir tane daha ekler. Bu sınıf kıskançlıktır. Kıskançlığı kendini beğenmişlik ve gururun arasına ilişitirir. Evagrius bu üçünü birbirine yakın ahlaksızlıklar olarak kabul eder. Evagrius bu risaleden başka bir yerde dokuz sınıflandırma yapmaz.

beğenmişlik ve gurur.²⁷² Evagrius bu sekiz logismoı'nın ruhun bölümlerindeki akılcı ve irrasyonel kısımlarını cezbedtiğini belirtir. Bu ayırım ve sınıflandırmanın bilinmesi önemlidir. Evagrius'un logismoı'nın doğasını ve nedenlerini incelemeye olan ilgisi şeytanların keşişin manevi ilerlemesini durdurmak için kullandıkları frekanstan kaynaklanmaktadır. Evagrius, keşişleri şeytani düşmanlarını dikkatli bir şekilde gözlemlemeye teşvik eder. Çünkü kişi iblislerin nasıl hareket ettiğini ve doğasını bildiği zaman onlara karşı nasıl savaşılabileceğini bilecektir. Buna binaen şöyle der: "Farklı şeytan türlerini tanımaya özen göstermeliyiz...(böylece) onlara karşı etkili kelimeleri ele alacak bir konuma geliriz, yani, mevcut olanı doğru bir şekilde karakterize eden kelimeler... bu şekilde yapacağız... onları def edeceğiz...."²⁷³ Evagrius'un asketizm anlayışı, bu logismoı'ye karşı savaşmanın yanı sıra logismoı için emniyet sübabı görevi görececek erdemlerin oluşmasıydı. Erdemler ortaya çıktığında kötü düşünceler ortadan kalkmış olacaktır. Evagrius bu günahları Yeni Ahit'ten derleyip sunmuştur.

Burada ele alacağımız konu Evagrius'un uzlet hayatına çekilmesinden kısa süre sonra kabul ettiği münzevi (ankoretik)²⁷⁴ hayat tarzı sonucunda zuhur eden kişisel nefis mücadelesidir. Bu durumu tablolaştırarak anlatacak olursak:

Tablo 3. Evagrius'un Ruhsal Gelişim Tablosu

²⁷² "Praktikos", 6.

²⁷³ "Praktikos", 43.

²⁷⁴ Manastırcılığın kurucu figürü olan Antonius'tur (251-356). Antonius çölde yalnız yaşama idealine (anokhorexis) dayanan ankoretik manastırcılığı kurmuştur. Bkz. Antonie Guillaumont, "Anachoresis", **The Coptic Encyclopedia**, C. 1, 1991, s. 119.

Sekiz Kötü Düşünce	Ruhun Üç Yetisi	Erdemler
8. Gurur	Mantıklı Yeti	İhtiyat
7. Kendini Beğenmişlik	(Logistikon- Muhasabe)	Hikmet
6. Umursamazlık	Öfkeli Yeti	Tahammül
5. Öfke	(Thymos- Öfke)	Sabır
4. Üzüntü		
3. Para Hırsı	Şehvetli Yeti	Sadaka
2. Zina	(Epithymia- İstek)	Ölçülülük
1. Oburluk		

Harmless, **Desert Christians**, s.346'dan uyarlanmıştır.

Evagrius'a göre keşişlerin bütün mücadelesi logismoi'ye karşıdır. Logismoi'nin dikkatli bir şekilde incelenmesiyle keşiş onlar üzerinde hakimiyet geliştirir. Evagrius tutkuları kontrol edip düşmanlara karşı savaşmak için mücadelenin ve incelemenin su götürmez bir gereklilik olduğunu ısrarla vurgular. Çünkü insanlar nous halinden düştükten sonra tenzili rütbeye uğramışlar ve tutkularını kontrol edemez hale gelmişlerdir. Tutkuları yok etmek için de keşişin ruhunu temizlemesi hususunda elverişli bir hayatı benimsemesi lazımdır. Keşişin bu hayatı benimsemesi manevi olarak ilerleyeceği anlamına gelmez. Zira önünde aşması gereken logismoi mevcuttur. Günahların kaldırılması zordur ve bu sürece yardımcı olmak için Evagrius keşişleri rahatsız eden “logismoi'yi” sistematik olarak analiz etmek ve bunlara karşı hangi erdemlerin ve mücadelelerin verilmesi gerektiği konusunda uzun mesai harcamıştır. Biz de bu bölümde her bir logismoi'yi sırayla ele alacağız. Birincil kaynak olarak *Skemmata*, *Antirrhetikos*, *De Malignis Cogitationibus*, *Evil Vices* ve bunların yanında *Praktikos*, *Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias* risaleleri göz önünde bulundurarak sekiz kötü düşünceyi açıklamaya çalışacağız. Burada bu düşüncelerle nasıl mücadele

edileceğine değineceğiz.²⁷⁵ Bu başlıkta logismoi'nin zihinsel ve duygusal kargaşasını açıklayacağız.

3.1.1 Gastrimargia (Oburluk)

Oburluk ilk kötü düşüncedir. Ruhun şehvet kısmından ortaya çıkan bir logismoi'dir. Oburluk öncelikle iyi ve doğal olan bedenin işlevini yanlış kullanmasıdır. Bu durum kişinin şehvet ve arzu dolu kısmından zuhur eden bedeni hazzı haddinden fazla arzulama ve doyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Evagrius'un oburluk hakkında *Praktikos*'ta aşırı gıda alımından ziyade fiziksel sonuçlardaki düşüncelere odaklandığını görüyoruz. Yani oburluk fiziksel canlılıktan kaynaklanan bir durum olsa da Evagrius için bedenın ötesine de uzanan bir durumdur. Bundan dolayı oburluktan aç gözlülük, hantallık ve şehvet gibi istenmeyen durumlar sadır olmaktadır. Oburluk aç gözlülüğe sebep olur çünkü bir sebebi de kendi doyum nefsinı dizginleyememektir. Şehvete sebep olmasının nedeni olarak Evagrius, vücuttaki aşırı sıvı birikiminden dolayı meni üretiminin arttığını ve dolayısıyla cinsel arzuların da artırmasını ileri sürmüştür.²⁷⁶

Evagrius *De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus* kitabında oburluk için “aksetik çile üzerindeki dehşet”, “yiyeceklerin hayal edilmesi için sefil bir his”, “dizginsiz delilik”, “sağlık hasedi”, “boğazın tıkanması”, “iç organların inlemesi”, “akıl kirliliği” tanımlamalarını kullanmıştır.²⁷⁷ Evagrius'un bu tanımlarını sırasıyla açacak olursak oruç asketik mücadelenin temelidir.²⁷⁸ Yiyeceklerin hayal edilmesi ve yiyecek bolluğu arzuyu besler²⁷⁹ bu yüzden sefil bir histir. Yemek arzusu itaatsizlik ve cennetten kovulma sebebidir ki dizginsiz deliliktir.²⁸⁰ Oburluk pek çok hastalığı beraberinde getirir. Bu hastalıklar insanları acılara gark eder²⁸¹ ve bundan dolayı da sağlık hasedidir.

²⁷⁵ Bu başlıktaki bütün Evagrius eserleri ek 2'de belirtilen çevirilerden alınmıştır.

²⁷⁶ Teresa Shaw, *The Burden of the Fleshing, Fasting and Sexuality in Early Chirstianity*, Minneapolis Minn Fortress, 1998, s. 53.

²⁷⁷ “De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus”, 2.

²⁷⁸ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 1.1.

²⁷⁹ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 1.5.

²⁸⁰ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 1.10.

²⁸¹ “Praktikos”, 7.

Oburluktan dolayı kişinin midesi, karaciğeri ve dalağı su toplar²⁸² ve iç organların rahatsızlığına sebep olur. Kirli bir ayna üzerine düşen form net bir görüntü vermez. Akıl da tokluk ile köreltildiğinde Tanrı'nın bilgisini alamaz²⁸³ ve bu da insanda akıl kirliliğine sebep olur.

Evagrius doyumsuz bir nefse sahip olan keşişin fiziksel sağlığını manevi anlayış üzerinde konumlandırarak beden sağlığını feda etmesini istemektedir. Yiyeceklerden feragat etmesi gerektiğini bu sayede de çok yemekten kaynaklı kişinin bedenen rahatsızlık yaşamayacağını belirtmektedir.²⁸⁴ Evagrius için aşırı miktarda yiyecek tüketimi uyuşukluğa, zekayı köreltmeye, zihni koyulaştırmaya sebep olur. Böylece Evagrius oburluğu, dua etmeye ve bilgiye ulaşmada engel olarak görür. Düşünür oburlukla ilgili özellikle zina ile savaşmak için oruç tutma, perhiz, hazzardan uzak durma, riyazet ve kendini zevkten alıkoymanın gerekliliğinden sık sık bahseder. Evagrius, oburluğu zina ile aynı kategoride ele alıp ruhun epithymia kısmından zuhur ettiği için keşişin şehvetli düşüncelerden kurtulması gerektiğini vurgular. Bir araç olarak da orucu veya diyeti önerir. *Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias* risalesinde belirttiği gibi diyet, oburluk ve zina için iyileştirici bir uygulamadır. Evagrius için bu öneri tipiktir.²⁸⁵ Çünkü oruç (diyet, rejim) Evagrius için asketik uygulamaların başlangıç noktasıdır.

Evagrius orucu hazzardan ve şehvetten yoksunluk olarak tanımlar. Ona göre oruç, mide için bir dizgin, orantılı bir denge, kemer sıkma teşebbüsü, düşünceler için bir azap yeri, uyanıklık için bir göz, şehvetli yandan kurtulma, vücudun pedagogu, asketik uygulamaların kulesi, ruhların canlanması ve kutsallaşan bir hayattır.²⁸⁶ Diğer taraftan Evagrius asketizm anlayışında her düşüncenin karşısına bir erdem konumlandırmıştır. Oburluk doyumsuzluktur bu yüzden ölçsüz şekilde yemek ve içmenin sınırlandırılması

²⁸² “Praktikos”, 7.

²⁸³ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 1.17.

²⁸⁴ “Praktikos”, 7.

²⁸⁵ Sinkewicz, *Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus*, s.21.

²⁸⁶ “De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus”, 2.

gerektiğini söyler. Bu yüzden oburluk düşüncesinin erdemi olarak yoksunluk ve ölçülülüğü koymuştur.

Evagrius oruç tutmanın faydalarından ve oruç tutan kişinin kutsal olduğundan bahsetmiştir. Münzevi, gece ibadetlerini dua ile geçirmek için boş mideye ihtiyaç duyar. Çünkü dolu mide uykuya sebebiyet verir.²⁸⁷ Oruç tutan kişi asketizmin uygulamasını yerine getiren ve doyumsuz olan nefesine hakim olandır. Evagrius “bedenin isteklerini bu şekilde kırın ve nefsin isteklerini çürütün. Oruç tutarsanız çürümüş olan bedeniniz, ruhunuzu rahatsız edemez” diyerek orucun önemini bir kere daha vurgulamıştır.²⁸⁸ Kısıtlı bir diyet ruhun şehvetli kısmını zayıflatarak dizginleri zihnin eline geri verir. Ancak Evagrius kendisinden önceki çöl babalarının yaptığı gibi aşırı bir asketizm anlayışını benimsemiş ve günde en fazla bir kere yemek yemiştir. Ona göre vücut ne kadar zayıflarsa arzu şeytanı o kadar hızla bedenden uzaklaşır. Kendi uyguladığı aşırı asketizm anlayışını ise kimseye önermemiştir.

3.1.2. Porneia (Zina)

Evagrius zinayı *Praktikos*’ta “kişiyi bedenleri arzulamaya zorlayan iblis” olarak tanımlar.²⁸⁹ Ruhun şehvetli kısmı ile ilişkili olan zina Evagrius’a göre manevi ve bedensel olarak iki türdür. Manevi zina, şeytanlar tarafından akla gelen (genellikle kadın formunda) görüntülerken bedensel zina evlilik dışı cinsel harekettir.²⁹⁰ Evagrius’un manevi zinadan kastı kişinin hayalinde, rüyasında ya da vecd halindeyken gördüğü kadın formlarıdır. Artık iblisler imgeler yoluyla başarılı olamayıp keşişleri yoldan çıkartamayınca bedene dokunup tutkuyla hareket edilen duruma sebebiyet vermek için uğraşırlar.²⁹¹

²⁸⁷ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 1.12.

²⁸⁸ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 1.30.

²⁸⁹ “Praktikos”, 8.

²⁹⁰ “Tractatus ad Eulogium”, 18,19.

²⁹¹ Brakke, *Antirrhethikos*, 2.25, 2.27, 2.45, 2.55, 2.63. Evagrius burada iblislerin uyluğa dokunmasından bahsediyor. Uyluktan kastın cinsel organ olması muhtemeldir.

De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus adlı risalesinde zina için “şehvetli bir yanma fırını”, “putlarla evlilik düzenleyen”, “doğal olmayan aktivite”, “gölgelerle kaplı bir form”, “rüyaların yatağı”, “gözler için yem”, “görme edepsizliği”, “duanın rezaleti” ve “kalbin utancıcıdır” gibi tanımlamalar kullanmıştır.²⁹² Keşiş kendini dizginlemek amacıyla riyazetini gevşekleştirirse iblis ahlaksızlığı telkin ederek şehvet duygusunu alevlendirir.²⁹³ Bu durum da keşiş için yanma fırınına dönüşür. Cinsel düşünceler genelde keşiş için kadın formunda gelir.²⁹⁴ Bu yüzden zinayı putlarla evlilik olarak tanımlamıştır. Evagrius için zina bir tür putperestliktir. Kadının bakışlarının zehirli olduğu için ruhu yaralar ve zihinde kaldığı sürece ruhu iltihaplandırır²⁹⁵ bu yüzden görme edepsizliğidir. Rüyaların yatağıdır çünkü keşişin hayalinde cinsel formları görür ve bu da bir tür zinadır. Keşiş özellikle kadınlara bakmamalı ve konuşmamalıdır. Zira kadınlar onlar için yemdir²⁹⁶ ve bu yemi yutan keşiş zina iblisine kanmış olur. İblise kanan keşiş görme edepsizliğini gerçekleştirir. Bu edepsizlik ile dua edemez ve kalbi utançla dolar.

Zina düşüncesine dikkat etmek gerekir çünkü bu keşişe gelen düşüncelerin en hızlılarından²⁹⁷ Zina logismoisi, keşişin en beklenmedik anında bu düşüncüyü aklına getirir ki tam düşünmeyi bıraktığını zannettiği anda tekrar zina düşüncesi aklına düşer. Ayrıca zina iblisi kişiye bugün günahı kaçmadığı takdirde yarın tövbe edebileceğini söyler. Oysaki yarın tövbe etmenin garantisi yoktur. İblis bu hareketiyle durumu makulleştirerek keşişin zinaya düşmesine sebep olur. Bundan dolayı zina her zaman tetikte olmayı gerektiren zeki bir iblistir.²⁹⁸ Böylece Evagrius cinsel zevkin cazibesine yenik düşme tehlikesini vurgular. Bu tehlikeye düşen kişi cinsel hazlara bağımlı hale gelir ve zevk alışkanlığını kırmak için büyük çaba gereklidir.

²⁹² “De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus”, 2.

²⁹³ “Tractatus ad Eulogium”, 21.22.

²⁹⁴ Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus**, s. 22.

²⁹⁵ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 2. 6.

²⁹⁶ “Praktikos”, 8.

²⁹⁷ “Praktikos”, 51, “De Oratione”, 90.

²⁹⁸ Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus**, s. 24, “Tractatus ad Eulogium”, 15.15.

Tractatus ad Eulogium ve *Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias* risaleleri zina günahına dair etkili açıklamaları içerir. Zinaya dair ateş kinayeleri, oburluk düşüncesiyle benzer olduğu imaları ve kadınların nasıl zararlı olduğu temaları buradadır. Kalbin zevk alışkanlığına bağlı olması ciddi bir konudur. Bu nedenle Evagrius fikirler ile ünsiyet kurmamayı tavsiye eder. Çünkü kötülükler bir araya gelince bedeni ateş gibi yakar. Bu şekildeki bir coşkunluk ile kişi zevkten gelen ateşe hakim olmak için çaba gösterir.²⁹⁹ Fakat iffetli olmak istiyorsa kadınlarla karşılaşınca asla onlarla samimi olmamalıdır. Çünkü kadınlar konuşurken başlangıçta dindar bir saygıya sahip olacak ya da taklit edecekler ama daha sonra utanmadan her şeye cesaret edeceklerdir. İlk karşılaşmanızda gözlerini indirirler yumuşak konuşurlar, mütevazı giyinirler ve ağlarlar. İffet hakkında bilgi alırlar ve ciddiyetle dinlerler. İkinci toplantıda gözlerini biraz daha yukarı kaldırdıklarını fark edersin. Üçüncüsünde ise utanmadan doğrudan sana bakarlar, gülümserler ve yürekten gülerler. Dahası onlar kendilerini süsler ve sizin için açık bir görüntü oluştururlar. Tutkularının vaatlerini gösterecek şekilde bakarlar. Onlar kaşlarını kaldırır, kirpiklerini kırparlar, boyunlarını çıplak tutarlar ve tüm vücudu baştan çıkarıcı bir şekilde kullanırlar. Tutkuya dayanan kelimeleri kullanırlar ve ruhu her yolla kuşatıncaya kadar duymak için büyüleyici bir ses uygularlar. Bunlar sizi ölümden yakalamak için ortaya konan kancalar ve sizi yıkıma sürükleyen dolandırıcılık ağılarıdır. Güzel sözleriyle sizi yoldan saptırmalarına izin vermeyin. Çünkü hayvanların zehirleri bu kadınlarda saklanmaktadır.³⁰⁰

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere zina ile mücadele etmenin yolu kadınlarla ilişkinin sınırlandırılmasıdır; bu şekilde keşiş iffetli kalabilir. Ayrıca oburluk ve zinanın birbiriyle yakından ilişkili olduğu unutulmamalıdır. Bundan dolayı keşiş oruç tutmalıdır ki bu sayede zina düşüncesini kontrol etmesi mümkün olabilir.³⁰¹ Dahası keşiş akşam yemeği davetlerini reddetmelidir. Eğer misafir gelirse ona hizmete devam eder ve

²⁹⁹ “Tractatus ad Eulogium”, 21.22.

³⁰⁰ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 6, 8, 17.

³⁰¹ “Praktikos”, 17.

el emeği ile ihtiyaçlarını karşılayamaması veya hastalık durumunda kendine bakamamasını neden olabilecek obsesif endişelerden doğar.³⁰⁶

Para hırsı kötülüklerin kökenidir³⁰⁷ ve geriye kalan tutkuları dalları besleyen kök gibi besler. Bir dalı keserseniz hemen bir başkası ortaya çıkar ve ondan filizlenen çiçeklerin solmasına da izin vermez.³⁰⁸ Yani tutkuları kesmek isteyen biri kökleri kesmelidir para hırsı dururken dalları koparmanın hiçbir faydası yoktur. Çünkü kesildiğinde hemen filizlenecektir.³⁰⁹ Evagrius için aç gözlülüğün ölçüsü temel ihtiyaçların ötesine geçmemektir. Bundan dolayı keşişler el işlerini yaparlarken aç gözlülük konusunda ihtiyatlı olmaları gerekir.³¹⁰

İblisler asketikleri para hırsına özendirmek için bir dizi taktik uygularlar. Misal birkaç mülkün ya da bazı ekstra yiyeceklerin toplanmasını meşrulaştırmak için keşişin fakire verilmek üzere toplandığını düşünmesini sağlarlar. Kişi sahip olduğu ekstra mülkler sonucunda kendini beğenmişlik iblisinin de cazibesine kapılarak vazgeçtiği dünyayı, yaşadığı konforu ve aile üyelerinin refahını düşünmeye başlayacaktır.³¹¹ Bu tutkuya olan düşkünlüğü üzerine keşiş deniz fırtınasında kolayca batabilecek olan ağır yüklü gemi gibidir. Tıpkı su alan gemi her dalgada batmaya biraz daha yaklaştığı gibi mülk sahibi olan keşiş de endişeden dolayı örselenir.³¹² Öte yandan mülklerden arındırılmış olan keşiş yükselen bir kartal gibidir.³¹³

Evagrius *De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus* risalesinde aç gözlülük için “putların cimriliği”, “istifleme zihniyeti”, “adaletsizlik yarışı”, “doyumsuz bir delilik” tanımlamalarını yapar. Aç gözlü olan keşiş gelecekte her zaman ihtiyaçlarından daha

³⁰⁶ Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus**, s. 23.

³⁰⁷ 1. Timoteos 6.10.

³⁰⁸ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 3.1., “Thoughts” 21, 1. Timoteos. “Çünkü her kötülüğün bir kökü de para sevgisidir. Kimileri zengin olma hevesiyle imadan saptılar kendi kendilerine çok acı çektirdiler.”

³⁰⁹ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias ”, 3.2.

³¹⁰ “Praktikos” ,18, Brakke, **Antirrhethikos**, 3.4-10, 3.28, 3.30, 3.37, 3.40.

³¹¹ “De Malignis Cogitationibus”, 2.

³¹² “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 3.3.

³¹³ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 3.5.

fazlasına ihtiyaç duyacaktır. Sonunda zenginlik imgesi aklında yer edecektir.³¹⁴ İşe yaramaz metal parçasına tapmaya başlar bu da aç gözlülük putudur. Aç gözlülük para tutma arzusu³¹⁵ ve istifleme zihniyetidir. Mallara sahip olan kişi sürekli para kazanma arzusunda olur³¹⁶ bundan dolayı doyumsuz bir deliliktir.

Para hırslının doğrudan çözümü sadaka vermek ve sahip olunan şeylerden kurtulmaktır.³¹⁷ Para keşişi ağırlaştırır ve özgür olan zihnini köleleştirir. Bundan ötürü keşiş amaçladığı imgesiz duaya (imageless prayer) ulaşamaz. Gerçek duaya ulaşabilmesi için keşişin özgür olması gerekir ve bunun için de her şeyden vazgeçmesi lazımdır. Keşişin mala tamah etmeden yoksullara elinde bulunanı vermesi lazımdır. Evagrius’a göre bunun için keşiş mülk ve zenginliklere tamamen bağlı olmayan Kutsal Kitap’ın emirlerini takip etmelidir.³¹⁸ Her türlü aç gözlülüktan sakınmalıdır.³¹⁹ Çünkü Tanrı “Seni asla terk etmeyeceği, seni asla yüz üstü bırakmayacağım”³²⁰ diye söz vermiştir. Ayrıca öfke düşüncesi hırs düşüncesinin karşıtıdır³²¹. Bu nedenle keşiş öfke logismoisini hırs düşüncesine yönlendirerek bu durumdan kurtulabilir.

3.1.4. Lupe (Üzüntü)

Dördüncü kötü düşünce üzüntüdür.³²² Logismoı olarak üzüntü özellikle istediğine veya arzuladığına sahip olmamaya tepki olarak ortaya çıkan bir logismoı’dır. Esas nokta arzu değil arzuyu gerçekleştirememe sonucu ortaya çıkan hayal kırıklığıdır. Kişi bazı kötü düşünceler sonucu ailesini ve eski hayatını hatırlar. Ruhun direncinin olmadığı zamanlarda eski şeylere sahip olmadığını hatırlayan keşiş üzüntüye saplanır.³²³

³¹⁴ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 3.14, “Parainesis Pros Monachos”, 1.2.

³¹⁵ Brakke, **Antirrhethikos**, 3.13, “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 3.13.

³¹⁶ Brakke, **Antirrhethikos**, 3.1, 3.11, 3.23, 3.29, 3.41, 3.42, “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 3.8.

³¹⁷ “De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus”, 3.3.

³¹⁸ Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus**, s. 141.

³¹⁹ Luka 12.15.

³²⁰ İbraniler 13.5.

³²¹ “Tractatus ad Eulogium”, 12.11.

³²² Evagrius’un “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias” risalesinde ise dördüncü öfke beşinci üzüntü iblisidir. Sadece bu risalede sıralama bu şekildedir.

³²³ “Praktikos”, 10, “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 5.10, 17-18, “Tractatus ad Eulogium”, 7. Evagrius daha sonra hüsrana uğramış iştahın ayrıntılı listesini sunar: gıda, cinsel zevk, intikam, insan

İlk üç logismoı'ye nazaran üzüntü maddi ve dünyanın zevkleriyle ilgili değildir. Bunları elde edememenin sonucu ortaya çıkan hüsrân durumudur. Evagrius üzüntüyü tanrısal ve şeytani olarak ikiye ayırır. Üzüntüyle mücadele edebilmek için Tanrı tarafından verilen bir üzüntü mü yoksa şeytani aldatmaca sonucu ortaya çıkan bir üzüntü mü olduğunu ayırt etmek gerekir. Tanrısal üzüntü Korintliler pasajına atıfla “Tanrısal üzüntü kurtuluşa yol açan ve pişmanlık getirmeyen bir tövbe üretir ancak dünyevi üzüntü ölüm getirir.”³²⁴ Burada Pavlus tarafından bahsedilen tövbeye yol açan tanrısal bir üzüntüdür. Evagrius günahlardan ruhu arındıran tanrısal üzüntü için izin verir. Çünkü bu durum tövbe için pişmanlık ve matem için referanstır. Şeytani üzüntü ise ruhu koyulaştırır ve belirgin bir neden olmadan veya olağandışı bir nedenden dolayı ortaya çıkabilir.³²⁵ Tanrısal üzüntünün aksine ruhu gözyaşları içinde tövbe etmeye çağırır, ölüm ve sonraki yargıyı hatırlatır.

Evagrius üzüntü kaybedilen bir şeyin üzerinde durma, aile hatırası, ruhun karartılması, ahlaksızlık, sağlıksız bir insan, bedende solucan ve esaret altında olan insanlar olarak tanımlar.³²⁶ Keşişler zevk sonucu karşı koyulamayan düşüncelerin ve eski sahip oldukları şeylerin (aile, ev, çocuk, akraba vs.) artık olmayacağını düşünerek üzüntüye saplanırlar.³²⁷ Karanlık gözlerin aktivitesini engeller, üzüntü tefekkür için aklın kapasitesini donuklaştırır.³²⁸ Bundan dolayı da ruh kararır. Sürekli üzüntü tarafından esir

saygısı ve eşyalar için ya da özetle herhangi dünyevi zevkin elde edilememesi sonucunda oluşan hayal kırıklığıdır. Ayrıca üzüntü Evagrius'un sadece *Antirrhetikos*'ta ele aldığı başka bir boyuta da sahiptir. Bu esere göre üzüntü keşişi doğrudan şeytani tezahürlerden kaynaklanan ruhun şiddetli ajitasyonu sonucu ortaya çıkan saldırılara da maruz kalabilir. İblisler mutlak dehşet ve derin psikolojik rahatsızlıklara yol açarak keşişi Tanrı tarafından terk edildiğine ve hiçbir umut olmadığı sonucuna inandırırılar. Evagrius'a göre bu şeytani tezahürler görsel (hem gündüz görünimleri hem de geceleri kabus şeklinde), işitsel ve hatta fiziksel müdahaleler olabilir. Örnek olarak iblislerin havada tıslaması (*Antirrhetikos* 4.13), şeytanların yılanlar gibi bedeninin etrafından dolaşması (*Antirrhetikos* 4.18), akrep tezahüründeki iblislerin bedenleri yaralaması (*Antirrhetikos* 4.33), Evagrius'un da deneyimlediği bedene saldırılarda yuvarlak şekilde damga izleri bırakmaları (*Antirrhetikos* 4.36), dua sırasında keşişin saç, boyun, kulak ve burun deliklerini tahriş eden iblisler (*Antirrhetikos* 4.56) verilebilir.

³²⁴ 2. Korintliler 7:10, “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 5.

³²⁵ “Tractatus ad Eulogium”, 7.

³²⁶ “De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus”, 4.

³²⁷ “Praktikos”, 10.

³²⁸ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 5.21.

edilmiş ama apatheia durumuna bürünüp sağlık numarası yapan hasta bir kişi gibidir.³²⁹ Üzüntü kalpte bir kurtçuktur ve onu doğuran anneyi tüketir.³³⁰ Bir barbar esiri demire bağlanır, tutkuların esiri ise üzüntü ile bağlanır.³³¹ Bu yüzden insanlar üzüntü içindeyken esaret altındadır.

Üzüntü konusunun peşini bırakmayan Evagrius üzüntünün kızgın insanlar arasında bir araç olarak ortaya çıktığını söyler yani öfke üzüntüyü peyda etmiştir. Eğer üzüntü bir arzunun elde edilememesi sonucundaki hayal kırıklığından kaynaklanıyorsa sonucunda bu tür hayal kırıklığına uğramış insanlar arasında öfke çatışmaları ortaya çıkar. Öfke çatışmaları nihayetinde ise intikam duygusu oluşur ve intikam alamama hayal kırıklığına; o da üzüntüye sebebiyet verir.³³² Üzüntünün erdemi neşe ve sevinçtir. Eğer kişi üzüntüyü kontrol altına alabilirse bu merhamet, sabır ve sevinç ile mümkün olacaktır. Neşe, zevklerden vazgeçme durumu, münzevi uğraşlardaki dualar ve sabretmenin sonucunda ortaya çıkan bir erdemdir.³³³

Üzüntü arzuların hayal kırıklığından meydana geldiği için çare dünyanın tüm zevklerinden mutlak bir kopuştur. Çünkü maddi dünyadan hiçbir şey istemediği zaman üzüntü hiçbir dayanak bulamaz. Oruç ve dünyevi şeylerden feragat etme gibi asketik uğraşlar keşişin arzu, iştah ve hırslardan kökünden kurtulabilmesinin önemli bir yoludur. Bu sayede keşiş tecrübelerinden dolayı sevinç haline bürünür. Böyle sevinç ise kişiyi üzüntü düşüncesine karşı güçlendirir. Artık tüm dünyevi zevklerden kaçan kişi üzüntü iblisinin erişemeyeceği bir kalededir.³³⁴ Dua ve şükretmek de üzüntü ve cesaretsizliğe karşı bir savunmadır.³³⁵ Üzüntü doğru bir şekilde kullanılırsa ılımlı üzüntü faydalı olur. Üzüntü keşiş tarafından doğru yönlendirilirse dünyevi zevkleri küçümseme tutumuna gidebilir.

³²⁹ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 5.15.

³³⁰ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 5.3, “Tractatus ad Eulogium”, 7.

³³¹ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 5.8.

³³² “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 5.1, “Praktikos”, 10, “Tractatus ad Eulogium”, 7, “Skemmata”, 43,

³³³ “De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus”, 4.

³³⁴ “Praktikos”, 19.

³³⁵ “De Oratione”, 16, “Tractatus ad Eulogium”, 7.

3.1.5. Orge (Öfke)

Öfke beşinci kötü düşüncedir. Öfke logismoisi oburluk ve zinadan ziyade somut zevklerle daha az ilişkilidir ve görüntülerin yorumlanması ile ilişkisi daha çoktur. Öfke özellikle ruhun thymos kısmına bağlıdır. Bu yüzden öfkeyi daha iyi anlamak için ruhun öfkeli bölümünün rolü hatırlanmalıdır. Evagrius *Praktikos*'ta öfkeyi çok hızlı şekilde ortaya çıkan ve öfke dolu kısmının bir kaynama noktası veya zarar görmüş kişinin bir hareketi olarak adlandırır.³³⁶

Öfke, sözlü veya fiziksel olsun genellikle adaletsizlik üzerine ortaya çıkar. İblisler de bu durumu fırsat bilerek bilhassa dua sırasında suçlu kişinin yüzünü, hareketlerini ve tavırlarını akla getirir.³³⁷ Bundan dolayı öfkeyle diğer kişilere saldırmaya ve sözde suçluyla uzlaşmayı reddetmeye yol açtığı için doğası gereği yıkıcıdır. Sadece dış ilişkileri yok etmekle kalmaz aynı zamanda geceleri korkunç vizyonlarda da kendini gösterir.³³⁸

Evagrius'a göre öfke sağduyunun yağmalanması, tabiat karşıtlığı, formun yabanileşmesi, alevlerin parlaması, ruhun öfke dolu kısmı, sessiz bir savaş ve vahşi hayvanların annesidir.³³⁹ Öfke insanın düzgün düşünmesine engel olduğu için sağduyunun tahrip edilmesidir. İnsanın tabiatında kötü düşünceler yer almadığı için formun karşıtlığıdır. Öfke alevlerin parlamasıdır. Çünkü öfke ile hızla alevlenen ve insanlara hızla yöneltilen bir logismois'dir.³⁴⁰ Öfke çılgınlığa yol açar, kişiyi duyularından uzaklaştıran bir tutkudur ve ruhu vahşileştirir.³⁴¹ Bu yüzden kişinin formunun yabanileşmesidir. Zihin, dikkat dağıtıcı şeylerden arındırılmalıdır. Evagrius'un deyişiyle "sağır ve dilsiz olmalıdır" bu yüzden öfkeye karşı mücadele sessiz bir savaştır.³⁴²

³³⁶ "Praktikos", 11.

³³⁷ Bunge, *Dragon's Wine and Angel's Bread*, s. 40, "Praktikos", 11.

³³⁸ "Praktikos", 11, "De Malignis Cogitationibus", 27.

³³⁹ "De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus", 5.

³⁴⁰ Brakke, *Antirrhetikos*, 5.29, 5.46.

³⁴¹ "Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias", 5.1.

³⁴² "De Oratione", 9, 11.

Evagrius öfkeyi rasyonelliğe zarar veren bir durum olarak görür. Bu yüzden öfkenin sonu mantıksızlıktır. Öfke ile mücadele edenin zihni bulanıklaşmıştır ve olayları gerçekte olduğu gibi görememektedir.³⁴³ Zihni koyulaşan keşiş tefekkür edemez. Zihni imgelerle dolu olduğu için saf duaya ulaşamaz hale gelir. Yani uzun ve takıntılı bir öfke hali zihni korkunç şeytani görüntülere duyarlı hale getirir.³⁴⁴

Öfke logismoisi ruhun en tehlikeli tutkusudur. Gnostik yaşamdaki ve saf dua (pure prayer) yolundaki en büyük engeldir. Öfke karşıdaki kişiye yöneltildiğinde insan tabiatında olmayan bir hareketi yapar. Öfkeli kısmın tek doğal ve doğru kullanımı iblislere yönelik öfkedir.³⁴⁵ Keşişin kötülüğe ve logismo'i'ye karşı militarist bir tavır almasına karşın kendi türündekilere nazik olmalıdır. Nezaket ve hoşgörü tavrı haksız muamelenin ortasında dahi yapılabilmelidir. Eğer keşiş bu şekilde kendini iyiye yönlendirirse sabır, nezaket ve azim ona eşlik eder. Fakat yanlış yönlendirirse öfke, kıskançlık ve azap ortaya çıkar.³⁴⁶

Öfke iblisi ile savaşırken yumuşaklık, merhamet, kontrol, nezaket ve sabır gereklidir.³⁴⁷ Sevginin bu erdemlerini edinen biri öfke tutkusunun kötülüklerini (nefret, kıskançlık, gazap, hırçınlık vs.) esir tutar ve inanç, umut ve sevgi kuleleri tarafından da güçlendirilir.³⁴⁸ Öfke logismoisi ile mücadele etmek için sabırlı olunmalıdır. Evagrius'a göre sabır; "sağduyu için kalkan", sakinlik, ise herkese karşı "nezaket ve öfke mahkemesidir".³⁴⁹

Rab keşişin saf duaya ulaşmasını ve manastır hayatından kopmamasını ister. Bundan dolayı keşiş öfkesini kontrol etmeli ve öfkeye karşılık olan erdemleri benimsemelidir. Eğer keşiş öfkelenirse ibisle açık denize açılan bir geminin içinde olur.

³⁴³ "Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias", 5, 6, "Praktikos" 10, "De Oratione", 50.

³⁴⁴ "Praktikos", 10,21, Brakke, **Antirrhetikos**, 5.12, "Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias", 42.

³⁴⁵ "Praktikos" 10,24, "Tractatus ad Eulogium", 11.10, "De Malignis Cogitationibus", 5,32, "De Oratione", 12-27.

³⁴⁶ Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus**, ss. 24-25.

³⁴⁷ "De Malignis Cogitationibus", 5, 13, "Praktikos", 20.

³⁴⁸ "Tractatus ad Eulogium", 11.9, 11.10,

³⁴⁹ "De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus", 5.

Bu nedenle mümkün olduğunca keşiş tüm insanlara nezaket göstermelidir.³⁵⁰ Öfke iblisinden gözü yaşlı şekilde pişman olan kişi vahşiliğini (yani öfkeye doğru hareket eğilimi) dizginleyebilir. Dahası keşişi gurur tehlikesinden ve yol açabileceği zihinsel dengesizlikten koruyan alçak gönüllülük duygusunu da aşılır.³⁵¹ Öfke entelektüel bakış açısını bozar ki bu durumdan kurtulmanın yolu da bütün kötülüklerin kökeni olan arzuları ortadan kaldırmaktan geçer.

3.1.6. Acedia (Umursamazlık)

Yunanca *acedia* kelimesinin İngilizce ve Türkçede kolay bir karşılığı yoktur. Orta Çağda sıklıkla “tembellik” olarak tercüme edilmesine karşın çöl geleneğinde anlamı bu değildir. Evagrius’a göre akedia bir tür huzursuzluk, miskinlik, sıkıntı, tereddüt ve bunların altında yatan cesaretsizlik demektir. Yüzyıllar boyunca, Evagrius tercümanları akedia kelimesini verdiği zengin anlamı yakalayan tek bir terim bulunamamıştır. İlk Süryani alimler “ruhun umutsuzluğu” diye tercüme ederken John Cassian “kalp yorgunluğu” (weariness of heart) olarak çevirmiştir. Çoğu çevirmen ise basitçe Yunanca terimi olduğu gibi kullanmış ve Evagrius’un akedia derken ne demek istediğini çağrıştıran betimlemelerinin yeterli olduğu kanaatine varmıştır.³⁵²

Pontuslu Evagrius Kutsal Kitap’ın “Mezmurlar” bölümüne atıfla “öğle iblisi (midday-noonday demon)”³⁵³ anlamında akediayı temel günahlar listesine almıştır. Akedia en zalim ve altıncı kötü düşüncedir. Ruhun kısımlarından öfke kısmına karşılık gelse de bunun sebebi sabrın zıttı olmasıdır. Aslında akedia hem öfke hem de şehvet kısmından insanlara saldıran bir logismoi’dur.³⁵⁴ Yani diğer iblisler ruhun belirli

³⁵⁰ “De Malignis Cogitationibus”, 13.

³⁵¹ “De Oratione”, 9,11.

³⁵² Harmless, **Desert Christians**, s. 324.

³⁵³ Mezmurlar 91:6, “Nor the pestilence that stalks in the darkness, nor the plague that destroys at midday”, “Ne karanlıkta dolaşan hastalıktan ne de öğleyin yok eden kırgınlıktan.”

³⁵⁴ “Skemmata”, 40. Akedia her keşişe göre farklılık gösteren bir durumdur. Örneğin keşiş ruhun şehvet kısmı ile yakından ilişkiliyse bu durum zina düşüncesinden kaynaklıdır. Öfke kısmına yakınsa öfke ve üzüntü iblisinden kaynaklıdır. Keşişlerin farklı hayatlarının ezici zorluğu olarak gördükleri şeye tepki olarak keşişin üzerine gider. Her iki durumda da keşiş durumunda umutsuzluk ve bezginliğe düşer yani akedia haline düşer olur.

kısımlarına saldırırken akedia tüm ruha özellikle de rasyonel kısma saldırır. Bu iblis insanı hem miskinleştirir ve ibadetten uzak tutar hem de kişinin elde edemediği zevkler ve dünyevi şeyler için hayıflanmasına sebebiyet verir. Keşişin içine düştüğü kronik bir acz halidir. Keşişi tamamen meşgul eden, ruhu sarmaya ve nousu boğmaya çalışan psikolojik entropinin tehlikeli bir biçimidir. Akedia iblisine kapılmadan inananların en çok da keşişlerin Tanrı'ya mutlulukla ibadet etmesi ve ibadet etmeyi istemeleri makbuldür. Onlar sabırla ve umutla uygulamalarına devam etmelidir. Evagrius çağında dışsal bir teknik bilgi ya da salt teori olarak değil yaşam tarzı tekamül süreci bir ruhani alıştırma olarak anlaşılmaya devam etmiştir.³⁵⁵

Evagrius *De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus* adlı risalesinde akediayı “çalışkanlıktan nefret”, “duada tembellik”, “asketizmin gevşemesi”, “zamansız uyuşukluk”, “sürekli uyku”, “keşişin hücrelerinden nefreti” ve “münzevi uğraşların düşmanı”³⁵⁶ olarak tanımlar. Akedia ruhun rahatlamasıdır³⁵⁷ bundan dolayı çalışkanlığı sevmez ve asketizm uğraşlarının gevşemesine neden olur. Akediaya tutulmuş kişi okuduğu zaman çok esner, gözlerini ovalar ve kolayca uykuya dalar.³⁵⁸ Bu nedenle zamansız uyuşukluk ve sürekli uyku halidir.

Keşişlerin görevi tefekkür ve ibadet etmek iken sıradan insanlarınki çalışmaktır. Bu görevlerden birinin aksaması bir miskinlik türüdür. Akedia uhrevi anlamda aylıklıktır ve öğleden sonra keşişin üzerine gelen huzursuzluk türüdür. İlk olarak keşiş kendisi için belirlenen görevin çok zor olduğunu hissetmeye başlar. Sonra keşiş diğer keşişlerden herhangi birinin onu ziyaretine neden gelip gelmediğini sorgular. Eğer gelmiyorlarsa diğer keşişlerin hiçbirinin onu önemsemediği konusunda memnuniyetsizliği büyür. Bulunduğu yere ait olmadığını ve burayı terk etmesi

³⁵⁵ Pierre Hadot, **Ruhani Alıştırmalar ve Antik Felsefe**, Pinhan Yay, İstanbul, 2012, s. 249.

³⁵⁶ “De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus”, 6.

³⁵⁷ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 6.1.

³⁵⁸ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 6.15.

gerektiğini düşünür.³⁵⁹ Buna göre akedia bir nevi asketik hayattan yorulma ve keşişin kafasını sürekli sıkıntılı düşünceler, endişeler ve kurgularla meşgul eden bir iblistir.

Akedia günahı keşişin asketik çabalarını gevşetmeye ve nihayetinde manastır hayatına olan bağlılığını terk etmeye davet eder. Keşiş akedia iblisi tarafından el emeğinden, hücrelerinden ve onun manevi pratiğinden duyduğu memnuniyetsizlik ile sınanır. Keşişin kendini sürekli rahatsız hissetmesine neden olur. Bu durum keşişin hedefine ulaşmasında gerekli olan egzersizleri yapmasına engel olmakla özveri duygusunun kaybına da neden olur.³⁶⁰ Akedia logismoisi keşişin aklına aslında daha konforlu bir hayat sürebileceğini ama gereksiz yere katı bir yaşam tarzı olan manastır hayatını benimsediğini getirir.³⁶¹ Özellikle keşiş gece ibadetine yoğunlaşmakta güçlük çeker. Tehlikeli olan bu anda iblis bu durumu fırsata çevirerek dikkat dağıtıcı düşünceleri keşişin aklına sokmasıdır.³⁶² Akedia bir keşişe dördüncü saatte saldırır (sabah saat 10) ve sekizinci saate kadar (öğleden sonra saat 2) onun ruhunu kuşatır.³⁶³ Bu ifadeleriyle Evagrius şeytanın sadece karanlıkta değil gün ortasında da faaliyette olduğunu göstermeye çalışır.³⁶⁴

Evagrius akedianın esiri olmadan keşişin, günlük el emeğiyle meşgul olmasını, dua görevlerinin düzenli bir şekilde yapmasını ve özenli egzersizine kendini adarken azimle bunu devam ettirmesini söyler.³⁶⁵ Azim, akedia düşüncesiyle mücadele etmenin en doğal yoludur.³⁶⁶ Akedia iblisinin bahanelerine dayanarak hücreyi terk etmemeli aksine azimle egzersiz yapmalı, dua etmeli ve mezmurları okumalıdır.³⁶⁷ Keşiş yarın ölecekmiş gibi kendini hazır tutmalı ve vücudunda yıllarca yaşamak zorunda kalacakmış

³⁵⁹ “Praktikos”, 12.

³⁶⁰ “Praktikos” 12,28, “Tractatus ad Eulogium” 9.8, 9.9, “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 6.6, 6.7.

³⁶¹ Brakke, **Antirrhetikos**, 6.14, 6.25, 6.27, 6.41.

³⁶² Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus**, s. 26.

³⁶³ “Praktikos”, 12.

³⁶⁴ William Harmless, **Mystics**, Oxford University Press, New York, 2008, s. 143.

³⁶⁵ “Praktikos”, 28, “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 6.2, 6.3, 6.5, 6.17,6.18.

³⁶⁶ “De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus”, 6.

³⁶⁷ “Praktikos”, 28, “Tractatus ad Eulogium” 9.

gibi muamele etmelidir.³⁶⁸ İlk uygulamadan itibaren akedia logismoisinin zihinle irtibatı kesilir ve keşişi bu da daha gayretli yapar.

Akedia için yapılabilecek şeyler tutkuların kontrolü, kişisel kontrol, manastır kurallarına uyma ve azimle hedeflediği amaca doğru ilerlemektir. Evagrius dikkat dağıtıcı ve cezbeden şeylerden uzak durarak tefekkür etmek ve aşırı asketizmi akedia ile mücadele etmenin bir yolu olarak sunar.

3.1.7. Kenodoxia (Kendini Beğenmişlik)

Kendini beğenmişlik yedinci kötü logismoı'dır ve diğer düşüncelere nazaran maddi dünyayla daha az ilişkilidir. Bu iblis keşişin diğer keşişler tarafından saygı kazanmak uğruna asketik emeklerini gözler önüne sermek istemesinden kaynaklanmaktadır. Asıl mesele keşişin sahip olduğu şeyler (servet veya asketik uğraşlar) değil onları sergileyip bundan alacağı övgüden haz duyma isteğidir. Hevesli olan münzevi asketik çalışmalarında ilerledikçe kaçınılmaz olarak başarısının Tanrı'dan değil kendinden kaynaklı olduğunu zannedip kibir duymaya başlayacaktır. Erdemlerin uygulanması sonucundaki herhangi bir başarı kendini beğenmişlik iblisi için bir fırsattır. Bu iblis acemi keşişten uzun yıllar deneyim kazanan keşişe kadar her adım için tehlike arz etmektedir.³⁶⁹

Aşırı özünü beğenmişlik düşüncesinden kaçmak zordur çünkü kendinizden kurtulmak için yaptığınız şey sizin için yeni bir kendini beğenmişlik kaynağı haline gelir.³⁷⁰ Örneğin eğer kişi akediadan dolayı sebat ederse kendini beğenmişlik logismoisi övgüyü almak için orada olacaktır. Evagrius para hırsı, kendini beğenmişlik ve gurur arasında bir ilişki olduğunu söyler. Para hırsı keşişin sadaka verip hayırsever olmasına engel olurken kendini beğenmişlik iblisi keşişin sahip olduğu şeylerden dolayı itibarının

³⁶⁸ “Praktikos”, 29.

³⁶⁹ “Praktikos”, 13,31, “Tractatus ad Eulogium”, 14.14-15,14.19,14.20-22, “De Malignis Cogitationibus”, 14-15.

³⁷⁰ “Praktikos”, 30.

arttığını hayal etmesine sebep olacaktır. Gurur ise bu vizyonları üreterek keşişi kibir bataklığına sürükleyecektir.³⁷¹

Evagrius *De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus* risalesinde kendini beğenmişliği; “övgü köleliği”, “nihai unvan esiri”, “ayrıcalık arzusu” ve “tutkuların karışımı” olarak tanımlamıştır.³⁷² Kibir sokaklarda dua etmenizi ister bu yüzden keşişi övgünün kölesi yapar. Ancak bu kötü düşünceye karşı savaşıyor kişi hücrelerinde dua etmelidir.³⁷³ Mantıksız kişi servetini gözler önüne serer ve itibar kazanmak ister.³⁷⁴ Bu nedenle nihai unvan esiridir. Keşişler münzevi uğraşlarını insanların saygısını kazanmak için satarsa³⁷⁵ ayrıcalık arzusuna tutulmuş demektir.

Kendini beğenmişlik logismoisi sınıflandırmada ruhun rasyonel kısmına konumlandırıp insani bir durum olarak ele alınsa da pratikte madde ve erdem bolluğunun sonucunda ortaya çıkan kibir ve arzu halidir.³⁷⁶ Gerçekten de kötü düşüncelerin bolluğu aşırı meşguliyetlere dönüşüp keşişi kendini beğenmişlik iblisine götürebilir. Bu tür cezbedici kötü düşünceye karşı en iyi silah alçak gönüllülüktür. Ancak mütevazı olma çabası sonucunda keşiş mağrur olabileceği için kendini beğenmişlik logismoisi karşısında bunu elde etmek zordur. Asketik çabalar özellikle dua alçak gönüllülüğü oluşturmak için yardımcıdır.³⁷⁷ Lakin Evagrius duanın gizli yapılması gerektiğini öğütler.³⁷⁸

Evagrius burada kutsal olarak addedilen din adamlarının riyakarlıklarını acımasız bir şekilde ortaya çıkararak onların “şifa veren bir dokunuş için alkışlanma arzusunda” olduklarını belirtiyor. Bu tür din adamları kendini beğenmişlik logismoisini asketik

³⁷¹ “De Malignis Cogitationibus”, 21.

³⁷² “De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus”, 7.

³⁷³ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 7.12.

³⁷⁴ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 7.13.

³⁷⁵ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 7.21.

³⁷⁶ “Skemmata”, 2, “De Malignis Cogitationibus”, 44.

³⁷⁷ “De Malignis Cogitationibus”, 14.

³⁷⁸ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 7.12. Matta 6:5-6. “Siz dua edeceğiniz zaman iç odanıza çekilip kapıyı örtün ve gizlide olan babanıza dua edin. Gizlilik içinde yapılanı görünce babanız sizi ödüllendirecektir.”

uygulamaları halkın alanından uzak tutarak ve asla onlardan bahsetmeyerek durdurabilir. Evagrius, nihayetinde münzevi yaşamdaki herhangi bir ilerlemenin, keşişin kendi özveri ve çabasından değil, tüm iyi şeylerin nedeni olan Tanrı'nın lütfundan ve yardımından kaynaklandığı konusunu ısrarla tekrarlıyor. Eğer keşiş herhangi bir kazancın Tanrı'nın yardımından ve Mesih'in merhametinden geldiğini hatırlarsa bu şekilde kendini beğenmişlik düşüncesinden gelecek tehlikelerden koruyabilir.³⁷⁹

Evagrius'a göre şeytanlar geceleri öfke kısmı ile şehvet kısmını rahatsız edemedilerse daha sonra kendini beğenmişlik hayallerini üretirler ve ruhu bir düşünce çukurunun içine çekerler. Genel olarak konuşursak bunları oluşturdukları yer rüyalar.³⁸⁰ Keşiş riyazet ve oruç uygulamalarının yanında cinsellikten uzak durarak bu rüyalar ile mücadele edebilir. Zira bu mücadeleler tevazunun bir alametidir. Tevazu sayesinde keşiş boş saygı ve itibarı def ederek Tanrı'yı memnun eder ve diğer tiksindirici fantezileri ortadan kaldırarak zevklerden arınır. Asketik kibirden kaçınmak için de hücrelerinde oturmalıdır. Bu şekilde zihni çaba ile kötülüğe daha az duyarlı hale gelmesini sağlar nihayetinde pratik hayatta ilerleme kaydedip apatheia derecesine yükselebilir.

3.1.8 Hyperephania (Gurur)

Gurur sekizinci ve son kötü logismoi'dir. Evagrius öğretisinde gurur, kendini beğenmişlikten bazı değişikliklerden dolayı ayrılır. Yukarıda belirttiği gibi kendini beğenmişlik kendini üstün görmek için başkalarının hayranlığını aramaktır. Diğer yandan gurur ise başka kimseye ihtiyaç duymaz. Bunun yerine tüm başarıyı veya erdemi yalnızca benliğe bağlar. Kibrin özü bencillik ve ben merkezciliktir. Kendini beğenmişlik iblisi başkalarına ihtiyaç duyarken gurur tam tersi bir şekilde başkalarını ve bu durumu küçümser. Daha da kötüsü, gururun yalnızca diğer insanları görmezden gelmekten

³⁷⁹ “Praktikos” 33, “De Maligis Cogitationibus”, 8.10,21, “Tractatus ad Eulogium”, 31.34,

³⁸⁰ “Praktikos”, 28.

ziyade nihayetinde Tanrı'yı keşişin hayatındaki tüm iyi şeylerin kaynağı olarak reddetmeye sürükler.³⁸¹

Kibir kişinin sahip olduğu fantezilerden dolayı böbürlenmesidir, kendisini her şeyin merkezinde hissetmesi ve Tanrı'dan yardım almadan her şeyi tek başına yapabileceğine inanmasıdır. Bu durum devam ederse her şeyin yaratıcısı ve devam ettiricisi olan Tanrı'yı inkara en nihayetinde deliliğe kadar götürür. Çünkü artık gururun etkisinde olan keşiş gerçekte temas halinde değildir. Gurur, iblislerin oluşturduğu vizyonlarla ilişkilidir. Böyle bir durumda olan keşiş artık iblislerin oyuncağı haline gelir ve Tanrı ona yardım etmemektedir.³⁸² İblisler öfke ve şehvet kısmından ortaya çıkan irrasyonel düşüncelerle saldırırken kibir; oburluk ve zina gibi düşüncelerin maddi gerçekliğinden tamamen uzaktır. Bunun yerine kibirde iblisler zihinsel faaliyetlerle keşişi ele geçirmeye çalışır.³⁸³

Evagrius *De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus* risalesinde kibri “Tanrı’ya muhalefet”, “şeytani fantezi”, “düşüncesizlik”, “küstahlık” ve “bedenin kibri” olarak nitelendirmiştir. Yaratanını inkar ederek kendini büyük gördüğü için Tanrı’ya muhaliftir.³⁸⁴ Düşüncesizliktir çünkü nasıl ki dağdan kopan kaya hızla düşerse Tanrı’dan uzaklaşan kişi de düşünmeye fırsat bulamadan hızla düşer.³⁸⁵ Küstahlıktır çünkü çamurdan ve çürüyecek bir bedeni olan insan kendini üstün görmektedir. Oysa ki sonuçta toprak ve kül olan doğa bir süre sonra toz haline gelecektir.³⁸⁶

İnsan sadece kendini düşünüp Tanrı’nın ve diğer insanların isteklerini unutarak kibre yönelmiş olur. Bu bağlamda da tanrı egosuna kapılarak kendilerini tanrılaştırırlar.³⁸⁷ Tanrı’nın yardımını, Mesih’in merhametini reddederek Tanrı’dan

³⁸¹ “Skemmata”, 44,49, “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 8.11,8.18.

³⁸² “Praktikos”, 14, “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 8.10.

³⁸³ “De Malignis Cogitationibus”, 18, “De Oratione”, 40.

³⁸⁴ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 8.12.

³⁸⁵ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 8.4.

³⁸⁶ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 8.12.

³⁸⁷ “Praktikos”, 14, “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 8.10, “Tractatus ad Eulogium”, 14.14-15, 31.33-34.

uzaklaşırlar. Böyle bir tutum küfürden başka bir şey değildir. Yani kibir aslında bir nevi putperestliktir ve şirke neden olur.³⁸⁸ Kibir iblisine kapılmış kişi Tanrı tarafından terk edilir ve iblislerin zihinsel ve duygusal dengeyi yok eden kabuslarına maruz kalır.³⁸⁹ İnsanı güzellik, makam ve itibar aramaya yönlendirdiği için kibir kişinin sahip oldukları şeylerle yetinmeyip huzursuz ve mutsuz olmasına neden olur. En nihayetinde istediği saygıyı göremediği için öfke ve üzüntüye yol açar.³⁹⁰

Diğer yedi kötü logismoide gösterildiği gibi, logismoı'yle mücadele için önemli husus, nasıl çalıştıklarını anlamaktır. Gurur, başkalarının, hatta Tanrı'nın yardımını küstahça inkar ederek çalışır. Çözüm ise geçmiş olan günahları düşünmek olacaktır. Bir noktada kibirli kişi günahkar, zayıf, çaresiz ve güçsüz olduğunu hatırlamalıdır. Bunu hatırlamak, bağımsız ve özerk benlik yanılsamasını paramparça ettiği için gururdan kurtulmasını sağlar. Gördüğü her iyiliğin ve gerçekleştirdiği herhangi bir kazancının, Tanrı'nın zarif yardımından ve Mesih'in merhametinden geldiğini hatırlamalıdır. Keşişin kendini beğenmişlik ve gurur tehlikelerinden sığınacağı şey alçakgönüllülüktür (tevazu). Evagrius münzevi hayatı bilhassa büyük tevazu ve nezaket üzerine kurmuştur.³⁹¹ Keşişin asketik coşkudaki ana motive edici faktörü geçmiş günahlarına tövbe ve bundan duyduğu pişmanlıktır. Kibir iblisine yakalanan birinin kurtulması için de tevazuyu benimseyip günahına tövbe etmeyi sürdürmesi lazımdır. Evagrius'a göre kişi tövbe etmiş olsa dahi düşmüş olduğunu unutmamalıdır ama zaten tevazunun bir getirisi olarak günahlar hafızada saklanacak ve böylece kişi kibir duygusundan arınacaktır.³⁹² Dua ibadeti de bu logismoı'ye karşı bir mücadele biçimidir. Ancak kibirden dolayı insan delilik derecesine ulaştığı ve sağlıklı düşünemediği için bu durum saf duaya engeldir. Bu

³⁸⁸ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 8.4, “Tractatus ad Eulogium”, 31.33.

³⁸⁹ “Praktikos”, 14, “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 8.10, “Tractatus ad Eulogium”, 31.34, “De Malignis Cogitationibus”, 21.

³⁹⁰ “Monks/Virgin”, 61, Süleyman Özdeyişler 16:18 “Kibrin ardından yıkım ve düşüş gelmektedir.”

³⁹¹ “Praktikos”, 33, “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 8.12-13, 18-21, 32.

³⁹² “Tractatus ad Eulogium”, 14.

nedenle keşiş gözyaşları ile Tanrı'ya yalvarmalıdır. Gözyaşları Tanrı'nın yardımına olan bağlılığının, kişinin zayıflığının ve günahın farkındalığının bir tezahürüdür.³⁹³

Kibir kişinin kendisini üstün görmesine sebep olur ve acziyetini görmesini engeller. Bunun için en iyi mücadele yolu kişinin zihnini kötü düşünce ve vizyonlardan arındırıp Tanrı'nın üstünlüğünü kabul etmesidir. Kibir kişinin zihin kısmıyla alakalı bir logismo olduğu için kişi sağlıklı bir şekilde düşünebilmek için iktidara oynama hevesini budamalı ve tevazuya sığınıp acizliğini kabul etmelidir. Kibir iblisiyle savaşırken kişi dua etmeli, sağlıklı düşünebilmeli ve günahlarından tövbe etmelidir.

Evagrius bütün günahların kaynağı olarak insanın doğasında bulunan sekiz zaafa dikkat çekmiştir. Sonrakiler bunları sistematik hale getirip yedi ölümcül günah olarak nitelendirmişlerdir. Evagrius için bu günahlar erdem yolsuzluğu ve orijinal tasarımdan bir sapma hareketidir. Kişi manastır hayatında Tanrı'nın emirlerini yerine getirip asketik bir yaşam sürerse eski haline geri dönebilir. Evagrius için manevi yaşam ise ruhu arındırmak ve erdemleri geliştirmek için oluşturulmuş rejimleri ve teknikleri yerine getirmektir. Yani münzevi hayat ruhun tutkulardan tamamen temizlenmesidir.

Bu günahlar diğer günahlarla ilişkilidir. Ve birbirlerinin müsebbibi olabilirler. Birinin varlığı diğerinin zuhur etmesine yol açtığı için yedi ölümcül günah arasında sıkı bir ilişki vardır. Evagrius iblislerin oluşturduğu tüm tehlikelerle birlikte keşişe mücadelesi için güvence sunuyor. Asketik yaşamın ilk aşaması karanlıkta edilen bir kavga gibi görünse de aslında manevi yaşamda ilerledikçe keşişin düşmanların profilini çıkaracağı bir zaman gelecektir. Şeytani saldırılar keşişin dünyevi hayatı boyunca devam edecek olsa da manevi silahı her daim keşişin yanındadır. Evagrius iblislerle mücadelede özellikle dua, gece ibadetleri ve oruç tutmayı tavsiye etmiştir.

İnsanlar, şeytani saldırıların olduğu dünyaya düşmüş varlıklar olarak ruhun en başta olan saf durumunu korumak öncelikli vafizeleridir. Bu durumu koruyabilmek için de asketik yaşam tarzı şarttır. Rabbe karşı sağlıklı bir korku, alçak gönüllülük ve

³⁹³ Sinkewicz, *Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus*, s. 186.

günahlarla mücadele sonucunda eski hal olan apatheia hali korunur. Evagrius *Ad Monachos* 56’da “süt olmadan bir çocuk büyüyemez ve dinginlik olmadan kalp yükselmez” derken sükûnetin oluşmasını teşvik eden bir yaşam tarzının gerekliliğinin altını çizmektedir.

Pontuslu Evagrius’un asketizm anlayışını temsil eden kavramları ve bunları hangi bağlamda ele aldığını eserleri ve kendi düşüncesi ışığında asketik düşüncesi olan logismoi’yle mücadelesini ele aldık. Aşağıda ise logismoi’ye karşı pratik anlamda neler yapılacağını ele alacağız.

3.2. Evagrius’un Asketizm Anlayışı: Pratik Öğretisi

Evagrius’un yazdığı eserler ve hakkında yazılan kaynaklar Evagriusçu asketizmin pratik kısmına dair sessiz kalmaktadır. Her ne kadar durum bu şekilde olsa da yine de pratik kısma dair Evagrius’un deneyimlerini anlatan Palladius’un *Lausiac History* eseri ile Evagrius’un keşişlere tavsiyelerde bulunduğu birkaç risalesi vardır.

Evagrius için asketizmin amacı apatheia’dır. İnsan içine düştüğü bedensel formdan dolayı tutkulara bağımlı hale gelmiştir. İnsan şeytanların zaafları hedef alan, dikkat dağıtan ve günaha sokan saldırıları sonucunda nous halinden uzaklaşmıştır. Tutkusuz olan nous haline dönebilmek için sekiz kötü düşünceye dikkat etmeli, zaaf ve ihtiraslarından uzaklaşmalı ve dünyalığa sırt çevrilmelidir. Bunun yolu da uzlet ve riyazet yaşantısıdır. Düşüş sonrasında Tanrı ile bir olma halinden kopmuş olan insanın eski birleşik haline ulaşabilmesi için Evagrius’un logismoi ile mücadele için oluşturduğu ve deneyimleri sonucunda elde ettiği asketik doktrine uyması gerekmektedir. İnsan bu prensipler doğrultusunda yaşandığında apatheia derecesine yükselir ve kamil (nous) haline geri döner.

Evagrius’a göre insan düşmüş varlık olarak sürgündedir. Bu yüzden onun nihai amacı önceden birlik halinde olduğu Tanrı ile kopardığı bağı yeniden tesis etmektedir. Bu bağlamda Evagrius’un soterioloji (kurtuluş öğretisi) anlayışını tesis etmenin tek yolu asketizmdir. Evagrius inzivaya çekildikten kısa süre sonra on dört yıl devam edecek olan

ankoretik yaşam tarzını seçmiştir. Kötü düşüncelere karşı savaş, iç mücadele ve nefsin mükemmelleştirilmesi gibi uygulamaların bu yaşam tarzı için önemli olduğunu yukarıda söylemiştik. Ancak Evagrius, anketik yaşam için tavsiyelerin yanında kenobitik yaşamı seçenlere de tavsiyelerde bulunmuştur ki tavsiyelerini bu bölümde ele alacağız. Evagrius'un asketizmi için önemli olan manastır hayatındaki kurallardan ziyade asketizm uygulamalarıdır.

Bu başlıkta *Foundations, The Cause for Monastic Observances and How They Compare to Stillnes, The Monks and Virgin, Praktikos* metinlerinden hareketle Evagrius'un asketizm ve manastır hayatına dair öğütlerini dile getireceğiz. Evagrius için manastır hayatının ana hatlarını uzlet hayatı, oruç, mala sahip olmama, el emeği, vicdan azabı, az uyuma ve dua oluşturmaktadır. Biz de bu sırayla Evagrius'un apatheia'ya ulaşması için uygulanması gereken pratikleri ele alacağız.

3.2.1. Uzlet Hayatı

Evagrius için inziva hayatını tercih eden kişinin bütün dünyevi mallardan ve kişilerden uzak kalarak herhangi bir zanaat ve ticarete dahil olmadan yalnızca Mesih'in askeri olması gerekmektedir. Düşünür havarilerin “onu seçen lideri memnun etmek için savaşa giden asker bu dünyanın işlerine karışmaz”³⁹⁴ sözünü şiar edinmiştir. Keşiş özellikle de feragat etmenin kutsallığını kazanmak için dünyevilikten vazgeçtiğinde bu rotayı takip etmelidir. Yeremya'da şöyle geçer: Kendine karı alma, burada oğulların, kızların olmasın.” Bu ülkede doğan oğullarla kızlar ve anne babaları için Rab diyor ki, “Ölümcül hastalıklardan ölecekler.”³⁹⁵ Diğer bir pasajda: “Evli erkekse karısını nasıl hoşnut edeceğini düşünerek dünya işleri için kaygılanır. Böylece ilgisi bölünür. Evli olmayan kadın ya da kız hem bedence hem ruhça kutsal olmak amacıyla Rab'bin işleri için kaygılanır. Evli kadınsa kocasını nasıl hoşnut edeceğini düşünerek dünya işleri için kaygılanır.”³⁹⁶ Peygamber'in 'ölümcül bir hastalıktan ölecekler' ifadesinin, sadece evlilik

³⁹⁴ 2. Timoteos 2:4.

³⁹⁵ Yeremya 16:1-4.

³⁹⁶ 1.Korintliler 7:33,34.

hayatından meydana gelecek oğulları ve kızları değil, aynı zamanda kalpte doğan oğulları ve kızları yani beden düşünce ve arzularını da ifade ettiği açıktır. Tutkularına bağlı olanlar hastalıklı, sağlıksız ve ahlaksız dünyada ölüp göksel ve ebedi yaşama ulaşamayacaklardır. Ancak Rab şöyle diyor: “Kaygısız olmanızı istiyorum. Evli olmayan erkek, Rabbi nasıl hoşnut edeceğini düşünerek Rabbin işleri için kaygılanır.”³⁹⁷ Evlenmemiş olan Rabbin işleri ve onun nasıl memnun edileceği hakkında endişeli olanlar sonsuz yaşamın sürekli taze ve ölümsüz meyvelerini üreteceklerdir.³⁹⁸

Evagrius’a göre keşiş özellikle dünyaya ait tüm kaygıları terk etmelidir. Böylece günlük hayatta oluşacak olan durgunluk halinin güzel ve asillığe yol açacak bir inziva olduğuna vurgu yapar.³⁹⁹ O zaman bu hayat güzel ve uygulamalar da zevkli hale gelecektir. Makamı, itibarı, maddi kaygıları ve tutkuları ardında bırakan kişi durgunluğu düzgün bir şekilde yaşayabilir.

İnzivaya çekilmiş olan kişiler gönüllü sürgünü kabul etmişlerdir. Zira Evagrius’a göre dünyevi işlerde yer alan insanlarla münasebet geliştirmemek gereklidir. Dünyevi insanlar kişiyi sosyal baskılara, boş konuşmalara, maddi arzulara, öfke ve depresyona sürükler. Evagrius’a göre bu durum dünyevi olan ebeveyn ve akrabalarla ilişkilere kadar uzanır. Eğer onlara kendinizi kaptırırsanız onun deyimiyle “her türlü maddi şeye köle olursunuz.”⁴⁰⁰ Kişi uzlete çekildiyse “İsa ardımdan gel dedi. Bırak ölüleri, kendi ölülerini kendileri gömsün”⁴⁰¹ pasajına binaen kendisini sorumluluklardan uzaklaştırmalı ve isteğini yok edecek insanlardan uzak kalıp tek başına yaşamalıdır. Dahası eğer keşişin hücresi kolayca erişilebilir bir yerde ise ve bundan dolayı apatheia halini geliştiremiyorsa hemen oradan kaçmalıdır. Evagrius bu yüzden göçebe halinin yadsınmaması gerektiğini aksine bütün engellerden kurtaracağı ve durgunlaşmayı

³⁹⁷ 1.Korintliler 7:32.

³⁹⁸ “Hypotyposis”, 1, “The Cause for Monastic Observances and How They Compare to Stillness”, 1. Hypotyposis ve The Cause for Monastic Observances and How They Compare to Stillness risaleleri Augustine Casiday, **Evagrius of Ponticus**, eserinden alınmıştır.

³⁹⁹ Matta 11:30.

⁴⁰⁰ “Hypotyposis”, 5, “The Cause for Monastic Observances and How They Compare to Stillness”, 5.

⁴⁰¹ Matta 8:22.

sabitleyeceği için sevilmesi gerektiğinin altını çizer.⁴⁰² Kutsal Kitap'ta geçen “Şehirde kanunsuzluk gördüm. Bu yüzden gözlerden uzak ve dikkat dağıtıcı şeylerin olmadığı yerlere gidin. Orada iblislerin görüntülerini gördüğünüzde korkmayın. Sabır ve tahammül gösterin.”⁴⁰³ pasajını düstur kabul eden Evagrius gönüllü sürgünü içinde bulundukları koşullardan uzaklaştıracağı ve sükûnet haline kavuşturacağı için teşvik etmiştir.

Evagrius münzevinin manastır yaşamında ya yalnız yaşaması gerektiğini ya da maddi meşgalelerle ilgilenmeyen kişilerle yaşamasını öğütler ve günaha teşvik eden arkadaşlara karşı uyarır. Keşişin manastır hayatında karşılaştığı ona zarar verebileceğini düşündüğü arkadaşlarından uzaklaşmasını, kişiye Tanrı'yla ilişkide olan ve ona uyan arkadaşlar yakışacağını belirtir. Bilhassa dikkati dağılmış olan arkadaşlarından uzak durulmasını eğer o kişiden uzaklaşmazsa durgunluk haline de uzaklaşacağını söylüyor. Buna rağmen Evagrius, Tanrı sevgisine doğru yürüyenlerle arkadaşlık etmeye karşı katı tutumunu devam ettirmez “sizi yemeğe davet ederse gidin ancak hücrenize çabuk dönün” diye tembihler.⁴⁰⁴

Evagrius kişinin arzulardan arınmış bir şekilde nous (kamil) haline dönmesini ister. Nihayetinde herkesi gönüllü sürgüne davet ederek çevredeki karmaşıklıktan kurtularak tutkulardan arınıp durgunluk nimetine ulaşmasını ister. Nous haline dönebilmek için bir kasabada veya şehirde kalmak yerine tek başına vahşi doğada sabırla kalınmasını öğütler. İnsanlar arasında kalmak iradenin zayıflamasına, zevk veren alternatif senaryolara ve nihayetinde münzevi yaşamdan vazgeçme için provokasyonlara neden olacaktır. Kişinin yanlış bir yola sapmamak adına aile ve arkadaşlarla görüşmekten kaçınmalarını ve hücrelerde vakit geçirmelerini yineler.

⁴⁰² “The Cause for Monastic Observances and How They Compare to Stillness”, 5.

⁴⁰³ Mezmurlar 55:8-10.

⁴⁰⁴ “Hypotyposis”, 7.

3.2.2. Oruç-Diyet

Evagrius oburluk ve zina başta olmak üzere diğer düşüncelerden kurtulmak için oruç tutma ve hazzlardan uzak durma gerekliliğinde sıklıkla bahseder. Çünkü maddi olandan yoksunluk asketik yaşamın başlangıcıdır.⁴⁰⁵ Bilhassa arzunun getirdiği huzursuzluk sonucu düzgün düşünemeyen insan oruç tutarak zihninin saf kalmasını sağlayabilir. Midesini tıka basa dolduran bir kişiye rehavet çöker ve yapacağı asketik uygulamalardan geri kalır. Bundan dolayı keşiş yediği ve içtiği şeylerde ölçülü olmalıdır. Karın dünyevi şeylerle doldurulursa daha sonrasında buna özlem duymaya başlayacaktır. Bu durum münzeviyi zerafetten mahrum bırakır, düşüncelerini koyulaştırır ve hevesini kaçıır.⁴⁰⁶ Evagrius zihnin bu tarz arzulardan dolayı dağılmamasını ve durgunluğun şeklinin bozulmaması için çaba gösterilmesi gerektiğini söyler.

Evagrius “pahalı yiyecekleri misafirlikte dahi olsanız yemeyin” der. Çünkü bu düşmanın kurduğu bir tuzaktır.⁴⁰⁷ Evagrius’un biyografisini yazan Palladius, Evagrius’un “marul veya herhangi bir yeşillığe ya da meyvelere dokunmadım. Ne de çöle geldiğimden beri banyo yaptım” dediğini kaydeder. Kişisel asketizmi oldukça şiddetli olan Evagrius uzun süre pişmiş yiyecek yemediği için ömrünün son iki yılında sağlığı kötüleşmiştir. Bu yüzden asketizminden taviz vermek zorunda kalmıştır. Ancak sağlığı ne kadar kötüye gitse de iki yıl boyunca ot ve arpa lapası ile beslenmiştir.⁴⁰⁸ Evagrius’un kendi asketizmini değil de ılımlı bir asketizmi önerdiği hususu önemlidir. Ona göre zamansız ve aşırı uygulamalar zararlıdır.⁴⁰⁹ Oburluk iblisi ile mücadelenin oruç tutmak olduğunu söyleyen Evagrius aşırı derecede aç kalma ve katı bir yoksunluk konusunda da uyarmıştır. Çünkü uygulama uygunsuz bir şekilde devam ederse rejimin

⁴⁰⁵ “Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias”, 1.1.

⁴⁰⁶ “Hypotyposis”, 8.

⁴⁰⁷ “De Malignis Cogitationibus”, 35.

⁴⁰⁸ Palladius, **Lausiatic History**, s. 137.

⁴⁰⁹ “Excerpts”, 2, “Praktikos”, 16, 17.

ömrü kısa süreli olur. Oysa kısa ömürlü olan şey daha zararlıdır.⁴¹⁰ Evagrius için ölçülü, verimli ve kalıcı asketizm esastır.

Evagrius akılda olan savaşla savaşıp ya da ekmek ve su ile aşırı bir şekilde doyuma ulaşp öfke, üzüntü gibi düşüncelerle mücadelecı tavrı sergileyerek asketik hayata layık bir manevi savaşçı olunmasına dikkat çekmiştir.⁴¹¹ Evagrius erdemli olmak adına kendinden feragat etmek gerektiğini ancak ruhsal gelişim açısından vücudu tatmin etmenin tehlikeli olduğunu açıklar. Evagrius bu temayı bir dizi yazısında tekrarlar. Bir kişinin irrasyonel kısımdan oluşan şehvetli tutkularından dolayı kendini geri çekmesi, sadaka verip hayır işleri yaparak kendini bedensel hazlardan uzak tutması gerekir. Yani tutkuların üstesinden gelmek yiyecek, zenginlik ve ihtişamın üstesinden gelmeden imkansızdır.⁴¹²

Yemek başlangıçta doğal bedensel bir işlevken oburluk bunun yanlış kullanılmasıdır. Şeytanlar keşişi oruç tutmanın yararsızlığı konusunda ikna etmeye çalışarak aslında nesnelerin ötesinde bir duruma getirip zihnin bulanıklaşmasına sebep olurlar. Dolu mide ile keşiş sağlıklı düşünemez ve yapması gereken oruç, gece ibadeti gibi uygulamaları yapamaz. Evagrius için yiyeceklerin kalitesi ve miktarı doğrudan bir tutku yaratır. Dahası bu tutku alevlenen bir ateş gibidir kişi kendini arzuya teslim ederse bastırmak için hiçbir şey yeterli olmayacaktır. Ancak beden açlık ve gece ibadetleri ile bastırılırsa dizginleri tutan taraf nefis olacaktır.⁴¹³

Evagrius'un asketizminde oruç, asketik pratiğin anahtardır. Bundan dolayı pek çok faydasını ayrıntılı olarak sunar. Öncelikli olarak oruç tamamen kişinin sınırlarını aşmamasını ve günahlardan arındırılmasını sağlar. Böylece ruhu sevindirir ve zihin günahlardan arındığı için kişiyi Tanrı'ya yakın olmaya hazırlar. İkinci olarak günde bir kez yemek yedikten sonra ikinci kez yemek savurganlık belirtisidir ve zihni koyulaştıracağı için yenilmemesi gerektiğini belirtir. Evagrius'a göre bunu yapan kişi

⁴¹⁰ "Praktikos", 15.

⁴¹¹ Brakke, *Antirrhetikos*, 4.

⁴¹² "De Malignis Cogitationibus", 3.

⁴¹³ "Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias", 1.5, 1.27, 1.35.

sadaka yoluyla elindekinin fazlasını verebilir ve vücudun tutkularını öldürebilir. Fakat kardeşlerden biri ziyarete gelirse ve ikinci kez yemek yemek zorunda kalırlarsa mahzun olunması gerektiğini hayatlarını Tanrı'ya adadıkları için şükretmelerinin yerinde olacağından bahseder. İstisnai bir durum olarak hastalığın ikinci kez yemeye sebebiyet verebileceği zamanlar olacaktır (Evagirus'un da son zamanlarında hastalığından dolayı perhizini gevşettiğini biliyoruz). Bundan dolayı kişi üzülmemelidir. Hastalık zamanlarında bedensel münzevi çalışmaların hayat tarzına ayak uydurması zorunlu değildir. Bunun yerine keşişin ilerleyen zamanlarda yaşam tarzındaki münzevi pratikleri uygulayabilmesi için bazı konularda gevşek davranması gerekebilir.⁴¹⁴ Son olarak gıdalardan yoksunlukla alakalı olarak Kutsal Kitap herhangi bir şeyin yenmesini yasaklamamıştır. “Bütün canlılar size yiyecek olacak. Yeşil bitkiler gibi, hepsini size veriyorum. Ayrım yapmadan onlardan yiyeceksiniz.”⁴¹⁵ Bir insanı kirleten şey ağzına giren bir şey değildir. Ağzından çıkan şeydir.⁴¹⁶ Bu pasajlara binaen gıdalardan uzak durmak, kendi özgür seçiminiz ve ruhun münzevi bir emeği olmalıdır.

Sonuçta Evagrius aralıklı ve sıkı bir diyet uygulamıştır. Hazırlanması zor ve abartılı gıdalardan uzak durmuştur. Nefsi kabartan güzel yemekler yeme ve sunma isteği aldatici bir zevktir. Bu tür hazlardan uzak durulmalı ve diyetin sadeliği tercih edilmelidir. Misafir geldiğinde sadece tuz, ekmek ve suyun yeterli olabileceğini bunların kişiye mükafat kazandıracak değerde olduğunu söylemektedir. Diğer yandan birine misafirlğe gidildiğinde hemen hücreye dönülmesini ve orada ikram edilen şeylerden yemesini öğütlemiştir. Evagrius'un teşvik ettiği bu asketik uygulama fedakarlık üzerine kuruludur. Vücudun doğal olarak arzuladığı şeylere aykırı olarak münzevi bedenini kontrol edebilir ve nefsinin ustalaştırır. Böylece de manevi duyularını keskinleştirir ve apetheia haline yükselebilir.

⁴¹⁴ “Hypotyposis”, 10, “Praktikos”, 91, “Parainesis Pros Monachos”, 1.

⁴¹⁵ Yaratılış 9:3

⁴¹⁶ 1.Korintliler 10:25.

3.2.3. Dünya Malı

Evagrius özellikle para hırsı iblisine karşı dikkatli olunması gerektiğini çünkü asketik uygulamaların temel taşlarından birinin dünyevi şeylerden vazgeçme olduğunu söyler. Para hırsı doyumsuz bir ahlaksızlıktır. Kişinin ihtiyaçları dışında sürekli daha fazla şeye ihtiyaç duymasıdır. Bu doyumsuzluk sonucunda zenginlik imgesi zihnin önünü keserek dua ve tefekkürü engeller. Çünkü akılda tutulan herhangi bir imge kişinin dua ettiği sırada zihninde olacaktır ve aslında kişi bir put için dua edecektir. Para hırsının en doğrudan çözümü ihtiyacından fazlasını vermek ve mala sahip olmaktan kurtulmaktır.

Evagrius, “yiyecek ve kıyafete ihtiyacınız varsa size sunulani kabul edin çünkü kabul etmemek bir gururdur” der. Ama eğer ihtiyaçtan fazlası varsa onların verilmesi gerektiğini bu nedenle şu an için ihtiyaç olan her şey mevcutsa gelecek hakkında endişe duyulmamasını söyler. Zira Evagrius “Tanrı’nın egemenliği ve doğruluğu ardından gidilirse o zaman bütün bunların hepsine zaten sahip olacaksınız”⁴¹⁷ pasajını temel almaktadır. Evagrius’a göre Tanrı insanların mülklerini kendi aralarında yönetmesini ister. Bu düşüncesine bianaen muhtaçlara ilişkin eşitlik olsun diye elinizdeki fazlalıkları başkasının eksiği için verin başka zaman onların elindeki fazlalık sizin eksiğinizi tamamlasın ⁴¹⁸ pasajını emsal gösterir. Bu nedenle şu anda elinizde olanı verin ve gelecek için kaygılanmayın diye öğütler.

Evagrius, keşişin aşırılıktan kaçınmasını konusunda tavsiyelerde bulunur. Asketikler dünyevi serveti sadece hayırseverlik amacıyla kullanmak dahi isteseler bu şeytanın dünyevi işlere yönlendirerek onlara kurduğu bir tuzak olduğundan bahseder. Bu nedenle münzevi fazla bir şeyi asla muhafaza etmemelidir. Para ve mülk, insanları karmaşık iş meselelerine dahil ederek durgunluk ödülünden uzaklaştıran bir hiledir. Evagrius daha da ileri giderek maddi ve bedensel olarak yük olabilecek insanlardan

⁴¹⁷ Matta 6.33.

⁴¹⁸ “Hypotyposis”, 4, 5, 2. Korintliler 8:14-15.

kaçınılmasını tavsiye eder.⁴¹⁹ Bunu söylemesinin sebebi kişiyi manastır durgunluğuna aykırı işlere sokabileceği ve nihayetinde keşişin konsantrasyonunun dağılarak karmaşık bir hayata sürükleneceği içindir.

3.2.4. El Emeği

Evagrius akedia iblisinin özel bir yerinin olduğunu ve bunun için de keşişin tembelliği üzerinden atarak elini oyalayacak ve geçimini sağlayacak bir iş edinmesi gerekliliğinden bahseder. Böylece keşiş kimseye muhtaç olmaz ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilir. Özellikle keşişin kendi yiyeceği şeyleri ekmesini ve toplamasını söylemiştir. Çünkü ne kadar adil bir şekilde yapılmış da olsa alış veya satışta günden kaçılmaz. Bu durum da ruha zarar verir ve keşişin onurlu amacına leke sürülür.

Keşişler hücrelerinde otururlarken akedia iblisi gelerek onları hareketsiz bırakır. Bu durumda saatleri kovalayan keşiş bir türlü zamanını geçiremez bu durumdan dolayı bezginlik ve melankoli bataklığına düşer. Üzüntü halinde olan keşiş asketik uygulamalarını yapamaz. Bu durum bir döngü şeklinde devam eder. Ancak Evagrius asketik umursamazlık ve tembellik halinden kurtularak azimle mücadelesine devam etmesi gerektiğini söyler.⁴²⁰ Keşişler emek ve uğraşlarla dikkatlerini dağıtan olaylardan uzaklaşarak şükür ile meditasyonuna devam etmelidir.

El emeği manastır hayatında önemli bir uygulamadır. Bunu yapan keşiş hem hayatını idame ettirecek hem de uyuşukluk ve tembellikten kaçınarak pratik uygulamalarına devam edecektir. Ayrıca aşırı asketizmi bezginlik ile savaşmanın bir yolu olarak kabul edilebilir. Sürekli bir işle meşgul olarak kendisini unutan keşişin bu şekilde tembellik, umursamazlık ve uyuşukluk halinden kurtulabilir.

3.2.6. Uyku

Evagrius asketik uygulamalarda şeytanların fiziksel olarak uyku hali, aşırı esneme, omuzlarda uyuşukluk ve rehavete sebep olduğunu söyler. Fiziksel olarak

⁴¹⁹ “The Cause for Monastic Observances and How They Compare to Stillness”, 3, 5.

⁴²⁰ “De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus”, 6.

dağılan keşiş zihinsel imgelerle de rahatsız edildiği zaman endişeler ve kaygılar beraberinde gelecektir. Evagrius rüyaların düşüncelerin bir göstergesi olduğundan bahseder. Eğer keşiş düşüncelerinde hazları ve temsilleri atamazsa rüyasında gördükleri de bunlar olacaktır. Zaten uyku durumunda iktidar yetisi inaktif hale geldiği için de iblislerin düşüncelerle oynaması daha kolay hale gelmektedir.⁴²¹ Bu yüzden Evagrius asketikleri mücadeleleri teşvik etmek ve rehavet ve aşırı uykudan kaçınmalarının bunun sonucunda saflığın ve arınmışlığın geleceğini söylemiştir. Mücadeleler sonucunda ise Rab ile bir olma durumunun kaçınılmaz olduğundan bahseder.⁴²²

Evagrius üç tür düşünce olduğu gibi üç tür rüyanın olduğunu da söyler. Bunlar insani, meleki ve şeytani rüyalar. İnsani olanlar günlük hayattaki olaylarla ilgilidir ve kişiyi iyi kötü olmaya sevk etmez. Meleki rüyalar bizi iyiliğe çeken bir içeriğe sahip olan rüyalar. Şeytani rüyalar ise tutkular sayesinde şeytanların bedenden aldıkları duyuları doğrudan veya dolaylı olarak manipüle etmesi sonucu oluşur. Hatta şeytanlar bazen dış duyumlar ile bile rüyaları provoke edebilir ve kişinin zihnine fantezileri iletebilir.⁴²³

Münzeviler özellikle gündüzleri dikkat dağıtıcı pek çok şeyle karşılaşır gece de bu durum devam eder. Şeytanlar öfkeli ve şehvetli kısımları kullanarak rahatsız ederler. Özellikle de şeytanlar şehvet dolu kısımla uyku sırasında fantezileri ve zina düşüncesini ortaya çıkarır. Aslında bu rüyalar şeytanların uydurdukları rüyalar ve bu sayede kişiyi zihnin düşünce çukuruna çekerler.⁴²⁴ Hatta Evagrius sadece düşünce boyutunda değil fiziksel olarak da müdahalede bulunduklarını söyler. Şeytanlar soğuk gövdeleri ile göz kapaklarına ve başa dokunurlar. Bunun sonucu keşiş çukura çekiliyormuş gibi hisseder. Ayrıca Evagrius İskenderiyeli Makarios'un ağzın içine

⁴²¹ Sinkewicz, *Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus*, s. 155.

⁴²² “Praktikos”, 87, *Ad Monachos*, 97.

⁴²³ Sinkewicz, *Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus*, s. 144.

⁴²⁴ Sinkewicz, *Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus*, ss.172-173.

girebilecek kadar küçük hale gelerek esnemeye sebep olabilecek şeytanlardan bahsettiğini söylemiştir.⁴²⁵

Asketikler yukarıda sayılan sebeplerden dolayı gece ibadeti ile korunmalı ve günaha girmemek için dua etmelidir.⁴²⁶ Öfke dolu olan kısmını dizginlemek için kalplerini ihtiyatla korumalıdır.⁴²⁷ Şehvetli kısmı durdurmak için de açlık ve susuzluk ile kendilerini terbiye etmelidirler. Evagrius bu mücadeleler sonucunda apatheiaya ulaşıldığının ruhun kendi ışığını görmeye başladığı zaman, uyku sırasında sahip olduğu görüntülerin varlığında huzur içinde kaldığını ve sakinliğini koruduğunu söyler.⁴²⁸ Ruhun bu sakinliği ve ruhtaki ışığın vizyonu gelişmiş bir ruhsal olgunluğun kesin bir işareti ve kişinin durgunluğa ulaştığını gösterir.

Zamanının ve mekanının diğer keşişleri gibi, Evagrius, her gecenin ikinci kısmında ve yine akşam saatlerinde on iki mezmurdan oluşan bir ayinle dua ederdi.⁴²⁹ Gününün birkaç saatini uykuya ayırırdı (gecenin üçte biri—takriben dört saat uyku) geri kalan zamanda ise manevi rehberlik için gelenleri kabul eder ve kendi yazılarını çoğaltırdı. Kopyalarken yazdığı metin üzerinde tefekkür ederdi. Çoğaltma işine ek olarak Kitab-ı Mukaddes metinlerini de okurdu. Böylece başka türden el işçiliği yaparken hafızasından alıntı yapabilirdi. Evagrius'un yaşam kayıtlarının Kıpti versiyonunda gecenin çoğunu avlusunda yürüyerek geçirdiği yazar. Bu yürüme sırasında meditasyon yapar, dua eder ve Kutsal yazıları anlamaya çalışıp uykuyu def ederek geçirdiği belirtilir.

⁴²⁵ Sinkewicz, **Evagrius of Ponticus The Greek Ascetic Corpus**, s. 155, “De Oratione”, 63. Ayrıca bkz. 67. dipnot.

⁴²⁶ Matta 26:41 “Uyanık durup dua edin ki ayartılmayasınız. Ruh isteklidir ama beden güçsüzdür.”

⁴²⁷ Özdeyişler 4:23 “Her şeyden önce de yüreğini koru. Çünkü yaşam ondan kaynaklanır.”

⁴²⁸ “Praktikos”, 67.

⁴²⁹ “De Oratione”, 83.

3.2.7. Dua

Evagrius “Eğer bir teologsanız samimiyetle dua ederseniz ve samimiyetle dua ederseniz bir teolog olursunuz”⁴³⁰ sözüyle dua etmeyi teolog olmanın gereği saymıştır. Evagrius için münzevi uygulamaların amacı Tanrı’ya yaklaşarak bozulmamış (saf-pure) bir dua ile bütün somut yaratımlardan, görüntülerden ve düşüncelerden kurtulmaktır.⁴³¹ Dua, kutsal üçlemenin ışığından gelen saf aklın halidir.⁴³² Gabriel Bunge’nın da belirttiği gibi insan sadece duada tamamen kendisidir. Çünkü Tanrı ile olan kişisel ve dolaysız ilişkisinde nihai amacı olan işlenmemiş olan arketipe dönüş yolunu bulmak içindir.⁴³³ Dua, insanın tinsel varlığına vakıf olabilmesi için inancı ekseninde hayatını yönlendirme, düzenini sağlama adına üstün olan varlığa duyulan tazim, şükran, bağlılık ve samimiyet ifadesi olarak vücut bulan bir asketik uygulamadır. Dua, Tanrı ile insan arasındaki irtibatın bütün formlarını kuşatan ve Tanrı’yı özne kabul eden her anlamın odağını oluşturan bir kavramdır. Anlaşılan ilk anlamlarıyla “istemek, yakarmak, çağırmak, davet etmek” gibi kavramları ihtiva etse de Evagrius’a göre ilk olarak Mutlak Gerçek’e muhatap olmanın ve ona katılmanın bir aracı olarak temayüz eder. Evagrius’a göre insan önceden birleşik olduğu Transandantal varlık ile yaklaşma ve iletişime geçme istediği içerisindedir. Bu yaklaşmayı da ancak asketik yaklaşımlarla dua, ibadet ve oruçla gerçekleştirebilir. Evagrius için dua, her daim varlığını sabit kılma ve daha mükemmel varoluşa olan iştah, insan fillerinin altında yatan en temel saik olarak düşünülebilir.

Evagrius için münzevi uygulamaların temelinde olan dua ilk olarak Mutlak Gerçek ile bir olma arzusu olan insanın varlığa tutunmasının yegane aracıdır. İkinci olarak da münzeviler şeytanların saldırısı ve tutkularıyla başa çıkmak için duayı metot olarak kullanmışlardır.⁴³⁴ Bu metot içerisinde bireyin kullandığı argümanlar genellikle

⁴³⁰ “De Oratione”, 60.

⁴³¹ Casiday, **Evagrius of Ponticus**, s. 90.

⁴³² Ramelli, **Kephalaia Gnostika**, 29.

⁴³³ Bunge, **Dragon’s Wine and Angel’s Bread**, s. 64.

⁴³⁴ “De Oratione”, 71.

savunma mekanizması ve anksiyete zamanlarında psiko-dinamik açıdan çözüm arayışıdır. Keşif ne zaman kendini tehlikede hissederse veya bunalımlı zamanlar geçirirse o zaman dua etmeye koyulur. Ancak Evagrius'a göre bu dua Tanrı'nın gazabını getirir ve makbul değildir. Çünkü o sıra zihinde dua sırasında düşünülmemesi gereken imgeler vardır ve imgeler zihni esir alıp duayı faydasız bir hale getirebilir.⁴³⁵ Tutkulara maruz kalırken dua etmenin faydası olmadığını ve gerçek dua edebilmek için saf bir ruhun olması gerektiğinin altını çizmektedir.⁴³⁶ Bu nedenle keşifler, başlangıçta yaratılan duruma geri dönmek ve saf dua aracılığıyla Tanrıyla birleşmek için ruhlarının her bir bölümünde erdemleri geliştirip tutkuları yok etmelidirler.

Evagrius duanın tam anlamıyla saf şekilde olması için *De Oratione* islesinde dört esas sıralamıştır. İlki kişinin gerçek anlamda dua edebilmesi için tutkulardan arınıp erdemleri kazanması ön koşuldur.⁴³⁷ İkinci olarak pişmanlığın bir göstergesi olan gözyaşları ile dua edilmesini önerir.⁴³⁸ Çünkü gözyaşları kişinin zayıflığını ve günahkarlığının derin bir farkındalığıdır. Üçüncü olarak kişi dikkat dağıtan her türlü dünyevi şeyden zihnini arındırmalıdır.⁴³⁹ Evagrius'un sözleriyle kişi sağır ve dilsiz olmalıdır. Son olarak da hakiki bir duanın yapılabilmesi için kişi ani öfkeden kendini kurtarabilmelidir. Evagrius kişinin öfke dolu olan (thymos) kısmını kontrol etmesi gerektiğini yineler. Zira kızgınlığın zihni koyulaştırdığını ve duaya engel olduğu için öfkeye karşı tedbirli olunması gerektiğini vurgulamıştı. Evagrius bu esaslara dikkat etmeye ek olarak şeytanların tutkuları canlandırarak hafızadaki zihinsel temsilleri aktive

⁴³⁵ Evagrius şeytanların gece vakti fiziki olarak saldırıda bulunduklarını ve bunu bizzat tecrübe ettiğini söyler. Gece vakti, iblisler rüya fantezileri ile ruhu rahatsız etmeye çalıştıklarında, kanatlı yılanların, vahşi hayvanların, hatta hücrenin kendisinin korkunç vizyonlarıyla ruhun öfke dolu (irascible) kısmına saldırırlar. Bu saldırılar fiziki olarak hortlak şeklinde canavarların görülmesi ve çığlık sesi şeklinde keşifleri etkilemek tarzındadır. Bkz. Robert Sinkewicz, **Evagrius of Pontus The Greek Ascetic Corpus**, s. 148, "De Oratione" 89-105, Ayrıca bkz. dipnot 67.

⁴³⁶ "De Oratione", 146.

⁴³⁷ "De Oratione", 1, 4.

⁴³⁸ "De Oratione", 3, 8.

⁴³⁹ "De Oratione", 9, 11.

edeceğini böylece de mantıksız zevklerle zihnin koyulaşıp duayı saf şekilde edilmesine engel teşkil edeceğini söyler. Bu nedenle keşiş uyanıklık ve ihtiyat ile dua etmelidir.⁴⁴⁰

Dua, ibadet fenomenin içine giren mahiyeti itibariyle de oldukça geniş bir kavramdır. Bu nedenle meditasyon, tefekkür ve mülahaza da duanın içine girer. Dua, dinlere ve dinlerin oluşumunda rol alan tarihsel, sosyal sürece göre farklılık arz eder. Evagrius da döneminin teolojik ve siyasi tartışmalarından etkilenerek duayı çeşitlere ayırmıştır. Bahsettiği dua çeşitlerinin her birinin asketik uygulamalar için önemli olduğunu söylemiştir.

Evagrius dua anlayışında Origen tarafından çizilmiş çizgileri takip etmiştir. Ancak yine de Evagrius'un tanımı ile Origeninki uyuşmamaktadır.⁴⁴¹ Origen'e göre dua sadece asketik uygulamada yaptığımız kişisel ibadetin bir parçası değildir. Dua bir Hristiyanın tüm hayatı ve yaptığı davranışları dua olarak tanımlar.⁴⁴² Evagrius için ise dua asketik uygulamaların en önemlisidir. Evagrius belirli durumlarda da çeşitli dua türlerinin yararlı olduğunu düşünüyordu. Evagrius'un bahsettiği dua özellikle "maneviydi", ve dikkat dağıtıcı şeylerden saflaştırılmış duaydı. Zira Evagrius'a göre Tanrı maddi olan her şeyden beridir ve şekil, renk veya zamanın ötesindedir. Herhangi bir görüntüden önce dua etmek zihinsel bir görüntü dahi putperestlik türündedir. Bu nedenle bir dua tam aşkınlık aramak zorundadır.⁴⁴³

Evagrius'a göre, "dua" kelimesini dar bir anlam olarak manastır hayatının amacı olan en saf, manevi ve yoğun uygulama olarak "gerçek" dua anlamında kullanmasının yanı sıra duanın her türünü ve niteliğini de kapsayan genel anlamda kullanır. Evagrius'un *Antirrhetikos* risalesinde Kutsal Kitap pasajları duanın gövdesini

⁴⁴⁰ "De Oratione", 12, 27.

⁴⁴¹ Origen duayı bir insanın sahip olmayacağı bir şeyi elde etmek amacıyla sunulan bir yalvarış olarak tanımlarken Origen'in duanın kök anlamı olan yemin ile eşanlamlı olarak kullandığı bilinmektedir. Evagrius ise bu iki terimi birbirinden ayırır. Çünkü Tanrı'ya sözsüz ve imgesiz bir biçimde edilen dua kelimesini ayrı tutmak ister.

⁴⁴² Origen, "On Prayer", **Origen An Exhortation to Martyrdom, Prayer and Selected Works**, Çev. Roman A. Greer, Ed. Richard J. Payne, Paulist Press, New Jersey, 1979, ss. 82-84

⁴⁴³ Harmless, **Desert Christians**, s. 351.

oluşturmuştur. Kutsal Kitap'tan referansla edilen dua teolojisinin ve pratiğinin temelde kendi kendini açıkladığını düşündüğü için de bu tarz dua hakkında çok az yorum yapmıştır. Ancak en üstün dua çeşidi olan tutkulardan arınmış olarak edilen imgesiz (*imageless prayer*), aralıksız (*uncesaing prayer*) ve sözsüz duayı (*wordless prayer*) *De Oratione* ve *Skemmata* risalelerinde tanımlamıştır. Biz de bu dua çeşitlerini Evagrius'un eserlerinden hareketle açıklamaya çalışacağız.

3.2.7.1. İmgesiz Dua

Evagrius'un döneminde Antropomorfist tartışmalar mevcuttu. İçinde bulunduğu bu ikonoklazm tartışmalarının etkisiyle Evagrius'un dua öğretisi şekillenmiştir. Öncelikli olarak tartışma İskenderiye patriği Theophilus'un antropomorfizmin bir nevi puta tapıcılık olduğunu söyledikten sonra Mısır'da Tanrı'nın bir bedeni olduğuna inanan münzevilerin ayaklanmasıyla başlamıştır. Daha sonra Theophilus ile görüşmeye giden hiddetli birkaç münzeviyle konuşan Theophilus konuşma esnasında “Sizde Tanrı'nın yüzünü gördüm” diyerek anti antropomorfist tavrının karşıtı bir tavır takınmıştır. Theophilus bu tavrından dolayı Tanrı'nın cisimsiz olduğunu savunan Origenci grubu da karşısına almıştır. Hatta antropomorfizmi savunan grup Theophilus'tan Origen'in aforoz edilip eserlerinin yok edilmesini istemişlerdir. Görüldüğü üzere Theophilus'un ikircikli tutumu ortadadır ve savunduğu davayı samimi bir şekilde devam ettirmediği açıktır. Erken dönem kilise tarihçileri Theophilus'un teolojik olarak istikrarlı olmadığını söyleyerek ondaki yetersizliği belirtmekte haklıydılar. Bu kilise tarihçileri yapılan tartışmada İskenderiyeli Theophilus'un davranışını şüpheli bularak onu suçlamışlardır. Theophilus'un ilgili teolojik konuları küçümsemesine rağmen aslında bu konunun derin teolojik bir mesele olduğu aşıkardır. Görüldüğü gibi bu hikaye keşişliğin erken tarihini araştıran akademisyenler için birkaç unutulmaz karakter ve bölüm içermektedir. Elizabeth Clark, yapılan tartışmalara Evagrius'un fiili olarak katılmadığını kilise

tarihçileri tarafından yapılan anlatılarda da Evagrius'un isminin geçmediğini ancak onun teolojisinin tartışmanın merkezinde olduğunu iddia eder.⁴⁴⁴

Origenciler için, somutlaşan bir Tanrı anlayışı, Hristiyanlık öncesi putperestlik, ilahi olanın maddiliği ve çokluğu ile yakından ilişkilidir. Clark, Evagrius'un eserlerinde temsil edilen manevi yaşamın, zihni rahatsız eden “düşünceleri” ve keşişin dua ederken “imgeleri” reddetmek suretiyle “maddi olmayan şeylere”⁴⁴⁵ ulaşmak için yaşadığımız “ikinci yaratılışın” çokluğundan uzaklaşmaya yönelik bir girişim olarak anlıyor.⁴⁴⁶ Yukarıda bahsettiğimiz düşünceler imgelerle keşişi saptırmaya çalışır. Evagrius'un eserlerinde ısrarla bahsettiği şeytanlar tarafından oluşturulan imgelerden arınma ve bu sayede keşişin saf bir şekilde dua edebilmesi savı, kişinin zihninde olayları somutlaştırmaktan kaçınması gerektiğini anlatmaktadır. Evagrius'un dua ve tefekkür öğretisinde açıklığa kavuşturmaya çalıştığımız şey aslında bu teorilerin arka planıdır. Kısacası Evagrius'un imgesiz dua (imageless prayer) öğretisi ikonoklastik eğilimlerden izole edilemez.

Bana düşüncelerini söyle sana nasıl dua ettiğini söyleyeyim cümlesi Evagrius'un dua konusundaki mantığını yansıtır. Evagrius dua için öncelikli olarak aklın nasıl çalıştığını göz önünde bulundurur. Dua edildiğinde ilahi imgeleri dahi düşünmemek gerektiğini ancak bu şekilde Tanrı'ya yaklaşmanın mümkün olduğunu söyler.⁴⁴⁷ Yani kişi zihnindeki imgelerden kurtularak dua ederse Tanrı'nın vereceği bilgiyi almaya açık hale gelir ve saf dua edebilir. Bu tür bir dua da Evagrius'un asketizm anlayışındaki duanın odak noktasıdır.⁴⁴⁸

Evagrius esasen zihinsel imge ve temalardan kurtulmak için uğraş veren biridir. Onun için gerçek dua imgesiz duadır yani dua ettiğinizde ilahi olanı betimlemeye

⁴⁴⁴ Clark, **Origenist Controversy**, ss. 43-44.

⁴⁴⁵ “De Oratione”, 67.

⁴⁴⁶ Clark, **Origenist Controversy**, ss. 43-50.

⁴⁴⁷ “De Oratione”, 66.

⁴⁴⁸ Columba Stewart, “Imageless Prayer Theological Vision of Evagrius”, **Journal of Early Christian Studies**, 9:2, ss. 173-204, 2011, s. 186.

çalışmamak, akla herhangi bir özel formun nakşedilmesine izin vermemek gerekir.⁴⁴⁹ Evagrius zihinlerimizin hareketsiz bir görüntüyü hayali senaryolara dönüştürebildiğini söylüyor. Bahsettiği bu durum kişinin iç filmini izlemek gibidir.⁴⁵⁰ Zihin nesnelerin tüm temsillerinden uzaklaşmadıkça kendi içinde Tanrı'nın yerini göremez. Temsiller yoluyla günaha davet eden tüm tutkuları ortadan kaldırmadıkça da yükselemeyecektir.⁴⁵¹ Tutkulardan arındıktan sonra ise Evagrius'a göre saf duanın en yüksek deneyimi olan formsuz dua oluşacaktır.

Evagrius Tanrı'yı imgesiz ve metin temelli olarak radikal bir şekilde açıklamıştır. Tanrı anlayışına binaen dua ve ibadetlerde görseller ve imgelerle savaşımıştır. Nesnelerle ilişkili tüm zihinsel temsilleri aşamadığı sürece zihin Tanrı'nın yerini içinde bulamaz. Nesnelere olan bağlılıktan dolayı oluşan tutkuları ortadan kaldırmazsa zihinsel temsillerden de kurtulamaz. Kişi bütün tutku ve temsillerden arındığında saf haline döndüğünde Tanrı ile bir olup Tanrı'yı görecektir. Lakin ilerleme süreci devam ettiği ve temsillerden tam manasıyla kurtulamadığı için Tanrı'nın yerine ışık görmekle yetinecektir.⁴⁵² Bu ışığı *sapphire light of the mind* olarak adlandırmıştır.⁴⁵³ Bu terimi Kutsal Kitap'tan ödünç almıştır.⁴⁵⁴ Tezimizle alakalı olmadığı için bu konuya sadece değinmekle yetineceğiz. Yalnız özellikle Columba Stewart'un belirttiği gibi Evagrius'un dua deneyimlerini açıklamak için Kitab-ı Mukaddesteki imgeler ve terimleri yoğun bir şekilde kullandığı bilinmektedir. Bu motiflerden en önemlisi de imgesiz duanın açıklandığı Musa'nın Sina dağındaki Tanrı ile karşılaştığı andır. Musa burada Tanrı ile

⁴⁴⁹ “De Oratione”, 57.

⁴⁵⁰ “Skemmata”, 13.

⁴⁵¹ “Skemmata”, 23.

⁴⁵² “De Malignis Cogitationibus”, 40, s. 180. Ayrıca bkz. “De Oratione”, 113. Gerçek dua sonucunda keşişi cennetteki babanın yüzünü görmekte meleklerle eşit olurlar.

⁴⁵³ Konuyla alakalı William Harmless, “The Sapphire Light of The Mind The Skemmata of Evagrius Ponticus” **Theological Studies**, C. 62, No. 3, 2001, ss. 498-529. Makalesi ile Columba Stewart'un “Imageless prayer and the Theological Vision of Evagrius Ponticus” Columba Stewart, “Imageless Prayer Theological Vision of Evagrius, **Journal of Early Christian Studies**, C. 9, No. 2, The Johns Hopkins Universty Press, 2011, ss. 173-204 makalelerine bakılabilir. Ayrıca imageless prayer ile ilgili bkz. Benjamin Ekman, “On the Texture of an Invisible God: Biblical Exegesis and Imageless Prayer in Evagrius Ponticus”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Wales, Ekim 2010.

⁴⁵⁴ Çıkış kitabında ve Hezekiel'in peygamberliği konusunda geçen bu terim için bkz. Hezekiel 1:26 ve 10:1, Mısır'dan Çıkış 24:10-11.

karşılaştığında dünyevi olan her şeyi zihninden çıkarmıştır.⁴⁵⁵ Algımızın ötesinde olanı görmek ve onunla iletişime geçmek için tutku, temsil ve duygulardan özgürleşmek gerekir. İşte tam bu durumda kişi saf bir şekilde Tanrı ile bir olup imgesiz olan duasını gerçekleştirebilecektir.

Evagrius asketizm anlayışının başından itibaren saf dua uygulamasına dikkat çekmektedir. Zira saf dua olmaksızın dua etmek mümkün değildir. Apatheia haline ulaşabilmek için yalnızca erdemleri elde etmek değil tutkuların zihinsel temsillerinden dahi arınma konusunda ısrar eder. Bundan dolayı dua aklı saf haline dönüşe hazırlar. Dua aklın en yüksek etkinliğidir.

3.2.7.2. Aralıksız Dua

Evagrius “sürekli dua edin”⁴⁵⁶ pasajına binaen durmadan dua etme yükümlülüğü olduğunu söylemiştir. Aralıksız dua etmek gerektiğini söylemiş ama nasıl dua edileceğini belirtmemiştir. Ancak Evagrius’un yaşadığı dönemlerde teologlar İsa’ya olan adanmışlığı anlatmak için edilen bir duanın hücre duvarında yazılı olduğunu buldular.⁴⁵⁷

Kesintisiz dua (unceasing prayer) Tanrı’ya doğru yükselişte en önemli eylemdir.⁴⁵⁸ Kişi özü olan nous haline dönmek istediği için aralıksız bir şekilde dua etmelidir. Dua etmek için de tüm nefsi hazzardan vazgeçilmeli ve tutkulardan arınmak gereklidir.

3.2.7.3. Sözsüz Dua

Evagrius duadan “zihnin Tanrı ile konuşması” olarak bahseder.⁴⁵⁹ Konuşma terimi duayı kelimeler olarak düşündüğünü gösteriyor. Özellikle de şeytani saldırılara

⁴⁵⁵ “De Oratione”, 4, Tanrı “fazla yaklaşma” dedi “çarıklarını çıkar.” Çünkü bastığın yer kutsal topraktır. Çıkış 3:5. Evagrius burada dünyevi şeylerden arınmak derken çarıkları kastetmektedir. Ayrıca bkz. Stewart, “Imageless Prayer Theological Vision of Evagrius”, s. 179.

⁴⁵⁶ Selanikliler 5:17.

⁴⁵⁷ Harmless, **Desert Christians**, s. 351.

⁴⁵⁸ “De Oratione”, 35.

⁴⁵⁹ “De Oratione”, 3. Zihin derken nous terimini kullanır. Bu ifade günümüzde mantık ve rasyonel yetiyi ifade ederken Yunan geleneğinde sezgisel tarafı ifade eder. Yani Evagrius’a göre Tanrı’yı tanıma düşünce meselesi değil sezgi meselesidir. Ayrıca bkz. Harmless, **Desert Christians**, s. 352.

karşı yardım için bu kelimelerin kullanılması gerektiğini söylüyor. Ama Evagrius için bu konuşma ilerleyen safhalarda kelimelerin ötesine kelimesiz bir tefekküre geçmektir. Daha ulvi bir dua için ise sadece kelimelerin ötesine geçmek değil düşüncelerden sıyrılmak gerektiğini vurgulamaktadır.⁴⁶⁰

Evagrius sözsüz duayı (wordless prayer) ve imgesiz tefekkürü saf dua (bazen gerçek dua ve manevi dua olarak ifade eder) olarak kabul etmiştir. Saf duayı edebilmeyi bir yolculuk olarak kabul etti. Bu yolculukta ilerleme kaydeden zihnin sonunda Tanrı ile bir olacağını ve saf duaya ulaşacağını söyledi. Kişi saf duaya ulaştığı zaman ise tıpkı uykuda olduğumuzu bilmediğimiz gibi nasıl tefekkür ettiğimizi de bilemeyiz. Evagrius bu durumdan bir vecd hali şeklinde bahsetmese de kişinin artık nous haline döndüğünü söyler.

Yukarıda sırladığımız bütün asketik uygulamalar Evagrius'un sekiz logismoi için mücadelede kullandığı uygulamalardır. Bunlar uygulandığı zaman keşişin zihni berraklaşır ve apatheia derecesine ulaşabilir. Evagrius bu uygulamaları logismoi'den kurtulmak için yapmasının yanı sıra dua ve tefekkür anında huzurlu, dingin ve sakinlik gerektiği için de yapılmasını öğütlemiştir. Evagrius için dua ve tefekkür asketizmin aracıdır ve bu araçla asketizmin amacı olan apatheia haline ulaşılır. İnsan dua ederek sakin, yalnız ve tutkusuz bir hayat tarzına sahip olabilir. Evagrius'a göre iyi bir teolog düzgün dua edebilen kimsedir. Dua edebilmesi için de ilk başta düşüncelerini dikkat dağıtıcı olaylardan arındırmalıdır. Bunun sonucunda edilecek dua gerçek dua olur. Gerçek dua edebilen kişi de tutkularından arınmış apatheia seviyesine yükselmiş kişidir.

⁴⁶⁰ “De Oratione”, 70.

SONUÇ

Pontuslu Evagrius bir teorisyen ve münzevi olarak Hıristiyan asketizminin önemli isimlerindendir. O emek verdiği Hıristiyan asketizmini şekillendirme sürecinde yalnız değildir. Melania ve Rufinus'un yanında Uzun kardeşler da bu süreçteki yol arkadaşlarıdır. Dolayısıyla aslında Evagrius'un bu konudaki başarısında ekip göz ardı edilemez bir gerçektir.

Bu konuda en büyük destekçisi Gregory'dir. Gregory onu hem yönlendirmiş hem de kariyerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Evagrius'un asketizm öğretisindeki fikirlerinin şekillenmesinde Origen'in etkisinin olduğu aşıkardır. Evagrius'un bulunduğu dönemde cesur ve önemli bir retorikçi olduğu bilinmektedir. Gittiği yerlerde de Origen ve kendi görüşleri etrafında insanları kenetlemeyi başarmıştır.

Evagrius'un Origen'in teorisi ve pratiğini temel aldığı asketizm anlayışını oluşturma çabası bu çağdan bakıldığında oldukça zor gözükmemektedir. Ancak o zamanın şartlarında ve Evagrius'un bulunduğu çevre etkeniyle bu durumun olması doğaldır. Evagrius çeşitli Hıristiyanlık yorumlarının ve manastır anlayışlarının bulunduğu coğrafyada Aryüsçüler başta olmak üzere heretik gruplara karşı zamanın konularını ustaca tartışmıştır. Bütün bunlara rağmen öğretileri Katolik Kilise'sinin öğretilerine uymadığı gerekçesiyle mahkum edilmiştir.

Evagrius'un mahkum edilmesinin sebebi ilk yaratılış eyleminde Tanrı'nın öncelikle *nousları* (akılları) oluşturduğunu söylemesidir. Beden veya ruhun oluşumundan önce nousun meydana geldiğini söylemek fikri sapkınlık kabul edilmiştir. Mesih konusunda onun ilk nous olduğunu ve insani bir şey içermediğini söylediği için bu enkarnasyon fikri de sapkınlık olarak ilan edilmiştir. Bunlara ek olarak Mesih'in iblisler için çarmıha gerilmediğini söylemiştir. Ancak *apokastatasis* doktrinine binaen şeytanlar ve lanetlenenler için geçici bir cezaya dair olan bu öğretiyi benimsediği için kınanmıştır. Evagrius Mesih'in tabiatı konusunda sapkın ilan edilse de sürekli tekrar ettiği şey, Mesih'in ilahi bir konumdayken insanlığa olan sevgisinden dolayı dünyaya

gelmesidir. Bakire bir anneden dünyaya gelerek kendi iradesiyle can vermiş ve yine kendi iradesiyle de göğe yükselmiştir.

Yaratılış öğretisinde ortaya koyduğu ve bundan dolayı kınandığı herkesin önceden Tanrı ile bir olduğu fikrini ise Origen'den almıştır. Evagrius'un görüşleri (bazı görüşleri dışında) aslında Hristiyan kredisine uyacak şekildedir. Ancak öğretilerini karmaşık bir şekilde ifade etmiş olması ve eserlerinde sapkınlığa sebebiyet verecek boşlukların olması sonucu mahkum edilmesi kaçınılmaz olmuştur. İşte bu Origenci fikir ve yazılarından dolayı ölümünden sonra 2. İstanbul Konsil'inde mahkum edilmiştir.

Evagrius'u imha etme çabalarına rağmen görüşleri Hristiyan riyazetinin temelini oluşturmuştur. Teorisyen olması sebebiyle pek çok kavram ve terim üretmiştir. Evagrius'un münzevi psikoloji üzerine öğretisi, duayı keşfi ve kozmoloji anlayışıyla diğer isimlerden ayrılır. Vaziyet öyledir ki kalemi kuvvetli olan Evagrius meseleyi ortaya koyarak bazı eserlerinde teolojik temellendirmeleri ele almıştır. Evagrius'un manastır hayatı hakkındaki bazı görüşleri karmaşıktır ve anlaşılması zordur. Origen tarafından çizilen ve Evagrius tarafından daha sistematik hale getirilen teolojik çerçeveyi ve bu çerçevedeki karmaşık olayları anlamak için Platonculuk ve Yeni Platonculuk felsefelerini bilmek gerekir.

Evagrius Platonculuk'tan aldığı kavramlarla öğretilerini açıklamada bir beis görmemiştir. Hatta bu kavramları Origen'in fikirleri ile sentezleyip kendi anlayışını ortaya koymuştur. Özellikle asketik mücadele sonunda eski hal olan apatheia haline ulaşmak önemlidir. Bu hal Evagrius asketizminin amacıdır ve aslında tutkularla kontrol edilen ruhun sükuna ermiş halidir. Bu hal kendini kontrol etme ve asketik mücadele yolu ile ulaşılabilecek en üst mertebedir. Evagrius'un düşüncesi kullandığı kavramlardan dolayı karmaşık olduğu düşünülse de eserleri okundukça anlaşılmasının o kadar da zor olmadığı görülür.

Evagrius'un asketizm doktrinde verdiği mücadele ve bu mücadelenin mahiyeti tezimizin esas meselesidir. Evagrius bir yandan asketizmin zihinsel altyapısını

oluştururken diğ er yandan pratiğini de oluşturmaya çalışmıştır. Evagrius özellikle genel geçer bir bilgi olan tutkuların bastırılmasını değil onların yönlendirilmesi üzerinde durmuştur. Bunun için kişi ruhu bu kötü düşüncelerle yaşamaya razı hale getirerek bu düşüncelerin karşısındaki erdemleri geliştirmelidir. Bunu yapmanın yolu ise asketik uygulamalardır. Ancak bu şekilde ruh teskin olur ve apatheia haline yükselir.

Evagrius'un asketik mücadeleye dair eserleri öğütlerden oluşur. Yol gösteren bir isim olan Evagrius asketizm konusunda öğütler verirken özellikle kendi uyguladığı katı asketik anlayışını kimseye önermez.

Evagrius'un bilhassa *Skemmata*, *Antirrhethikos*, *De Malignis Cogitationibus*, *Evil Vices* ve bunların yanında *Praktikos*, *Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias* risaleleri düşüncelere karşı verilecek olan asketik mücadelenin detaylarını içerir. Evagrius'un asketik eserlerinde  ne çıkan oruç, dua, nous halinden düşüş ve eski hale geri dönme isteği aslında Tanrı suretinde olan insanın suretinin bozulması ve aslına geri dönüş çabası şeklinde özetlenebilir.

Evagrius asketizminin genel çabası, apatheia haline nasıl ulaşılır sorusu üzerinedir. Bilhassa *Skemmata*, *Antirrhethikos*, *De Malignis Cogitationibus*, *Evil Vices* risaleleri teorik detaylar içerse de bunların yanında *Praktikos*, *De Oratione*, *Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias* risaleleri düşüncelere karşı verilecek olan asketik mücadelenin detaylarını içerir.

Evagrius'a göre asketizm, keşişin her türlü vesveseden kurtulmasıdır. Özellikle sekiz kötü düşünceye dikkat çekmesinin sebebi de budur. Zira bu kötü düşünceler temsiller ile rüyaları manipüle edebilir. Ayrıca logismoi kişiyi dua ederken veya tefekkür halinde iken uyku ile provoke edebilir. Evagrius'un bu durumlara karşı asketik uygulama olarak en önem verdiği mücadele biçimi duadır. Kişinin bütün dünyevi ve dikkat dağıtıcı şeylerden uzak durarak dua etmesi gerektiğini söyler. Özellikle imgesiz dua (imageless prayer) ve sözsüz duaya (wordless prayer) dikkat çeker. Kişi dua ederken Tanrı'nın temsili de dahil hiçbir şeyi düşünerek dua etmelidir. Zira bu temsiller iblislerin

zihinlere soktuğu ve kişiyi oyalayan temsillerdir. Kişi bu zihinle dua ederse gerçek dua etmiş olmaz. Eğer gerçekten zihinsel temsillerden kurtularak dua edilebilirse apatheia seviyesine yükselir. Bu bakımdan gerçek dua aklın en yüksek etkinliğidir.

Biz bu çalışmada Evagrius'un asketizm anlayışını ele aldık. Evagrius'un gnostike olarak adlandırdığı asketizm anlayışının devamı olan kısmı ve buna ek olarak Evagrius'un ortaya koyduğu her bir kavrama ayrı bir araştırma konusu olmayı hak etmesine rağmen biz bunlara değinmekle yetindik. Özellikle psikoloji, eskatoloji, kristoloji anlayışlarının yanı sıra apatheia ve imgesiz duaya kavramların ele alan müstakil çalışmalar bulunmaktadır. Bunlara ek olarak Türkçe'de sadece Bilal Baş l Fethetmek: Geç Antikçağ'da Mısır Manastırları ile Cengiz Batuk Assisili Francis ve Hıristiyan Mistisizmi eserinde Evagrius'a bir başlık ayrılmış ve kısaca Evagrius'tan bahsetmiştir. Bunun dışında Türkçe olarak ne bir kitap içinde ne de müstakil olarak bir çalışma bulunmamaktadır. Evagrius erken Hıristiyanlık tarihinin felsefe ile hemhal olan ve anlaşılması oldukça zor bir teologdur. Evagrius hakkındaki yapacak çok şey olmasına rağmen araştırmacılar özellikle birincil kaynakları temel alarak eserlerini oluşturmalılardır. Bu çalışmanın önemi ise Evagrius'un önemini anlamak için hayatına, eserlerine, fikirlerine ve asketizm anlayışına dair genel bir bakış açısı sunmasıdır.

KAYNAKÇA

- Arlen, Jesse S.: “Evagrius and His Legacy Book Review”, **A Journal of Medieval and Renaissance Studies**, C. 48, 2017, ss. 205-208.
- Baş, Bilal: **Çölü Fethetmek: Geç Antikçağ’da Mısır Manastırları**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015.
- Baş, Bilal: “Hristiyan Manastırcılığının Doğuşu” **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 44, 2013, ss. 183-204.
- Bayraktar, Mehmet: **Bir Hristiyan Dogması: Teslis**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2007.
- Brakke, David: “The Greek Ascetic Corpus Review”, **Journal of Early Christian Studies**, C. 12, No. 4, 2004, ss. 541-543.
- Bresard, Luc: “Evagrius 345-399”, **A History Monastic Spirituality**, (Çevrimiçi) <http://www.scourmont.be/studium/bresard/> 04 Şubat 2019.
- Brown, Peter: “Asceticism: Pagan and Christian”, **The Cambridge Ancient History**, C. 13, Ed. Averil Cameron and Peter Garnsey, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, ss. 337-425.
- Brown, Peter: **Body and Society: Men Women and Sexual Renunciation in Early Christianity**, New York, Columbia University Press, 1988.

- Bunge, Gabriel: **Despondency: The Spiritual Teaching of Evagrius of Pontus**, New York, St. Vladimir's Seminary Press, 2012.
- Bunge, Gabriel: **Dragon's Wine and Angel's Bread: The Teaching of Evagrius Ponticus on Anger and Meekness**, New York, St. Vladimir's Seminary Press, 2009.
- Bunnin, Nicholas, Jiyuan Yu: "Noemata", **The Blackwell Dictionary of Western Philosophy**, Oxford, Blackwell, 2004, s. 473.
- Case, Hillary: "Becoming One Spirit: Origen and Evagrius Ponticus on Prayer", **Seminary Graduate Papers**, Digital Commons, Basılmamış doktora tezi, 2006.
- Casiday, Augustine: **Evagrius Ponticus, Early Church Fathers**, New York, Routledge Press, 2006.
- Casiday, Augustine: **Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus: Beyond Heresy**, New York, Cambridge University Press, 2013.
- Casiday, Augustine: "On Heresy In Modern Patristic Scholarship: The Case Of Evagrius Ponticus", **The Heythrop Journal**, C. 53, No. 2, 2012, ss. 241-252.
- Castellano, Daniel J.: **Origen and Origenism**, 3. Bölüm Origenism of the Sixth Century, s.1. (Çevrimiçi) http://www.arcaneknowledge.org/catholic/origen3.htm#s3_4 28 Ocak 2019.
- Chadwick, Henry: **The Church in Ancient Society: From Galilee to Gregory the Great**, Oxford University Press, New York, 2001.

- Clark, Elizabeth A.: **The Origenist Controversy, The Cultural Construction of an Early Christian Debate**, New Jersey, Princeton University Press, 2015.
- Clark, Elizabeth A.: **Reading Renunciation Asceticism and Scripture in Early Christianity**, New Jersey, Princeton University Press, 1999.
- Clevenger, Ryan, Bennet Byrad: "Analysis of Evagrius' Account of the Eight Evil Patterns of Thoughts", **Prayer and Spirituality in the Early Church**, 2011, ss.1-25.
- Corrigan, Kevin: **Evagrius and Gregory: Mind, Soul and Body in the Fourth Century**, Burlington, Ashgate Studies in Philosophy & Theology in Late Antiquity, Ashgate, 2009.
- DelCogliano, Mark: "Evagrius and Gregory; Mind, Soul and Body in the 4th Century Book Review", **The American Benedictine Review**, C. 63, 2012, ss. 107-109.
- DelCogliano, Mark: "The Quest for Evagrius of Pontus: A Historiographical Essay", **The American Benedictine Review**, C. 62, 2011, ss. 387- 401.
- Demirci, Kürşat: "Zühd" **DİA**, C.44, ss. 533-535.
- Demirci, Kürşat: "Ortodoksluk" **DİA**, C. 33, ss. 409- 414.
- Drobner, Hurbertus R.: **The Fathers of the Church: A Comprehensive Introduction**, Ed. Siegfried S. Schatzmann, Massachusetts, Hendrickson Publishers, 2007.

- Ekman, Benjamin: “On the Texture of an Invisible God: Biblical Exegesis and Imageless Prayer in Evagrius Ponticus”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Wales, 2010.
- Evagrius: **Antirrhetikos**, Çev. David Brakke, **Evagrius of Pontus: Talking Back (Antirhêtikos): A Monastic Handbook for Combating Demons**, Kentucky, Cistercian Publications, 2009.
- Evagrius: **Ad Monachos**, Çev. Jeremy Driscoll, New Jersey, Paulist Press, 2003.
- Evagrius: **De Malignis Cogitationibus**, Çev. Robert Sinkewicz, **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus**, “On Thoughts”, New York, Oxford University Press, 2003, ss. 136-183.
- Evagrius: **De Oratione**, Çev. Robert Sinkewicz, **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus**, “Chapters on Prayer”, New York, Oxford University Press, 2003, ss. 183- 210.
- Evagrius: **De Vitiis Quae Opposita Sunt Virtutibus**, Çev. Robert Sinkewicz, **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus**, “On the Vices Opposed to the Virtues”, New York, Oxford University Press, 2003, ss. 60-66.
- Evagrius: **Hypotyposis**, Çev. Robert Sinkewicz, **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus**, “The Foundations of the Monastic Life: A Presentation of the Practice of Stillness”, New York, Oxford University Press, 2003, ss. 1- 12.

- Evagrius: **Kephalaia Gnostika**, Çev. Ramelli İlara, **Evagrius, Kephalaia Gnostika: A New Translation of the Unreformed Text From The Syriac**, Atlanta, SBL Press, 2015.
- Evagrius: **Periton Okto Pnevmaton Tis Ponirias**, Çev. Robert Sinkewicz, **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus**, "On the Eight Thoughts", New York, Oxford University Press, 2003, ss. 66- 91.
- Evagrius: **Praktikos**, Çev. Robert Sinkewicz, **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus**, "The Monk: A Treatise on the Practical Life", New York, Oxford University Press, 2003, ss. 91- 115.
- Evagrius: **Skemmata**, Çev. Robert Sinkewicz, **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus**, "Reflections", New York, Oxford University Press, 2003, ss. 210- 217.
- Evagrius: **Tractatus ad Eulogium**, Çev. Robert Sinkewicz, **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus**, "To Eulogios On the Confession of Thoughts and Counsel in their Regar", New York, Oxford University Press, 2003, ss. 12- 60.
- Fortescue, Adrian: "Hesychasm", **The Catholic Encyclopedia**, (Çevrimiçi) <http://www.newadvent.org/cathen/07301a.htm>, 23 Ağustos 2019.
- Ferguson, Everett: "Apophthegmata Patrum", **Encyclopedia of Early Christianity**, Ed. Everett Ferguson, Second Edition, Routledge Press, New York, 1999, ss. 87-88.

- Ferguson, Everett: "Sin", **Encyclopedia of Early Christianity**, Ed. Everett Ferguson, Routledge Press, New York, 1999, ss. 1059-1063.
- Flinn, Frank K.: "Asceticism", **Encyclopedia of Catholicism Encyclopedia of World Religions**, Imprint of Infobase Publishing, New York, 2007, ss. 61-64.
- Goehring, James E.: "Asceticism", **Encyclopedia of Early Christianity**, New York, Routledge Press, 1999, ss. 126-130.
- Golitzin, Alexander: "The Demons Suggest an Illusion of God's Glory in a Form: Controversy over the Divine Body and Vision of Glory in Some Late Fourth, Early Fifth Century Monastic Literature" **Studia Monastica**, C. 44, 2002, ss. 13- 43.
- Gökberk, Macit: **Felsefe Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1961
- Guillaumont, Antonie: "Anachoresis", **The Coptic Encyclopedia**, C. 1, Macmillan, 1991 ss. 119-120.
- Gündüz, Şinasi: **Pavlus Hristiyanlığın Mimarı**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.
- Hadot, Pierre: **Ruhani Alıştırmalar ve Antik Felsefe**, İstanbul, Pinhan Yayınları, 2012.
- Hollander, Aaron: "Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus: Beyond Heresy Book Review", **Chicago Journals**, C. 95, No:1, ss. 136-138.
- Harmless, William: **"Desert Christians: an Introduction to the Literature of Early Monasticism"**, New York, Oxford University Press, 2004.

- Harmless, William: **Mystics as Desert Calligrapher: Evagrius Ponticus, in His Mystics**", Oxford, Oxford University Press, 2008.
- Harmless, William, Raymond R., Fitzgerald: "The Sapphire Light of the Mind: The Skemmata of Evagrius Ponticus", **Theological Studies**, C. 62, No. 3, 2001, ss. 493-529.
- Kalvesmaki, Joel, Robin Darling, Young: **"Evagrius and His Legacy"**, Notre Dame, Universty of Notre Dame Press, 2016
- Kannengiesser, Charles: "Antony, Athanasius, Evagrius: The Egyptian Fate of Origenism", **Coptic Curch Review**, C. 16, 1995, ss. 3-9.
- Kaya, Mahmut: "Sudur" **DİA**, C. 37, ss. 467-468.
- Konstantinovsky, Julia: **Evagrius of Ponticus: The Gnostikos**, New York, Routledge, 2016.
- Laird, Martin: Corrigan Kevin. Evagrius and Gregory: Mind, Soul and Body in the 4th Centruy" **The International Journal of the Platonic Tradadion**, C. 4/2, 2010, ss. 190-191.
- Louth, Andrew: "The Literature of the Monastic Movement", **The Cambridge History of Early Christian Literature**, d. Francis Young, Lewis Ayres ve Andrew Louth, Cambridge, Cambridge Universty Press, 2004, ss. 373- 382.
- Moore, Edward: "Evagrius Ponticus and the Condemnation of Origen", (Çevrimiçi)
[https://www.academia.edu/8926749/Evagrius Ponticus and the Condemnation of Origen](https://www.academia.edu/8926749/Evagrius_Ponticus_and_the_Condemnation_of_Origen) 04 Temmuz 2019.

- Norris, Frederick W.: "Homooousios", **Encyclopedia of Early Christianity**, Routledge Press, Ed. Everett Ferguson, Second Edition, New York, 1999, ss. 541-542.
- O'Laughlin, Michael: "Origenism in the Desert: Antropology and Integration in Evagrius Ponticus" Doktora Tezi, Harvard Divinity School, 1987.
- O'Leary, De Lacy: **İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri**, Çev. Hüseyin Yurdayın ve Yaşar Kutluay, Ankara Okulu Yayınları, 1959.
- Origen: "On Prayer", **Origen An Exhortation to Martyrdom, Prayer anda Selected Works**, Çev. Roman A. Greer, Ed. Richard J. Payne, New Jersey, Paulist Press, 1979.
- Palladius: **Lausiac History**, London, Forgotten Books, FB& Ltd Copyright, 2016.
- Platon: **Devlet**, "Phaedrus", Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimgöz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
- Platon: **Gorgias**, Çev. Mehmet Rıfat, Sema Rıfat, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2001.
- Quasten, Johannes: **Patrology**, C. 3, Notre Dame, Christian Classics, 1961.
- Ramelli, Ilaria L.E.: "Evagrius and Gregory: Nazianzen or Nyssen? Cappadocian (and Origenian) Influence on Evagrius", **Greek Roman and Byzantine Studies**, C. 53, 2013, ss. 117-137.

- Ramelli, Ilaria L.E.: **The Christian Doctrine of Apokatastasis, A Critical Assessment from the New Testament to Eriugena**, Boston, Brill, 2013.
- Ramelli, Ilaria L.E.: “Origen to Evagrius” **Brill's Companion to the Reception of Plato in Antiquity**, Ed. Harold Tarrant, Danielle A. Layne, Dirk Baltzly, François Renaud, ss. 271–292.
- Rivas, Rubén Peretó: “Negligence as the Cause of the Fall of Souls in Origen and its Reinterpretation by Evagrius Ponticus”, **Platonic Inquiries**, Ed. Claudia D’Amico, John F. Finamore, Natalia Stork, Gloucester, Prometheus Trust, 2017, ss. 233- 242.
- Rubenson, Samuel: “Asceticism and Monasticism, I: Eastern”, **Christianity Constantine to c. 600**, C. 2, Ed. Augustine Casiday, Frederick W. Norris, Cambridge University Press, 2007, ss. 637- 668.
- Rufinus: “Historia Monachorum in Aegypto”, **The Lives of the Desert Fathers**, Çev. Norman Russell, Kalamazoo, Cistercian Publication, 1981.
- Shaw, Teresa: **The Burden of the Fleshing, Fasting and Sexuality in Early Christianity**, Minneapolis, Fortress, 1998.
- Sinanoğlu, Mustafa: “İznik Konsili”, **DİA**, C. 23, ss. 549- 522.
- Sinkewicz, Robert E.: **Evagrius of Pontus: The Greek Ascetic Corpus**, New York, Oxford University Press, 2003.

- Stewart, Columba: “Imageless Prayer and the Theological Vision of Evagrius Ponticus,” **Journal of Early Christian Studies**, C. 9, No. 2, The Johns Hopkins Universty Press, 2001, ss.173-204.
- Stewart, Columba: ”Evagrius Ponticus And The Eastern Monastic Tradition On The Intellect And The Passions”, **Modern Theology**, C.27, 2011, ss. 263-275.
- Stewart, Columba: **Abba: The Tradition of Orthodoxy in the West**, Ed. Andrew Louth, “Evagrius Ponticus and Monastic Pedagogy”, New Yok, St. Vladimirs Seminary Press, 2003, ss. 241-271.
- Stewart, Columba: “Evagrius Ponticus and the Eight Generic Logismoi”, Ed. Richard Newhauser, **In the Garden of Evil the Vices and Cultme in the Middle Age**, 2005, ss. 1-34.
- Stübben, Gerghard: Evagrius and His Legacy Book Review, (Çevrimiçi) <http://readingreligion.org/books/evagrius-and-his-legacy>, 06 Şubat 2019.
- Tobon, Monica: Apatheia in the Teachings of Evagrius Ponticus, (Çevrimiçi), <http://discovery.ucl.ac.uk/19900/>, 05 Mayıs 2019.
- Tobon, Monica: **Evagrius Ponticus on Contemplation**, Ed. Monica Tobon, “Raising Body and Soul to the order of the Nous: Anthropology and Contemplation in Evagrius”, Peeters Publishers, Leuven, 2013, ss. 51–74.
- Tobon, Monica: **Cappadocian Writers, The Second Half of the Fourth Centruy (Greek Writers)**, Ed. J. Baun, A. Cameron, M.

Edwards ve M. Vincent, “The Health of the Soul: ἀπάθεια in Evagrius Ponticus”, Lueven, 2010, ss. 187-201.

Vailhé, Simeon: “Ibora”, **In The Catholic Encyclopedia**, Robert Appleton Company, New York, New Advent: (Çevrimiçi) <http://www.newadvent.org/cathen/07615a.htm>. 19 Temmuz 2019.

Vincent L., Wimbush, Richard Valantasis: **Asceticism**, New York, Oxford University Press, 1998.

Vivian, Tim: **The Coptic Life (Four Desert Fathers: Pambo, Evagrius, Macarius of Egypt and Macarius of Alexandria)**, Ed. Roman A. Greer, New York, St. Vladimir’s Seminary Press, 2004.

Young, Robin Darling: “Evagrius the Iconographer: Monastic Pedagogy in the Gnostikos,” **Journal of Early Christian Studies**, C. 9, 2001, ss. 53-72.

Ware, Kallistos: “Nous and Noesis in Plato, Aristotle and Evagrius of Pontus”, **Diotima**, C. 13, 1985, ss. 158–163.

Ware, Kallistos: “The Way of the Ascetics: Negative or Affirmative?”, **Asceticism**, Ed. Vincent L. Wimbush, Richard Valantasis, New York, Oxford University Press, 1998, ss. 3- 16.

EKLER

Ek 1: Pontuslu Evagrius'un Kronolojisi

345	Evagrius'un doğumu
350	Basil tarafından lektor ² olarak atandı
370	Gregory of Nazianzus tarafından diyakoz olarak atandı
381	Konstantinopolis Konsili
381	Gregory Konstantinopolis piskoposluğundan istifası
382	Evagrius Kudüs'e kaçtı, Melania ile arkadaş oldu
383	Nitria'ya yerleşti
385	Kellia'ya yerleşti
390	Palladius Nitria ve Kellia'da
390	John Cassian Scetis'te
394	Salamisli Epiphanius ile Kudüslü John'a Origenizm kınanması
399	Evagrius'un ölümü
399	Theophilus'un yortu mektubuna karşıtlığı ve Antropomorfizm
399	Theophilus Origenistlere tekrar zulmetmesi
399-400	Palladius ve John Cassian Mısır'dan ayrılışı
406-412	Palladius'un Syene sürgünü
420	Palladius Lausiac History yayınladı (Evagrius'un hayatı da dahil)
553	2. Konstantinopolis Konsilinde; Origen, Didymus, ve Evagrius kınanması

Bu tablo William Harmless, **Desert Christians**, s. 314'ten uyarlanmıştır.

Ek 2: Evagrius'un Eserleri ve Çevirileri ⁴⁶¹

Başlık		Günümüz dillerinde edisyonları
<i>Gnostic Trilogy</i> vol. 1: <i>Praktikos</i>	Grekçe	İngilizce, R. Sinkewicz
<i>Gnostic Trilogy</i> vol. 2: <i>Gnostikos</i>	Süryanice	Fransızca, A & C Guillaumont
<i>Gnostic Trilogy</i> vol. 3: <i>Gnostic Chapters (Kephalaia Gnostica)</i>	Süryanice	İngilizce, I. Ramelli
<i>The Foundations of the Monastic Life: A Presentation of the Practice of Stillness</i>	Grekçe	İngilizce, Sinkewicz
<i>To Eulogios: On the Confession of Thoughts and Counsel in their Regard</i>	Grekçe	İngilizce, Sinkewicz
<i>On the Vices Opposed to the Virtues</i>	Grekçe	İngilizce, Sinkewicz
<i>On the Eight Thoughts</i>	Grekçe	İngilizce, Sinkewicz
<i>To Monks in Monasteries and Communities</i>	Grekçe	İngilizce, Sinkewicz
<i>Exhortation to a Virgin</i>	Grekçe	İngilizce, Sinkewicz
<i>On Thoughts</i>	Grekçe	İngilizce, Sinkewicz
<i>Chapters on Prayer</i>	Grekçe	İngilizce, Sinkewicz
<i>Reflections</i>	Grekçe	İngilizce, Sinkewicz
<i>Exhortations</i>	Grekçe	İngilizce, Sinkewicz
<i>Thirty-Three Ordered Chapters</i>	Grekçe	İngilizce, Sinkewicz
<i>Maxims 1-3</i>	Grekçe	İngilizce, Sinkewicz
<i>Admonition on Prayer</i>	Süryanice	İngilizce, Brock
<i>Antirrhētikos</i> ('Talking Back')	Süryanice	İngilizce, D. Brakke
<i>Scholia on Proverbs</i>	Grekçe	İngilizce, J.M. Gohl

⁴⁶¹ 1. Bölümde Evagrius'un eserleri kısmen verilmiştir. Bu tablo bütün eserlerini içermektedir.

<i>Scholia on Ecclesiastes</i>	Grekçe	İngilizce, Casiday
<i>Scholia on Job</i>	Grekçe	İngilizce, Casiday
<i>On the 'Our Father'</i>	Kiptice	İngilizce, Casiday
<i>Letter 63 ('The Letter on Faith')</i>	Süryanice	İngilizce, Casiday
<i>Letter 64 ('The Great Letter')</i>	Süryanice	İngilizce, Casiday
<i>Letters 7, 8, 19, 20</i>	Süryanice	İngilizce, Casiday
Other letters	Süryanice	Almanca, Bunge
<i>Scholia on Psalms</i>	Grekçe	İngilizce, Dysinger
ayrıca <i>Chapters of the Disciples of Evagrius</i>	Grekçe	Fransızca, Géhin

Ek 3: Evagrius'un Kellia'da kaldığı 6. yüzyıldaki tipik kerpiçten yapılan inziva yeri ve Sketis'in kuzeyinin günümüzdeki görüntüsü

